

---

# namn og nemne

---

Tidsskrift for  
norsk  
namnegransking

---

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG  
REDAKTØRAR:  
GUNNSTEIN AKSELBERG OG KRISTOFFER KRUKEN

ÅRGANG 23 – 2006

NORSK NAMNELAG, BERGEN

---

# namn og nemne

---

Tidsskrift for  
norsk  
namnegransking

---

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG  
REDAKTØRAR: GUNNSTEIN AKSELBERG OG KRISTOFFER KRUKEN

ÅRGANG 23 – 2006

NORSK NAMNELAG, BERGEN

Manuskript og bøker til melding:  
Gunnstein Akselberg, Universitetet i Bergen.  
Nordisk institutt, Sydneplassen 7, N-5007 Bergen.

Abonnement gjennom Norsk namnelag.  
Nordisk institutt, Sydneplassen 7, N-5007 Bergen.  
Årsabonnement for 2006 kr. 150,-  
Bankkonto 6501.41.08704  
Postgiro 7877.06.84462  
Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.  
«Namn og Nemne» vert utgjeve av Norsk namnelag.

Trykt med støtte frå Noregs forskingsråd.

©Den enkelte forfattern  
ISSN 0800-4684  
Grafisk produksjon: Sats Montasje Design AS

# Innhald

Jørn Sandnes: Femti års norsk stedsnavnsforskning sett fra et subjektivt trøndersk ståsted .....	7
Inge Særheim: «Njædel? – hvad er det for et Navn?» Namnebruken i Alexander L. Kiellands romanar .....	27
Sirkka Paikkala: Namnens rätt: at vara namn. Debatt om stavningen av utländska namn i finskan .....	47
Terhi Ainiala: Namnforskningens generella aspekter och framtidens utmaningar .....	57
Vigleik Leira: Transkripsjon og retranskripsjon .....	65
Ivar Utne: Ukrainsk etternavnsskikk .....	85
Bokmelding .....	117
Tilsend litteratur .....	123
Medarbeidarar i årgang 23 .....	125



**Forkortingar**

AB	= Aslak Bolts Jordebog ... udg. af P. A. Munch. Christiania 1852
ANF	= Arkiv för nordisk filologi
BK	= Björgynjar kálfskinn. Edidit ... P. A. Munch. Christiania MDCCCXLIII
da.	= dansk
DN	= Diplomatarium Norvegicum. I–. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
DS	= Danmarks Stednavne. I–. København 1922–
fi.	= finsk
frank.	= frankisk
gda.	= gammaldansk
geng.	= gammalengelsk
germ.	= germansk
gfr.	= gammalfransk
gfri.	= gammalfrisisk
ghty.	= gammalhøgtysk
gind.	= gammalindisk
gir.	= gammalirsk
glty.	= gammallågtysk
gno.	= gammalnorsk
gnord.	= gammalnordisk
got.	= gotisk
gprov.	= gammalprovençalsk
gr.	= gresk
gsv.	= gammalsvensk
gæl.	= gælisk
ie.	= indoeuropeisk
isl.	= islandsk
KLNM	= Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. Oslo 1956–78
lat.	= latin
lett.	= lettisk
mlty.	= mellomlågtysk
MM	= Maal og Minne
mnl.	= mellomnederlandsk
NE	= O. Rygh: Norske Elvenavne. Kristiania 1904
NG	= O. Rygh et al.: Norske Gaardnavne
nl.	= nederlandsk
NLR	= Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–39
NN	= Namn og Nemne
no.	= norsk
NoB	= Namn och bygd
NPL	= K. Kruken og O. Stemshaug: Norsk personnamleksikon. 2. utg. ved K. Kruken. Oslo 1995
NRJ	= Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16 <sup>de</sup> Aarhundrede. Udg. ... ved H. J. Huitfeldt-Kaas og O. A. Johnsen. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
NS	= O. T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949
NSL	= J. Sandnes og O. Stemshaug (red.): Norsk stadnamleksikon. 4. utg. Oslo 1997

---

OE	= Olav Engelbrektssøns jordebog. ... Udg. ... ved Chr. Brinchmann og Johan Agerholt. Oslo 1926
RB	= Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. ... udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
seinlat.	= seinlatin
st.	= stamme, stonn
TR	= Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2.1–104. Utg. ... Anne-Marit Hamre. Oslo 1983
ØK	= Økonomisk kartverk

## Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta.

Forklaring av nokre symbol:

//	= tonem 1 (i nontonemiske målføre: hovudtrykk)
/'/	= tonem 2
/./	= bitrykk

# Femti års norsk stedsnavnsforskning sett fra et subjektivt trøndersk ståsted

Av Jørn Sandnes †

*This article deals with trends and achievements in Norwegian place-name research in the second half of the 20<sup>th</sup> century. The author played an active part in the field from his first article on place-names in 1956 until this survey fifty years later. The survey is arranged both chronologically and thematically, with due credit to central scholars as initiators, especially Sandnes's learned and creative colleague in Trondheim, Nils Hallan. A lot of publications on place-names are commented on, among which Norsk stadnamnleksikon (1976) is given special attention. Other topics are Nordic and international cooperation through NORNA symposia and other arrangements, Norsk namnelag and its journal Namn og Nemne (1984), place-name care and place-name standardization before and after the Norwegian Place-Name Act (1991), and finally, perspectives on place-name research in the future.*

## 1. Innledning

Når dette skrives (2006), er det femti år siden jeg fikk trykt min første forskningsartikkel om stedsnavn, en liten og upretensjøs sak i *Maal og Minne* om «Gårdsnavn på -staðir og -setr. Litt om navneklassenes absolutte og relative kronologi, spesielt i Trøndelag». Metodisk kunne vel artikkelen ha en viss interesse, fordi jeg her prøvde å bygge en datering av navneklassene på størrelsen av den gamle landskylda og den arkeologiske funnfrekvensen for et utvalg navnegårder av klassene -*staðir*, -*setr* (og -*heimr*). Helt ny var jo ikke landskyldmetoden, men den hadde vært lite brukt og metodologisk drøftet.

Nå er jeg ikke så narraktig at jeg holder denne debuten for noen storhending, i hvert fall ikke for andre enn meg sjøl. Men i de femti åra som er gått siden den gangen, har jeg holdt kontakt med stedsnavnforskningen i Norge, til dels også i



resten av Skandinavia, og jeg har sjøl vært noe aktiv med forskning og publisering på «ortsnamnnsforskningens oroliga haf», for å låne et uttrykk fra den svenske forskeren Elof Hellquist. Dette gir et brukbart utgangspunkt for et overblikk over norsk toponymisk forskning i disse femti åra, og feste på papiret et riss og noen betraktninger over emnet. Det skulle knapt være nødvendig å minne om at det utvalget som er gjort, og spesielt vurderingene, må få et subjektivt preg. Forfatteren vil komme mer i forgrunnen enn det som er objektivt begrunnet.

Alt året før jeg altså debuterte som navneforsker, hadde min jevnaldrende gymnas-kamerat fra Steinkjer Lands gymnas, skogningen Nils Hallan, fått trykt sine to første stedsnavnartikler, «Om bustadnamna i det gamle Skogn» i *Maal og Minne* og «Gløshaugen» i *Trondhjemske Samlinger*. Året etter fulgte «Det eldste krongodset i Trøndelag», som først og fremst var en *historisk* studie, trykt i *Historisk Tidsskrift*. Sammenlignet med min vesle artikkel i *Maal og Minne* var dette artikler som røpet en forbausende kunnskap og modenhet hos forfatteren. I ettertid er det naturlig å spørre seg: Hvordan kunne en så ung mann, som på grunn av langvarig sjukdom var uten universitetsutdannelse, ha greidd å skaffe seg så breie og djupe kunnskaper i språkvitenskap, onomastikk, kulturhistorie, middelalderhistorie, etnologi, ordgeografi og mer til. Ja, godt skodd skulle den teolog også være som satte ham fast i Bibelen. Og ikke minst: Hvor i all verden hadde han sin fantasi og sitt boblende oppkomme av innfall fra?

Jeg presenterer Nils Hallan så utførlig her fordi han kommer til å spille en ikke liten rolle i den videre framstillingen.

## 2. Heime og ute

I 1950-åra og et stykke utover i det neste tiåret arbeidet både Nils Hallan og jeg med lokal- og regionalhistorie, han med Hemne (første halvband, bygdehistorie fram til 1700, 1959) og heimbygda Skogn (*Skogn historie*, bd. 4A, allmenn bygdehistorie, 1964). I tillegg utarbeidet han to større manuskript i tilknytning til det sistnevnte arbeidet, «Om aun-namna i det gamle Skogn» og «Stadnamna i Skogn». Det siste ble trykt posthumt, det første ikke trykt i det hele. Sjøl arbeidet jeg med heimbygda *mi*, Snåsa (*Snåsaboka* I og II, 1956, 1960), og med Namdalens historie (1964).

I 1960 ble jeg ansatt som universitetslektor i norsk språk og kultur ved Universitetet i Kiel. Sjefen for Nordisches Institut, som jeg sorterte under, var den lærde nordisten, språkvitenskapsmannen og navneforskeren professor Hans Kuhn. Hverken han eller andre tyske navneforskere, historikere og arkeologer som jeg stiftet bekjentskap med personlig eller gjennom litteraturen, vek tilbake for å bevege seg inn i fjern forhistorisk tid i sin forskning. Det gjaldt spesielt Hans Krahe, med sine teorier om et sjikt av «alteuropäische Flussnamen», som en etter Krahe kan finne igjen over nesten hele Europa, riktignok i språklig

endrete former i samsvar med enkeltspråksutviklingen, navn på *ant(ia)*, navn som *\*Nid/\*Neid*, navn med stammene *\*al*, *\*el*, *\*var* osv. Disse teoriene, publisert i *Beiträge zur Namenforschung*, og framlagt i populær form i *Sprache und Vorzeit* (1954), begynte i 1950-åra for alvor å bli tatt opp til diskusjon innafor det toponymiske, vitenskapelige miljøet. Heller ikke Hachmann, Kossack og Kuhn gikk i sitt tverrvitenskapelige arbeid *Völker zwischen Germanen und Kelten* (1962) av vegen for dristige tokt tilbake i tidlig tid, i sin jakt på et ukjent, indoeuropeisk folk i Nordvest-Tyskland og Nederland, mellom keltere og germanere. Jeg har seinere lurt litt på om de jaktet et fantom.

På biblioteket til Nordisches Institut fantes heldigvis *Norske Gaardnavne* og annen nordisk stedsnavnlitteratur, deriblant tidsskriftet *Namn och bygd* komplett fra starten av. Gjennom årgangene av dette tidsskriftet kunne jeg gjøre meg kjent med den blomstrende svenske ortnamnsforskningen, med navn som Jöran Sahlgren, Bengt Hesselman, Erland Hjärke, K. B. Wiklund, Assar Janzén, Gösta Franzén, Carl Lindberg, Valter Janson, Ivar Modéer, Gunnar Linde og flere.

Utover i 1960-åra førte Nils Hallan og jeg en omfattende faglig korrespondanse, som jeg har tatt vare på. Til sammen må det dreie seg om et halvt tusen A4-sider, med Hallan som den største bidragsyteren. I disse breva kommenterte vi først og fremst hverandres igangværende eller publiserte arbeider. Nils gjorde for eksempel et omfattende arbeid med å kommentere mitt manus til *Namdalens historie*. Ellers diskuterte vi mye og mangt av faglige spørsmål innafor historie, navneforskning, kultur- og bosetningshistorie og mye annet. På denne tida hadde jeg et heller negativt bilde av nyere norsk navneforskning, for eksempel i kontrast til den svenske og tyske. Litt flåsete spissformulerte jeg, for anledningen på tysk: «Der norwegischen Ortsnamenforschung ist es zum Verhängnis geworden, dass wir allzugute Wörterbücher haben.» Med dette siktet jeg til Aasen, Ross og andre dialektordbøker, og det jeg hadde i tankene, var at det i den nyeste norske stedsnavnforskningen, som heller ikke hadde noe imponerende omfang, var en viss tendens til å gripe til litt tilfeldige, kanskje spesielle, dialektord fra dialektordbøkene når problematiske, kanskje utgamle stedsnavn skulle forklares. Dette avfeide Nils Hallan, kanskje med rette. Han delte heller ikke mitt negative syn på norsk stedsnavnforskning, som særlig var rettet mot Norsk Stadnamnarkiv ved Universitetet i Oslo. Men så, omkring midten av 1960-tallet, skjedde det et eller annet med Hallan og hans syn på norsk stedsnavnforskning. Hva det var, har jeg aldri fått greie på, men jeg fikk inntrykk av at det dreide seg om en kontrovers med Per Hovda, styreren på stadnamnarkivet, visstnok om trykking av et manuskript av Hallan. I alle fall sluttet Hallan seg nå til mitt kritiske syn på Stadnamnarkivet og forskningen knyttet til det: «Så vart me då samde i dette og,» skrev han til meg.

### 3. Historiker og navneforsker i Trondheim. Norsk Stadnamnarkiv

I 1964 var mitt åremålsengasjement i Kiel ute. Jeg søkte samtidig et lektorat i norsk språk ved Universitetet i Oslo og et lektorat i historie ved Norges Lærerhøgskole i Trondheim, fikk begge stillingene og måtte velge. Etter en del om og men valgte jeg Trondheim. Både kona mi og jeg var tross alt trøndere.

I siste delen av 1960-åra ble jeg nokså opptatt med undervisning og forskning i historie. Fra 1968 kom jeg også med i det store, fellesnordiske og tverrfaglige ødegårdsprosjektet og ble etter et par år norsk arbeidsleder for dette. Men jeg drev også aktivt med stedsnavnforskning og ble etter hvert kjent med flere yngre, norske navneforskere, som min venn fra en tidligere forskningsperiode på Riksarkivet, den dyktige og sympatiske nordmøringen Kåre Hoel, den utadvendte og omgjengelige Botolv Helleland og de grunnlærde lingvistene Oddvar Nes i Bergen og Mattias Tveitane i Skien. Samværet med disse på møter, konferanser, seminarer osv. fikk meg etter hvert til å se mer positivt på norsk stedsnavnforskning, og ikke minst på framtida til denne disiplinen. Nils Hallan ble imidlertid stadig mer kritisk, og da med Norsk Stadnamnarkiv først og fremst som angrepsmål. Det lar seg heller ikke benekte at Hallan hadde flere gode grunner for sin negative holdning. Om en ser på den vitenskapelige aktiviteten innad for norsk stedsnavnforskning, målt i publikasjoner, siden vi debuterte, så var den slett ikke imponerende.

I 1961 gav Per Hovda ut sin doktoravhandling *Norske fiskeméd*, ei bok som la fram en god del nytt og interessant stoff for allmennheten, men som kanskje ble presentert som mer sensasjonell enn den egentlig var. I samme skriftserie som dette arbeidet, «Skrifter frå Norsk Stadnamnarkiv», gav Hovda i 1966 ut *Norske elvenamn*, et tillegg til Ryghs klassiske *Norske Elvenavne* (1904). Personlig syntes jeg at flere av tolkningene i Hovdas elvenamn-bok virket litt tilfældige.

Alt i 1960 hadde forresten nr. 1 i den nevnte skriftserien fra Stadnamnarkivet kommet ut. Den var skrevet av medarbeider på Norsk Stadnamnarkiv Lars Ekre og hadde tittelen *Opplysningar til stadnamn frå Midt-Jotunheimen*. Ekre var en grundig og nøyaktig filologisk forsker. I denne boka legger han stor vekt på målføregrunnlaget og karakteristiske trekk ved det: aksent- og kvantitetsforhold, vokalisme og konsonantisme, grunnord som inngår i stadnamn osv. Boka har en litt kåserende form. Ekre adviserte at han ville komme tilbake til emnet seinere, og da i en strengere, mindre «pratsom» form. Trolig hadde han en doktoravhandling i tankene. Det prosjektet kom likevel ikke til å bli realisert.

På denne tida var det flere medarbeidere på Stadnamnarkivet. Gjennom bevilgninger fra Forskningsrådet hadde arkivet fått en sjanse til å komme videre med planene om en revisjon og utvidelse av *Norske Gaardnavne*. Planene for det nye verket, *Norske bustadnamn*, ble imidlertid så ambisiøse og omfattende at det kom til å ta mange tiår før de første publikasjonene så dagens lys. Det ble

imidlertid utført mye solid grunnlagsarbeid, både i arkivene og i marka, ikke minst av Kåre Hoel, som jeg i en periode møtte regelmessig på Riksarkivet, opptatt med slikt arbeid. Han arbeidet da med arkivstudier til Østfold-bygdene. Østfold var også det fylket som fikk de første herredsbind utgitt, *Bustadnamn i Østfold*, 1. *Hobøl*, utgitt av Tom Schmidt i 1994, 2. *Skiptvet*, utgitt av Margit Harsson i 1997, 3. *Våler* ved Tom Schmidt i 1999, 4. *Spydeberg* ved Margit Harsson i 2001.

#### 4. Eivind Vågslid

En forsker som begynte å publisere sine «Stadnamntydingar» i denne perioden, var den på alle vis originale «Einzelgänger» Eivind Vågslid. Fra før av var han en respektert fagmann gjennom sine granskinger av norske lagmannsbrev fra middelalderen. Hans første *Stadnamntydingar* kom i 1958. Tre til med samme tittel fulgte fram til 1979.

Vågslid hadde et konsekvent kritisk utgangspunkt for sin forskning, en prisverdig programmatisk holdning som er treffende formulert av Bert Brecht: «Lass dir nichts einreden, sieh selber nach! Was du nicht selber weisst, weisst du nicht.» I den første tida viste også Vågslid sine solide språklige kunnskaper gjennom til dels interessante navnedrøftinger. Men én side ved hans kritiske grunnholdning førte ham etter hvert – som jeg oppfatter det – inn i en blindgate: Det var et nærmest overordnet ønske om å komme til andre konklusjoner enn tidligere forskere, kanskje særlig der det var konsensus mellom de øvrige. Dette ble mer og mer framtrødende gjennom rekken av hans *Stadnamntydingar*. Velkjent er hans konsekvente avvisning av førkristne gudenavn og teofore elementer ellers i sammensatte stedsnavn. På muntlig spørsmål om han da ikke trodde det fantes norske stedsnavn sammensatt med slike ledd, svarte han: «Ikkje eit einaste eitt!» Eivind Vågslid ble etter hvert mer og mer isolert fra resten av navneforskermiljøene i Norge og Norden. På åttiårsdagen sin i 1977 søkte han det akademiske kollegium ved Universitetet i Oslo om å få godtatt sitt arbeid *Stadnamntydingar II* (1974) til forsvar for den historisk-filosofiske doktorgraden. I samsvar med den sakkyndige komiteens innstilling ble søknaden avslått. En klage på avgjørelsen, fulgt av en lengre korrespondanse med fakultetet og de sakkyndige, førte ikke fram. Alt dette er gjengitt i *Stadnamntydingar III*, eigen utgjevnad, 1979. Vågslid hadde utviklet sin egen, sterkt arkaiske landsmålsform. Han sluttet slik:

Gjeng alle professorar og doctores fram på rad,  
dei evler ei å snu attende,  
det minnerike sogeblad,  
som eg for ollo vende.

## 5. Norsk navneforskning i 1960- og 1970-åra

I det første tiåret utover fra 1956 stod det omkring et dusin artikler om stedsnavn i *Maal og Minne*, de fleste heller korte. Per Hovda og undertegnede bidro med om lag halvparten. Det var ellers korte artikler av Marius Skadsem (om *heimnavn* på Jæren), av Aslak Liestøl (om det interessante temaet landhevning og stedsnavn), av Arnoldus Hille (om innsjønavnet *Krøderen*), av Mikjel Sørлие (om navnet *Fillefjell*), av Asgaut Steinnes (om det historiske navnet *Rygjarbit*). Et grundig, interessant og godt eksemplifisert arbeid var Per Hovdas om dissimilasjonstendenser i stadnamn (1966). Prinsipielt viktig og verd å merke seg var artikkelen av den lærde fenno-ugrologen Knut Bergsland om to samiske navn på Namsen, lånt fra norsk (1964). Prinsipielt viktig fordi det nå kom en framstående spesialist på finsk-ugriske språk som gikk nøye inn på sørsamisk språk og toponymi, og som etter hvert koblet dette sammen med sørsamisk tidlig historie. Denne historien ønsket han å se i nytt lys, kritisk mot den hittil dominerende forskningen, som etter hans mening var foretatt ensidig ut fra en «bondesynsvinkel». I denne forskningen omkring sørsamisk historie og samiske stedsnavn gikk også Nils Hallan og jeg inn, stort sett på hver sin side i den etter hvert hissig forskningsdebatten, for å si det enkelt.

Her kan det også være naturlig å nevne at Per Hovda og andre norske navneforskere leverte flere grundige artikler om norske gårdsnavnklasser til det store, fellesnordiske *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, som kom ut fra 1956 og ble avsluttet i 1978.

Ellers skrev både Per Hovda og flere andre navneforskere mindre, populære artikler i forskjellige publikasjoner, f.eks. i turistforeningenes årbøker, og ikke minst i lokallhistoriske årbøker og bygdebøker, som på denne tida opplevde en sterk oppblomstring. Jeg vil gjette at det nettopp er i den rike lokallhistoriske litteraturen en på denne tida finner mest av navnetolkning og drøfting av stedsnavn. Kvaliteten kan nok være vekslende, men i mange tilfeller er det kvalifiserte navneforskere som står bak slike kapitler i bygdeboklitteraturen. Som et eksempel er jeg så fri å nevne mitt eget utførlige kapittel om «Stadnavn i Meldal» i *Meldal Bygdebok*, bind I (1968). Her prøvde jeg systematisk å ta opp *alle* typer stedsnavn i bygda, ikke minst plassnavn og andre bustadnavn. I 1964 gav Reidar Svare ut ei lita bok om *Gamle stadnamn i Vefsn*.

Sammen med Per Tylden fikk jeg i 1968 publisert den populære boka *Namn i fjellet*. Her leverte også Ola Stemshaug, Øystein Frøysadal, Lars Ekre, Olav Beito og Asbjørn Nesheim bidrag.

En som begynte å arbeide med stedsnavnforskning omkring 1960 og som fortsatte aktivt i lang tid, var Peter Hallaråker fra Bremnes. Han fikk gitt ut sin hovedoppgave om *Stadnamn frå sørvestre Bremnes* i 1961, *Skjergardsnamn frå Bremnes* (1975) og *Innføring i stadnamn* (1997), for å nevne et par ting. Framfor

alt må en likevel framheve det omfattende arbeidet han gjorde som leder for det store prosjektet med innsamling av stedsnavn i Møre og Romsdal, igangsatt i 1985.

Gjennom arbeidet mitt med *Namn i fjellet* fikk jeg tatt opp igjen kontakten min med Johs. Aanderaa, gammel gymnaskamerat fra Steinkjer og studiekamerat fra Oslo. Han var nå en ambisiøs og drivende forlagssjef i Det Norske Samlaget. Aanderaa kastet fram for meg ideen om å få gitt ut et lite, populært norsk stadnamnleksikon, med korte og enkle forklaringer av et utvalg norske stedsnavn av alle slag. Jeg tente på idéen, riktignok uten å være klar over hvor krevende en slik oppgave tross alt ville være. Ola Stemshaug var på denne tida kommet til Trondheim, der han snart fikk ansvaret for stadnamnarbeidet og –studiet ved Norges Lærerhøgskole, som nå nettopp ble en del av Universitetet i Trondheim (1968). Sammen gikk vi to inn som redaktører for *Norsk stadnamnleksikon*. Som redaksjonssekretær fikk vi med oss den dyktige og effektive filologen Kolbjørn Aune fra Hemne. Så kom arbeidet med detaljplanlegging, med å verve medarbeidere, søke økonomisk støtte fra Forskningsrådet, holde seminar med medarbeiderne, bestemme utvalgsprinsipper, hvilke opplysninger som skulle med etc. Vi hadde heller ikke så mye å ta mønster av.

Nils Hallan var en av dem vi prøvde å verve som medarbeidere. Vi fikk ham likevel ikke på kroken. Han var nok for mye frifant til å gå inn i et slikt omfattende samarbeid. Derimot fikk vi med oss andre viktige støttespillere, som Oddvar Nes, Botolv Helleland og Olav T. Beito. Som ansvarlige for henholdsvis nord- og sørsamisk knyttet vi til oss Thor Frette og Knut Bergsland. Vi var enige om at vi skulle prøve å få med et rimelig utvalg også av samiske navn.

I ettertid tror jeg nok en kan si at navneforklaringene ble noe mer faglig eksplikert enn Johs. Aanderaa og jeg opprinnelig hadde tenkt oss. Denne utviklingen fortsatte også etter hvert som nye, reviderte utgaver av leksikonet kom, til dels også med nye medarbeidere. Den foreløpig siste utgaven kom i 1997. En forsker som Oddvar Nes la stor vekt på at navneforklaringene skulle være språklig utviklet, og f.eks. ikke bare antyde tilknytning til et gammelnorsk ord eller en stamme. Alt i alt betydde nok denne glidningen en styrke for boka, selv om det ikke styrket leservennligheten.

*Norsk stadnamnleksikon* kom ut første gang i 1976. Først en liten mannsalder seinere, i 2003, fikk vårt naboland Sverige sitt tilsvarende *Svenskt ortnamnslexikon*. Det var til gjengjeld større og, med basis i det sterke svenske navneforskermiljøet, lå det nok på et høyere faglig-vitenskapelig nivå. På et par punkter hadde likevel, etter min mening, *Norsk stadnamnleksikon* et fortrinn. Først og fremst gjaldt det *uttaleopplysninger*. Det svenske leksikonet mangler slike, selv for områder som har en sterk og levende, nedarvet dialektuttale av navna, som f.eks. Jemtland. Alt Oluf Rygh påviste klart nok at hvis en ikke tar hensyn til den

genuine, nedarvete uttalen, stenger en seg i mange tilfeller ute fra informasjon som er avgjørende viktig for navnetolkningen.

## 6. Fornyelse og debatt i 1970-åra

Fra 1970-åra og utover stod det fram flere yngre navneforskere, som i den følgende tida kom til å sette sitt preg på norsk stedsnavnforskning. Jeg nevner Tom Schmidt og Margit Harsson i Oslo, Inge Særheim i Stavanger og Gunnstein Akselberg i Bergen. Sjøl merket jeg meg særlig de tre første, fordi de arbeidet med bosetningshistorie og gårdsnavntyper og til dels prøvde å utnytte landskyldmetoden, som jeg siden 1956 hadde prøvd å utvikle videre. Om Inge Særheim bør det spesielt nevnes at han opparbeidet seg en anerkjent posisjon i Rogaland ved å organisere og gjennomføre en stadnamninnsamling i fylket av lignende slag som Hallaråkers i Møre og Romsdal (se pkt. 5 ovafor). Særheim kom også med flere stadnamnpublikasjoner, bl.a. *Stadnamn fortel historie* (1985).

Nei, situasjonen for norsk stedsnavnforskning så for meg ikke lenger så kolsvart ut. Men Nils Hallan slipte kniven og gjorde klar til angrep. De fleste kjente kanskje Nils som litt av en skjemtegauk, med sin kneggende latter og med pipa i munnvika. Men dette bildet er ikke fullstendig. Når det kom til hans virkelige hjertesaker, eide han også en sterk patos. «Det spotske smilet var et smertedrag,» som Reiss-Andersen skrev om Heine. I 1975 slo Hallan til. I en artikkel i det lokalhistoriske tidsskriftet *Heimen* bd. XVI brøt han staven over det meste av norsk stadnamnvitenskap de siste tiåra. Artikkelen «Norsk stadnamnvitenskap i dag og i morgon» har fått meg til å tenke på Gladstones berømte tale til skottene før parlamentsvalget i 1890: «Gentlemen, dette er det endelige oppgjør.» Nils Hallan startet slik, med korthogde, lapidare setninger: «Det står dårlig til med stadnamnvitenskapen i vårt land ... Det er rett og slett eit syrgjeleg faktum ... Dette er meint som eit oppgjør og eit program.» Han kritiserte norsk stadnamnvitenskap for passivitet, for mangel på initiativ og driv, for at det ble publisert og satt i gang så sørgelig lite, unntatt da rene innsamlingsprosjekt. Først og fremst var det Stadnamarkivet som fikk gjennomgå. Et hederlig unntak fant Hallan i Trondheims-miljøet, med Ola Stemshaug og meg. Nesten alt som i siste tida var blitt publisert og satt i gang, kom herfra, hevdet han: *Norsk stadnamnleksikon, Namn i Noreg* (Stemshaug) og mer til. De siste tingene var jeg lite begeistret for. Det gav meg en flau smak i munnen. Hvis det lå Hallan på hjerte å få i stand bedre samarbeid mellom forskere og forskermiljøer, var det ikke noe godt utgangspunkt.

Om jeg skulle skrevet en tilsvarende programartikkel den gangen, ville jeg nettopp lagt hovedvekten på punktet forskersamarbeid og på styrking av det. Da tror jeg også linjene ville blitt trukket på en litt annen måte enn Nils Hallan trakk

dem. På den tida hadde jeg nokså nær tilknytning både til det norske historikermiljøet og navneforskermiljøet. Jeg er ikke i tvil om at samarbeidsviljen og samarbeidsevnen stort sett var bedre utviklet innafor det første enn det siste. Historikerne la stadig opp til faglig samarbeid og samarbeidsprosjekter. Ødegårdsprosjektet, som var fellesnordisk og tverrfaglig, var et pionérprosjekt og fungerte som en døråpner for videre prosjekter. Seinere fulgte 1700-tallsprosjektet, det dansk-norske felleshistorie-prosjektet, Tingbok-prosjektet og flere andre.

Stedsnavnforskerne og nordistene i det hele tatt satt i høyere grad på hver sin tue og ruget på sine gullegg, selv om det fantes unntak. Jeg er heller ikke kjent med at Nils Hallan tidligere hadde engasjert seg i særlig utstrekning for å styrke samarbeidet mellom norske navneforskere. Den sterke patos i hans artikkel viser imidlertid at stedsnavnvitenskapens stilling i Norge lå ham oppriktig på hjerte. Artikkelen var da heller ikke bare kritisk og negativ. Den hadde også en konstruktiv del. Det er den delen som gjør at artikkelen har krav på en framskutt plass i vår stedsnavn-historiografi.

I denne delen gikk Nils Hallan helt konkret til verks. Punktvis listet han opp ting som måtte gjøres:

1. Stadnamnarkivet må i støpeskjeen. Det må få nye statutter. Styret må utvides.
2. Mye av arbeidet med stedsnavn må desentraliseres, spesielt konsulenttjenesten. Den må etter hvert knyttes til de fire universitetsregionene.
3. Vi må få et eget professorat i navnevitenskap, og da helst i Trondheim, som ligger midt i landet.
4. Stimulansetiltak må settes inn. Vi må få et norsk tidsskrift for stedsnavnvitenskap.

Nils Hallan var nok imponert over aktiviteten innafor svensk stedsnavnvitenskap, med omfattende publisering, med det nordiske stedsnavntidsskriftet *Namn och bygd* osv. Men samtidig var han litt misfornøyd med nordmennenes smålåtenhet og svenskenes dominerende stilling, slik han så det. Det var nok en viss saklig uenighet mellom oss to på dette punktet. Jeg hevdet i diskusjoner med ham at hvis en norsk toponymisk artikkel holdt god kvalitet, så fikk den plass i *Namn och bygd*. Holdt den ikke mål, fortjente den heller ikke å bli trykt. Hallans syn var at et nasjonalt fag krever et nasjonalt tidsskrift. De nasjonale undertone-ene hos Hallan har nok en viss sammenheng med at dette var kort etter den første, uforsonlige EF-kampen i Norge.

Hallan måtte være forberedt på at noen tok til motmæle mot den krasse kritikken som lå i *Heimen*-artikkelen. Et motinnlegg kom da også, fra Botolv Helleland, i *Heimen* 1976 (s. 171–173). At Helleland følte seg ille berørt av Hallans knallharde kritikk, spesielt mot Oslo-miljøet, var ikke underlig. Botolv



var utvilsomt den av forskerne ved Stadnamnarkivet som var mest aktiv og utadvendt. Sin relativt unge alder til tross hadde han rukket å slå flere slag for å styrke folks forståelse for stedsnavn som kulturminner. I 1973 hadde han i en rekke radioprogram intervjuet norske navnegranskere, og i 1975 la han disse intervjuene fram i bokform, i bearbejdet versjon, *Norske stedsnavn/stadnamn* (for en slående tittel!). Her bidro det også forskere som ikke så ofte stod fram i slike sammenhenger, som Kjell Bondevik, Eivind Buanes, Alv Muri, i tillegg til flere «gjengangere».

Boka ble anmeldt av Nils Hallan i *Heimen* 1976 (s. 192–195). Han var mer kritisk enn han pleide å være som bokmelder, satte ikke en gang pris på at boka hadde fått så fint utstyr. Jeg var også bidragsyter til boka, og slapp da noenlunde helskinnet fra Hallans autodafé: «Ikkje eingong Jørn Sandnes er på høgd med seg sjølv. Han er likevel den mest solide og har gjort lytelaust arbeid.»

Ola Stemshaug hadde i 1973, imponerende nok, gitt ut to stadnamnbøker, læreboka *Namn i Noreg* og artikkelsamlingen *Norsk stadnamngransking*. Den første var viktig ved at den fylte et klart savn på området. Boka ble meldt av Botolv Helleland i *Heimen* 1975 (s. 516–520). Til tross for at meldingen i alt vesentlig var positiv, hadde Helleland noen reservasjoner og viste ikke den store begejstringen som Hallan mente var på sin plass over at vi nå hadde fått ei slik lærebok. Dette var faktisk med og utløste Hallans store, kritiske artikkel fra samme året.

## 7. Konferanser, symposier, samarbeidstiltak, desentralisering i Norge

I 1975 ble jeg professor i historie ved Universitetet i Trondheim, Norges Lærerhøgskole. Etter hvert ble jeg også trukket inn i universitetspolitikken, i første omgang i den såkalte «strukturdebatten», som hadde pågått siden 1968, da Universitetet ble opprettet, og skulle vise seg å fortsette ut århundret: Integreert universitet eller samarbeidende delinstitusjoner? var hovedproblemstillingen. Sjølv sto jeg på det første standpunktet. Dette er ikke av større interesse her, uten på det viset at det, sammen med ledervervet i ødegårdsprosjektet, kom til å redusere, men ikke ta knekken på, min stedsnavnaktivitet.

Nils Hallan var full av begeistring for trønderdikteren Kristofer Uppdal (1878–1961). Han holdt det store, religionsfilosofiske verket *Kulten* som sjølvve toppunktet i norsk diktning. For meg sto Uppdals dikt «Isberget» som et høydepunkt i norsk lyrikk. Olav H. Hauge delte som kjent vår begeistring.

Kort tid etter at Uppdal var død, sendte sønnen Skjalg inn til *Årbok for Nord-Trøndelag historielag* en lang artikkel av faren om stadnamn i Trøndelag. Artikkelen ble trykt i *Årbok* for 1961. Her tolker dikteren gamle stadnamn i «trondtjodens rike» (dvs. Trøndelag og tilgrensende områder) som utgamle minner om «trondtjoden» og hans tolv folk: Et gårdsnavn som *Alvishaug* (Alstahaug

i Skogn) «er ihopsett av tri folkenamn: 1) Alva-folket 2) isafolket 3) haugafolket». Slik lar han dikterfantasiaen lage sitt eget toponymiske system. Nils Hallan hadde en kort kommentar: «Diktinga trivst i audni og einsemdi, vitskapen ikkje.» Dette kan vi også ha i tankene i tilfellet Eivind Vågslid (pkt. 4 ovafor). Nei vitenskapen er avhengig av tanke- og ideutveksling, av meninger som brytes og driver erkjennelsen framover.

Disse ord som en kort innledning til det følgende, om norsk, nordisk og internasjonalt samarbeid innafor stedsnavnvitenskapen. Seminarer, symposier, konferanser på alle disse geografiske nivåene må kunne kalles *conditio sine qua non* for stedsnavnvitenskapen som for andre vitenskaper. På slike faglige arrangementer kan en bli kjent med ny forskning, nye problemstillinger, nye resultater – og med nye forskere. Slikt kan knapt nok overvurderes. Folk som drar på «selskapsreise» til internasjonale konferanser, er i hovedsak en myte.

Den første store internasjonale konferansen i navnegransking som jeg deltok i, var den 11. internasjonale navneforskerkonferansen i Wien 1969. Her møtte jeg et faglig program som riktignok var svært ujevnt, men på sitt beste meget stimulerende. Det var ganske store kontingenter fra både Sverige og Danmark, fra det siste landet bl.a. John Kousgård Sørensen, Bent Jørgensen, Vibeke Christensen (Dahlberg). Jeg kom også i kontakt med en vinnende, utadvent og meget språkmektig mann på min egen alder. Vi greidde ikke å bli klar over om han var tysk, engelsk, skotsk eller noe annet. Navnet var Bill (Wilhelm) Nicolaisen. Vel 30 år senere kom han, pussig nok, til å opptre som briljant – og briljerende – opponent da min datter Berit i mai 2003 disputerte ved NTNU på en avhandling om norrøn-skotsk språkkontakt på Orknøyene, et av hans mange spesialfelt.

På bilturen tilbake fra Wien gjennom Tyskland fikk min kone og jeg oppleve det tyske studentopprøret på topp. På hovedbygget til universitetet i Marburg an der Lahn sto med kjempebokstaver: «Es wird eine demokratische Universität geben oder gar keine.» Bygningene var okkupert, professorene satt heime, arbeidet og trivdes.

Besøket vårt i Kiel hos «min» gamle professor Kuhn ble vemodig. Vi hadde på forhånd fått vite at hans sønn var en av lederne for studentradikalerne. Jeg prøvde å glatte over: «Det er jo så mange som nettopp nå er pågående og radikale.» «Nein, Herr Sandnes, er ist einer der aller schlimmsten,» repliserte fru Kuhn. Det «demokratiske universitet» ble likevel bare en episode i tysk universitetsliv. Pendelen slo kraftig tilbake.

I 1975 deltok jeg på den 12. internasjonale konferansen i Bern. Her var det også en del andre norske deltagere, blant dem, så vidt jeg husker, Peter Hallaråker og Oddvar Nes.

1970- og 1980-åra kan karakteriseres som den viktigste utbyggingsperioden for norsk navnegransking. En god del av det Nils Hallan hadde etterlyst (pkt. 6

ovafør), og mer til, ble satt ut i livet. Dette vil jeg etter hvert komme tilbake til, men også på det *nordiske* plan kom det organisatoriske tiltak som etter min vurdering fikk svært store, positive ringvirkninger innafor navneforskningen i hele Norden. Det viktigste var opprettelsen av NORNA, den nordiske samarbeidskomitéen for navneforskning i 1971. Denne kom til å stå bak en rekke nyttige samarbeidstiltak. NORNA arrangerte regelmessige nordiske symposier og forskningskonferanser, fikk utarbeidd og trykt i *Namn och bygd* årlige oversikter over navneforskningen i de nordiske land, utarbeidet et «Nordiskt namnfor-skarregister» med navn, adresser etc. på nordiske navneforskere og opplysninger over deres eventuelle prosjekter. Dette nyttige registeret ble revidert og ajourført med jevne mellomrom. I de nummererte NORNA-rapporter som etter hvert kom ut, kunne en finne konferansenes tema og foredrag. Til sammen ble disse NORNA-publikasjonene etter hvert til et omfattende bibliotek. Kort etter år 2000 var en kommet så langt som til NORNA-rapport nr. 75, og NORNA lever stadig videre og er produktiv. I denne sammenhengen må også fremheves spesielt den nøkkelrolle navnetidsskriftet *Namn och bygd*, med base i Uppsala, har og har hatt. En sentral person var fra starten av NORNA og utover, Thorsten Andersson, professor i namnforskning ved Uppsala universitet, både i kraft av sin stilling og enda mer i kraft av sin anerkjente internasjonale kompetanse som navneforsker.

I Norge ble Samarbeidsnemnda for namnegransking opprettet i 1973. Nemnda har seinere gjennom åra, i samarbeid med Institutt for namnegransking/Avdeling for namnegransking ved Universitetet i Oslo, arrangert nasjonale konferanser i navnegransking på Blindern, vanligvis i haustsemesteret. Den første av disse konferansene ble holdt i 1981 med hovedtema «Samiske namnearkiv og utgjeving av bustadnamn». Seinere fortsatte serien av nasjonale namnekonferanser, først årlig, senere med noe lengre mellomrom. Av tema som ble tatt opp, kan nevnes «Etterreformatorkiske kjelder i namnegransking» (1983), «Skriftleg og munnleg normering av stadnamn» (1988), «Stadnamn og kulturlandskapet» (1993), «Namn gjennom 2000 år – namn i år 2000» (2000). Jeg skal seinere komme tilbake til noen av disse konferansene.

I 1976 gjorde Samarbeidsnemnda vedtak om at det skulle stiftes et Norsk Namnelag; og i 1983 ble så *Norsk Namnelag* stiftet. Laget skulle ifølge lovene bare ha individuelle medlemmer, men da slik at institusjoner også ble regnet som individuelle medlemmer. Laget skulle utgi et tidsskrift, som fikk navnet *Namn og Nemne*. Alle som abonnerte på tidsskriftet, ble automatisk medlemmer av namnelaget. I 1984 kom *Namn og Nemne* ut med sin første årgang, med Ole-Jørgen Johannessen og Oddvar Nes i Bergen som redaktører. Her trakk Nils Hallan trådene tilbake til grunnleggingen av norsk stedsnavnvitenskap med sin artikkel «Om Oluf Rygh på 150-årsdagen». Ellers var det artikler av bl.a. Mattias

Tveitane, Inge Særheim og Gunnstein Akselberg. Starten lovet godt for det nye tidsskriftet.

På bakgrunn av det som er nevnt her, kan altså perioden fra ca. 1970 til 1990 karakteriseres som perioden for organisering og samarbeidstiltak både i norsk og nordisk stedsnavnvitenskap. Peter Hallaråker har i sin bok *Innføring i stadnamn* fra 1997, ut fra litt andre forhold, karakterisert tida fra slutten av 1970-åra til 1996 som *regionaliseringsperioden* i norsk navnevitenskap. Betegnelsen er adekvat. Fram til ca. 1950 var det ennå bare ett universitet i Norge. Så kom Universitetet i Bergen i 1948, faglig sett lenge forberedt. I 1968 ble så Universitetet i Trondheim og Universitetet i Tromsø opprettet. Det første bygde på enhetene Norges Lærerhøgskole og Norges tekniske høgskole.

Alt i 1969 ble de første *distriktshøgskolene* opprettet, i Kristiansand/Stavanger og Volda/Molde. Utover i 1970-åra fulgte en rekke andre. For navneforskningen fikk alt dette klare konsekvenser. Det ble skapt slagkraftige miljøer ved alle de tre nye universitetene, og av de nyopprettede distriktshøgskolene markerte spesielt Rogaland og Møre og Romsdal seg. Forholdene ble på denne måten også lagt til rette for en desentralisering av navnekonulentvirksomheten, som i sin helhet hadde vært knyttet til Universitetet i Oslo. Hvor langt desentraliseringen burde gå, var det delte meninger om.

Desentraliseringsbølgen innafor høgre utdanning er intimt knyttet til samfunnshistorien mer generelt, bl.a. til det som noe overdramatisk er blitt kalt «distriktsopprøret» omkring 1970. Sammenheng er det også med den langvarige striden om norsk medlemskap i EF og den første folkeavstemmingen om dette hausten 1972.

## **8. Stadnamnutvalget av 1979. Loven av 1990. Omdiskuterte spørsmål**

Hausten 1979 ble det ved kongelig resolusjon opprettet et utvalg under det daværende Kirke- og undervisningsdepartementet (senere Kultur- og vitenskapsdepartementet) med et omfattende mandat, bl.a. til å «vurdere prinsipielle språklege, juridiske, administrative, økonomiske og andre spørsmål som knytter seg til skrivemåten av norske stadnamn i vidaste tyding». Utvalget ble bedt om å legge fram et grunngitt forslag til skrivemåten av stadnamn, og i denne sammenhengen vurdere lovheimel for normeringsarbeidet. Omorganisering og utvidelse av navnekonulenttjenesten skulle vurderes og forslag fremmes om dette. Bruken av samiske navn skulle også vurderes, derimot ikke normeringen av slike navn.

Igjen var det Johs. Aanderaa som stod bak, nå som en myndig og drivende ekspedisjonssjef i Kirke- og undervisningsdepartementet.

Bakgrunnen for dette utvalget og det mandatet det fikk, var særlig usikkerhet som var skapt etter krigen om hvilken hjemmel det offentlige egentlig hadde for å bestemme skrivemåten av stedsnavn, og spesielt da *bruksnavn*. Én slik sak

gikk i 1961 helt til Høyesterett, der høyesterettsjustitiarius Terje Wold i et sær-votum slo fast at det offentlige utvilsomt hadde rett til å «bestemme reglene for stedsnavn (stadnamn) – ikke bare skrivemåten, men også navnet selv. Men stedsnavnreglene passer ikke for bruksnavnene, hvor departementets myndighet er begrenset til bare å bestemme skrivemåten». Det var særlig i Oslo-området slike saker var blitt aktualisert.

Stadnamnutvalget fikk ni medlemmer, fordelt på fag, målform og geografi. Rettshistorikeren, professor Gudmund Sandvik, ble oppnevnt som formann. Av aktive navneforskere var Botolv Helleland, Oddvar Nes og undertegnede med. Da jeg ble oppnevnt som medlem av dette utvalget, så jeg fram til muligheten for å gjøre gagns arbeid – det var slett ikke tilfellet med alle utvalg og komiteer jeg hadde vært med i.

Arbeidet i utvalget ble da også interessant og konstruktivt. En stor del av æren for det tilfaller formannen, som ledet arbeidet på en vennlig og positiv måte og skapte en god atmosfære.

Det ble fort enighet innafor utvalget om at det var ønskelig med en egen *lov* om skrivemåten av stedsnavn, for å unngå den uklarheten som er nevnt ovafor om det offentliges hjemmel til navnenormering.

Videre samlet utvalget seg om en *desentralisering av konsulenttjenesten* for stedsnavnsaker og gikk inn for å opprette navnekonsulenttjenester ved de fire universitetene i landet. I tillegg ble det foreslått egne konsulenttjenester for samisk og kvensk. En sentral klagenemnd, sammensatt etter nærmere angitte kriterier, skulle ha det avgjørende ordet i klagesaker.

For innholdet ellers i Stadnamnutvalgets innstilling, som ble avgitt i mars 1983, viser jeg til NOU 1983: 6. Her vil jeg nøye meg med noen personlige, subjektive kommentarer om arbeidet i utvalget.

Det var som sagt et positivt og godt samarbeid innafor utvalget. Det eksisterer ikke noe gjennomgående mønster av motsetninger, slik det ofte kan bli i langvarig komitéarbeid. I diskusjonene om reglene for skrivemåten av stedsnavn var det enighet om at «den nedervde, lokale uttalen» skulle legges til grunn, men da slik at selve skrivemåten skulle følge gjeldende rettskrivings*prinsipp*.

Det kunne muligens øynes motsetninger mellom en del av utvalgets medlemmer som ønsket en mest mulig fast, konsekvent språklig normering innafor de fastsatte reglene, og en annen gruppering som kunne tenke seg å gå noe lenger i valgfrihet, med utgangspunkt i dialektene. Det gjaldt f.eks. skrivemåten av en del frekvente grunnord som *tjørn*, *tjern*: Skulle det også åpnes for former som *tjønn*, *tjenn*, og hva da med *tjød*n? Skulle bestemt form av sterke hunkjønnsord være begrenset til *-a* og *-i* (*bygda*, *bygdi*), eller skulle en åpne for andre dialektformer som *bygde*, *bygdo* osv.? Sjøl tilhørte jeg snarest «mangfoldsgruppa» her, men jeg hadde i de aller fles-te tilfellene ingen vansker med å innordne meg under flertallets oppfatning.

En sak er det i ettertid lett å se at utvalget tok for lett på. Det var spørsmålet om hvem, eller hvilket organ, som skulle ha vedtaksrett i de forskjellige typer saker. Her gjenstod det mye arbeid å gjøre for departementet før lovproposisjon kunne fremmes.

Da Stadnamnutvalgets innstilling kom i 1983, var det i form av et stort og prydlig NOU-hefte, med tiltalende fargeomslag. Ekstra tiltalende for meg ved at det på framsida var et kartutsnitt, med gården Sandnes i midten, omgitt av Snåsavatnet og Granaelva, barndommens og ungdommens populære tumleplaser. Hvem som hadde ansvaret for den lille morsomheten, vet jeg ikke.

18. mai 1990 ble *lov om stadnamn* vedtatt. Den trådte i kraft 1. juli 1991, med utfyllende forskrifter av 5. juli 1991. Med dette ble da det nye opplegget satt ut i livet, med navnekonuler og sekretærer, med sentral klagenemnd, med regler for saksbehandling, klageadgang osv. Det nybygde skipet kom snart ut i opprørt sjø, men viste seg bra sjødyktig. Regelmessige samrådsmøter mellom navnekonulenttjenestene, og med Statens Kartverk stadig trukket tettere inn i samarbeidet, var med på å skape en mest mulig ensartet praksis.

Med dette kan en si at det organiserte nasjonale samarbeidet om stedsnavnspørsmål var kommet inn i en ny æra. Det betyr på ingen måte at alle nå ble gjort til lags. Protester mot vedtatte skrivemåter av navn var vanlige. Den viktigste grunnen til det var den hyppige, ulykksalige sammenblandingen av stedsnavn på den ene sida og slektsnavn på den andre, vanligvis da slektsnavn med utgangspunkt i gårdsnavn.

Noen enkeltstående, svært frekvente grunnord i stedsnavn skapte også en god del røre. Det nettopp nevnte *tjørn*, *tjern* kom på en måte til å bli selve «pælen i kjødet», som vi snart skal se.

*Statens Kartverk* ble ved den nye ordningen pålagt viktige oppgaver, ikke minst fordi vedtaksmyndigheten i de hundre-tusener av stedsnavn utover i skog og mark, fjell og kyst ble lagt til denne institusjonen. Kartverket ansatte i denne forbindelsen en egen navneansvarlig person, Anne Svanevik, sjøl en kompetent navneforsker med hovedoppgave om navn.

På den 11. nordiske navneforskerkongressen på Sundvollen i juni 1994 presenterte Svanevik noen av de fremste stridspunktene som var oppstått etter at loven av 1990 trådte i kraft, med hovedvekt på *tjørn*, *tjern* (de vedtatte formene) og *tjønn*, *tjenn*, som svært mange, bl.a. utover på fylkeskartkontorene, ville ha. Ja, det var til og med en del kartkontor som gikk til en slags «sivil ulydighet» og brukte de ikke tillatte formene. Slik med fylkeskartkontoret i Nord-Trøndelag. I fylkets største avis, *Trønder-Avisa*, fikk kartkontoret støtte av fylkesordføreren i Nord-Trøndelag, Arne Sandnes. Han sa (dialekten litt korrigeret i forhold til oppslaget i avisa): «I skit i hensynet til andre landsdela. *Tjønn* er den eineste naturlige forma i Nord-Trøndelag.» Avisa gjorde oppmerksom på at han med det gikk

stikk imot sin bror, som var «namnepoliti» i Trondheim. Det *Trønder-Avisa* ikke visste, og sannsynligvis ikke heller Anne Svanevik, var at jeg i sak var enig med min bror, bare at jeg måtte ha uttrykt meg i et litt mer diplomatisk språk. På samrådsmøter gikk jeg inn for å legalisere formene *tjønn* og *tjenn*, og ved revisjonen av forskriftene i 1993 ble også disse formene sluppet inn i varmen.

Anne Svanevik var skeptisk til dette og spurte hvorfor vi ikke da også skulle slippe til former som *bjønn*, *honn*, *konn*, *kvenn* (for *bjørn*, *horn*, *korn*, *kvern*).

Mitt svar på det spørsmålet er at grunnordet *tjørn/tjønn* er så uendelig mye mer frekvent i stedsnavn enn de andre som nevnes. De normerte formene med *rn* vil stadig dukke opp som irritasjonsmomenter og forsure samarbeidsklimaet. Å gjøre et lite faglig offer på samarbeidets alter skader neppe. Paris er stadig en messe verd, som på Henrik av Navarras tid. Dessuten er skriftformen *tjønn* på ingen måte ny og oppsiktsvekkende. Den forekommer bl.a. ofte i litteraturen.

Videre spør Anne Svanevik: Hvorfor ikke tillate f.eks. også *tjødn* på linje med *tjønn*? Svaret er enkelt: Knappt noen av argumentene ovafor for *tjønn* har gyldighet for *tjødn*. For meg er det heller ikke kjent at det noen gang har vært aksjoner for å bruke *tjødn* som ordinær skriftform i stedsnavn. (Se Anne Svanevik om denne saken i NORNA-rapport 60, 1996, s. 276–77.)

## 9. Spredte inntrykk og refleksjoner fra symposier og konferanser

Her vil jeg gi noen inntrykk og glimt fra enkelte av de norske og nordiske konferanser og symposier jeg har deltatt i.

Først nevner jeg at det både i nordisk og norsk sammenheng fra midten av 1970-åra ble tatt opp arbeid med temaområdet «Ortnamn och samhälle» (Stadnamn og samfunn), både mer prinsipielt med aspekter, begrep og metoder, og med konkrete spørsmål innafor dette feltet.

I Sverige resulterte dette initiativet i flere enkeltpublikasjoner innafor prosjektet «Ortnamn och samhälle», bl.a. et større arbeid av Lars Hellberg om *Ortnamn och den svenska bosättningen på Åland* (nr. 2 i serien, 1980). Videre var det bl.a. arbeid om svenske soknenavn, et tema som den unge svenske navneforskeren Stefan Brink i 1990 la fram en doktoravhandling om (*Sockenbildning och sockennamn. Studier i äldre territoriell indelning i Norden*). Jeg nevner dette spesielt, fordi den iderike navneforskeren Lars Hellberg vel er den som i Sverige mest konsekvent har holdt fast på de samfunnshistoriske aspektene ved stedsnavn, bl.a. ved at han systematisk har utnyttet eldre stedsnavn til slutninger om administrative og politiske enheter i den eldste sveastaten, av og til i form av dristige hypoteser. Stefan Brink kan langt på veg sies å være en elev av Hellberg. Den norske forskeren de står nærmest, er, *mutatis mutandis*, den geniale navne- og religionsforskeren Magnus Olsen. Den siste søker gjerne enda

lenger tilbake i tid og er ikke minst opptatt av gamle stedsnavn som vitnesbyrd om førkristen kult og om inndelingsnavn med rot i denne.

Både Magnus Olsen og Lars Hellberg viser på en slående måte verdien av fantasi og «Mut des Fehlens» i navneforskningen.

For meg har dette med den toponymiske forskningens samfunnsrelevans alltid vært en kjeppest, sikkert velkjent til det kjedsommelige for mange. Jeg tar likevel sjansen på å gjenta det slik jeg formulerte det på den 9. nasjonale navneforskerkonferansen i Oslo i år 2000: Det er avgjørende viktig at «stedsnavnforskningen kan markere seg som samfunnsrelevant i vid mening, at den kan interessere og engasjere, gjerne knytte an til eller gripe inn i aktuelle diskusjoner, vise at den har en berettigelse også ut over den strengt faglige begrunnelsen. Bredt perspektiv og tverrfaglig samarbeid hører etter min mening hjemme i dette bildet» (Rapport 2000, s. 111). Slående er det i denne sammenhengen at da Oluf Rygh grunnla norsk stedsnavnforskning, var det i sitt opphav som biprodukt av en samfunnsoppgave. Rygh lot seg – svært motstrebende – oppnevne som medlem av Matrikkelkommisjonen av 1878 som skulle revidere landets offisielle matrikkel. Hans oppgave ble det å lede arbeidet med *skrivemåten* av norske gårdsnavn. Da ble det også nødvendig å identifisere og *tolke* navna.

Arbeidet med Stadnamnloven hundre år seinere, og selve loven, forskriftene og det apparatet som ble skapt i denne sammenhengen (pkt. 8 ovafor) var etter min mening viktig for å løfte våre stedsnavn fram i lyset og dermed skape bedre vilkår for toponymisk forskning.

Her må det presiseres at alt dette på ingen måte betyr en nedvurdering av det som tross alt er den harde kjernen i navneforskningen, det språkvitenskaplige: etymologi, avlednings- og sammensetningsformer, lydutvikling osv. Uten dette på plass vil samfunnsrelevansen bare bli munnsvær og svindel.

Fra NORNA-symposiene og de norske stadnamnkonferansene vil jeg trekke fram noen tema og synspunkter som spesielt har interessert meg.

Fra NORNAs niende symposium i København i oktober 1982 om «Bebyggelsers og bebyggelsesnavnes alder» nevner jeg den spennende dialogen mellom navneforskere, arkeologer, kulturgeografer og historikere omkring de eldste landsbyene og gårdene, om kontinuitet, brudd, navnebytte og det kronologiske forholdet mellom landsby og gård (NORNA-rapport 26).

En oppfølging av dette temaområdet, men med en forskyvning av det kronologiske hovedtyngdepunktet framover i tid, var «Namn og eldre busetnad», NORNAs 15. symposium på Hamar i juni 1988. Her ble bl.a. seinmiddelalderens ødegårdsproblematikk trukket inn (Salvesen, Sandnes, Harsson, Gissel), videre gårds grensene (Bjørn Myhre, Mads Widgren) og selve kulturlandskapet. En ekskursjon til det gamle og rike kulturlandskapet i nabobygda Nes gav en god illustrasjon av flere av de nevnte spørsmåla (NORNA-rapport 43).



På NORNAs 16. symposium i Gilleleje, Sjælland i 1990, ble for første gang på disse symposiene det klassiske diskusjonstemaet «Sakrale Navne» tatt opp i full bredde. Her hadde Thorsten Andersson et grundig gjennomarbeidet og godt balansert foredrag om «Kultplatsbeteckningar i nordiska ortnamn». Staffan Fridell stilte spørsmålet «Finns det teofora *-ryd*-namn?», Stefan Brink drøftet et mulig kultisk *\*al* i Norden, Per Vikstrand betydningssinnholdet i det frekvente stedsnavnet *Hov*. Selv prøvde jeg å vurdere Magnus Olsens noe omstridte teorier om sakrale navn i lys av nyere forskningsdebatt. På et par punkter mente jeg å kunne vise at Jöran Sahlgrens kritikk av Magnus Olsen var berettiget, men at Sahlgrens alternative forklaringer var like tvilsomme. Best husker jeg likevel fra dette symposiet Þórhallur Vilmundarson, som i foredraget «Kultnavn eller ej?» går langt i Eivind Vågslids spor (pkt. 4 ovafor) i å avvise sakralt opphav for stedsnavn som neppe noen tidligere har satt spørsmålsteget ved. Et slikt navn var *Nærøy*, navnet på den sentrale øya og det middelalderiske hovedkirkestedet i Naumdølafylke (Namdalen). Þórhallur ville helst forklare navnet som «den nære øya», til tross for at øynavnet i sagaene er belagt i formen «Niardey», i et diplom fra 1293 «Niardoey», i Aslak Bolts jordebok ca. 1430 «Niærdhøiar sysla» og «Nierdøy kirkia», «Næærdøøn» i 1543 (diplom). På 1600-tallet finns belagt uttaleformen «Naløy» (kakuminal *l*). Lydutviklingen av navnet er også hundre prosent regelrett: *Njarðey* > *Njerdey* (eller *Njærðey*) ved progressiv *j*-omlyd, bortfall av *j*: *Nerðøy*, overgang av *rð* til kakuminal *l* og senking av den foregående vokal til *a* gir *Naløy*. Denne gamle, folkelige formen er seinere blitt fortrenget av den litterære *Nærøy*. Spørsmålet om gamle stedsnavn inneholder teofore ledd eller ikke ser ut til å ha en iboende kraft til å drive mange forskere «udi Extremiteter», som Holberg sier.

I 1993 ble «Stadnamn og kulturlandskapet» tatt opp som hovedtema på den nasjonale namnekonferansen på Blindern, med interessante foredrag av bl.a. Botolv Helleland, den svenske navneforskeren Jan Paul Strid, etnologen Arne Lie Christensen, Tuula Eskeland, Anne Svanevik og landskapshistorikeren Vidar Asheim. I deler av norsk stedsnavnforskning har dette temaet i virkeligheten stått sentralt, eksplisitt eller implisitt. Jeg tenker da spesielt på den sterke «Indrebøtradisjonen» i norsk toponymi, der programmet var djupinnsamling av «rubb og stubb» med navn innafør et begrenset område, noe som gjorde at de nær utallige «smånavn» kunne «tale i flokk» (Magnus Olsen). Flertallet av hovedoppgaver om stedsnavn i de første par tiåra etter siste verdenskrigen bygde på dette prinsippet. Det er også et faktum at stedsnavna er tett vevd inn i kulturlandskapet i det gamle samfunnet og selv er en integrert del av dette landskapet. Innsamling og utforskning av slike navn har derfor vært, og er fremdeles en viktig kulturvernoppgave. I dag er det likevel på tam-

pen. Millionvis av slike smånavn er vel i realiteten blitt mekanisert eller modernisert bort.

På navnekonferansen i 1993 ble også *samiske* spor i navnematerialet tatt opp som eget tema. 1970- og 80-åra var perioden da samene og deres kultur for alvor ble satt på dagsordenen i Norge. I enkelte kretser vokste det fram en ren sameufori. Navneledd av ulike slag ble tolket som vitnesbyrd om samer, også i Sør-Norge. På konferansen i 1993 søkte Leiv Olsen å finne tidlige spor etter samer i gårdsnavn på *Finn-* og *Finne-* (*Finnset*, *Finn(e)stad* osv.) også i Østlandets breibygger. Det jeg best husker, er likevel reaksjonene da professor Fjeld Halvorsen viste til et forbud mot «å fara til finnar og spyrja spå» i den eldre Borgartingslovens kristenrett og mente at dette måtte tolkes som et vitnesbyrd om samer på Østlandet den gangen. En stor del av dem som var til stede, svarte med varm applaus og jubel. Sjelden vare i slike sammenhenger!

## 10. Perspektiv

Til slutt vil jeg prøve å knytte sammen noen løse tråder og forlenge en del linjer både bakover og framover i tid.

Mellomkrigstida var selve storhetstida for norsk stedsnavnforskning. Storverket *Norske Gaardnavne* til Oluf Rygh og hans dyktige medarbeidere (K. Rygh, M. Olsen, A. Kjær, Hj. Falk, og flere), et verk som var initiert av Stortinget, hadde rukket å etablere seg solid i den «opplyste allmennheten». Ja, ikke bare det. Medarbeiderne ved *Norske Gaardnavne* hadde også greidd å prege forskningen innafør de historiske og kulturhistoriske fag. Framfor alt var det den geniale og iderike Magnus Olsen som skal ha æren av *det*. Gjennom sine dristige studier over gude- og kulturnavn i førkristen tid, over forhistoriske maktstrukturer og utgamle politisk-administrative sentra, bl.a. i Inntrøndelag og på det sentrale Vestlandet, hadde han satt stedsnavn på dagsordenen for allmennhistorikere (som Koht og Holmsen), religionshistorikere og arkeologer. Navna var kilder som ikke kunne overses for den som drev seriøs forskning i slike fag.

Etter den andre verdenskrigen kunne stedsnavnforskningen ei tid trekke vekslere på tradisjonene fra storhetstida. Romsligere økonomi, bl.a. kanalisert gjennom det nyopprettete Forskningsrådet, gav navneforskningen en gyllen mulighet. Først og fremst gjaldt dette Norsk Stadnamarkiv i Oslo. I ettertid må en kunne stille spørsmål ved om strategien som der ble valgt, var den optimale. Kanskje og kanskje ikke, er mitt svar.

Fra 1970-åra og utover skjer det en sterk utbygging i bredden av stedsnavnforskningen i Norge. Fra 1968 er det fire universiteter i landet som alle kan tilby stedsnavnstudier. Et par av de nye distriktshøgskolene rommer også viktig aktivitet på området. Utbyggingen av universitetene fører til en sterk vekst i tallet på

*hovedoppgaver* med stedsnavn som emne. Fra 1970 til 2006 er det skrevet 110 slike hovedoppgaver i landet (opplyst av Terje Larsen).

Inge Særheim har (i *Namn og Nemne* 22, 2005) vist at det fram til 1995 bare var skrevet tre doktoravhandlinger med stedsnavn som emne i Norge, mens det i tiåret 1995 til 2005 ble godkjent hele ni. Forfatterne var Tuula Eskeland, Kristin Bakken, Gudlaug Nedrelid, Eli Ellingsve, Åse Kari Hansen, Inge Særheim, Tom Schmidt, Vidar Haslum og Berit Sandnes. Både Åse Kari Hansen og Berit Sandnes valgte tema fra de norske kolonisasjonsområdene i vest, mens Tuula Eskeland skrev om finske stedsnavn på de norske finnskogene.

Når en i tillegg trekker inn de mange norske og nordiske samarbeidstiltakene og publikasjonskanalene nevnt foran, blir det da tale om en betydelig utbygging av stedsnavnforskningen i Norge, først og fremst kanskje i bredden, men som doktoravhandlingene viser, også i dybden.

Norske stedsnavnforskere har til dels vært kritisert for å publisere for lite, spesielt internasjonalt, og for manglende teoribevisssthet. Slike synspunkter kom bl.a. fram ved en evaluering som nylig ble gjennomført av navneforskermiljøet i Oslo. Tom Schmidt har vist at det her til dels er tale om misforståelser fra det såkalte «Oppfølgingsutvalgets» side. Men kritikken er ikke ny og bør selvsagt tas på alvor. Når det her tales om *teori*, er det åpenbart tenkt på omfattende teori av generell karakter, som egner seg for å generere forklaringshypoteser. Erfaringene hittil viser at de fleste da tenker på rent *lingvistisk* teori. For navneforskningen blir dette likevel bare delteori. En helhetlig toponymisk teori må også inkludere de stedsnavnsesifikke problemene, noe som ofte blir oversett.

I en diskusjon om navnekonsulentsaken skrev Ingeborg Hoff i 1970: «Hjå oss er stadnamngranskinga vorten eit stykbarn på universiteta» (*Heimen* XV, s. 287–298). Hvis utsagnet var treffende den gangen, er det enda mer karakteristisk for dagens situasjon. Ved dagens norske universitet er studentgjennomstrømning, antall eksamensenheter og målbar effektivitet blitt overordnede mål og også det som utløser penger. I en slik verden vil de nasjonale kultur- og identitetsfag som navneforskningen tilhører, ha store problem med å hevde seg. I de siste åra er også stedsnavnforskermiljøene blitt trappet ned. Ved Universitetet i Trondheim, NTNU, den landsdelen Oluf og Karl Rygh kom fra, er det nå slutt på muligheten til å skrive hovedoppgave om stedsnavn. De nasjonale kulturfag krever langvarig fordypning og modning. Det var ikke uten grunn det tidligere ble sagt om framgangsrike studenter og seinere forskere at de «lå ved universitetet» i en lengre periode.

Å snu den vinden som nå blåser ved universitetene, er ingen enkel sak. Det vi navneforskere kan bidra med, er først og fremst å vise, gjennom forskning, publisering og formidling, at stedsnavn *er* en viktig, ja, umistelig del av den nasjonale kulturarven. Vi bør også la stemmene våre høres klarere i den offent-

lige samfunnsdebatten, og stå sammen med representanter for de andre kultur- og identitetsfaga. Da vil etter hvert motestrømningene som nå skyller over universitetene, vise seg å være bare et blaff.

Jeg takker Eli Ellingsve, Botolv Helleland, Terje Larsen og Tom Schmidt for nyttige kommentarer og opplysninger.



## «Njædel? – hvad er det for et barbarisk Navn?»

*Namnebruken i Alexander L. Kiellands romanar*

*Av Inge Særheim*

*Personal names – first names as well as surnames – seem to have a literary function in the novels of the Norwegian author Alexander L. Kielland (1849–1906). The semantics and the connotations of some names reflect personal qualities and characteristics that fit well with the bearers of the names. Kielland's use of personal names appears to be in accordance with his literary program, the realism, with regard to the use of Scandinavian names, of biblical names and of local names, as well as to the naming traditions in different social classes.*

*Humour, both comedy, parody and irony, is an important element in the novels of Kielland. This also applies to his use of names. Some of his characters are tragicomic. Several names in the novels are identical with names and name elements from the author's hometown Stavanger and the surrounding district. Through the use of personal names in the dialect form the author sometimes demonstrates patronizing attitudes of urban people from the upper and middle classes towards the culture and the naming traditions of the lower classes, particularly the farmers.*

### «Altsaa hedder han ret og slet Nils Vandmo»

«Da Sorenskriveren hørte Angjældendes Navn, sagde han: «Njædel? – hvad er det for et barbarisk Navn?». «Det er det samme som Nils,» indskjød Tofte, som altid var til Tjeneste; «oppe i Heiegaardene siger Folket Njædel for Nils». «Saa – jaaa! men nu er vi ikke i Heien, altsaa hedder

Fyren Nils; hvad mere?». «Vatnemo». – «Vatnemo?» spurgte Sorenskrivere-  
ren utaalmodigt. «I Amtskortet staar Vandmo –» indskjødt Tofte. «Ja natur-  
ligvis! – hvad er dette? Altsaa hedder han ret og slet Nils Vandmo. Vi skal  
ikke have Maalstræv i Protokollerne!» – ved disse Ord saa Dommeren  
strængt udover Folket og siden hen paa Amtmanden, der nikkede bifal-  
dende» (Kielland 1907a:366).

Dette velkjende tekstutdraget frå romanen *Arbeidsfolk* (1881) gjev innsyn i korleis Alexander L. Kielland (1849–1906) bruker personnamn i diktinga si, og korleis han i teksten stundom flettar inn spesiell omtale av namna til personar i romanane. I dette utdraget blir namnet til ein hovudperson i forteljinga kommentert og vurdert av andre romanpersonar, som gjev uttrykk for synspunkt både på namneopphavet, namneforma og skrivemåten. Forfattaren har gjeve Njædel Vatnemo eit særmerkt namn som har nær tilknytning til ein norsk dialekt, og han refererer lokale tradisjonar og oppfatningar som er knytte til dette namnet. Situasjonen som er skildra, og sjølv framstillinga – skrivemåten – vekkjer lått blant mange lesarar; det gjer òg det spesielle namnet og haldningane til det blant andre personar i romanen. Humor er eit mykje nytta verkemiddel i Kiellands romanar og ei viktig side ved diktinga hans (jf. Drangeid 2003).

Den opphavlege tydinga til namnet *Njædel* – namneetymologien – høver godt med eigenskapar som denne romanpersonen har. Difor kan dette også seiast å vera døme på bruk av namnesymbolikk. Også det er eit klart vitnemål om at namnebruken i Kiellands romanar er nøye gjennomtenkt, og at namna har litterær funksjon i diktinga hans.

### Litterær namnebruk

Namna har ofte bestemte funksjonar i diktverka. Det går klart fram av følgjande sitat frå eit brev frå den svenske forfattaren Maria Gripe til namneforskarer Kvillerud (1987:59): «Namnval och alt bestäms av den historia jag vill berätta. Ingenting annat gäller [...] När jag fått reda på gestalternas namn, kan jag börja skriva. Jag vet ju inte hurdana de är, förrän de har fått sina namn.» Gjennom tydinga og konnotasjonane til namna kan forfattaren visa eigenskapar og karakterdrag hjå personane. Gransking av namna er såleis viktig for den litterære analysen. Dette er understreka av litteratur- og namneforskarar i mange land, bl.a. av Kvillerud: «En analys av namnskicket i ett diktverk kan öka litteraturförståelsen» (1985:193).

Ved hjelp av namna kan forfattaren underbyggja spesielle syn i aktuelle stridsaker. Arne Garborg synest t.d. gjennom namnebruken i dei fire Kristiania-romanane og dei fire bøkene om Høve-ætta understreka standpunkt når det gjeld kvinnefrigjerjing, målspørsmålet og den kristne læra (Særheim 2001). Namnebruken

i Garborgs diktning samsvarar elles godt med naturalismens krav om tidrette og truverdige miljøskildringar, bl.a. når det gjeld nordiske og bibelske namn, dessutan lokalmerkte namneformer og ulik namnebruk i ulike sosiale miljø.

Også i Kiellands romanar vil ein venta å finna namnebruk som høver med det litterære programmet hans, realismen. Namna er ein viktig del av miljøskildringa. Ein ventar namneval og namnebruk som er i samsvar med namnebruken i den tidsperioden og det sosiale miljøet som blir skildra. I tillegg kan ein rekna med at fleire namn gjennom tydingar og assosiasjonar speglar eigenskapar ved personane.

I eit essay om namn i romanar skriv David Lodge (1992:37): «In a novel names are never neutral. They always signify, if it is only ordinariness [...] Realistic novelists favour mundane names with appropriate connotations [...] The naming of characters is always an important part of creating them.» Han legg til at namnekonnotasjonane «are supposed to work subliminally on the reader's consciousness».

Andersen (1997:11 f.) viser i eit oversyn sambandet mellom «romanens historie og roman-navnets historie». For realismen dreiar det seg t.d. om «Normale, plausible navn», og for postmodernismen om «Rabulerende, ironisk etymologi». Også i antikken var ein klar over funksjonen til dei litterære namna. Aristoteles (384–322 f.Kr.) skriv t.d. i *Om diktekunsten (Poetikken)*: «når dikterne setter fabelen sammen i overensstemmelse med det som er sannsynlig, setter de også treffende navn på personene» (1987:30).

### Nordiske namn

Forskarar som har granska namnebruken i norske realistiske romanar, har sett på fordelinga mellom personnamn av nordisk språkopphav og innlånte namn. Til den sistnemnde gruppa høyrer bibelske og kyrkjelege namn og namn som er lånte frå tysk, fransk, engelsk eller eit anna språk. Som kjent har bruken av nordiske namn her i landet skifta gjennom tidene, og det har dessutan vore stor variasjon frå landsdel til landsdel, t.d. meir bruk av nordiske namn i Telemark, Agder og Rogaland enn i hovudstaden og kringliggjande område. Frå siste delen av 1800-talet til eit godt stykke ut på 1900-talet tok bruken av slike namn seg sterkt opp som følge av den nasjonale reisinga – gjerne kalla den nordiske namne-ressansen.

Hjå Garborg er det, som venta, langt fleire nordiske namn i Jær-bøkene om Høve-ætta enn i Kristiania-romanane. I dei to siste bøkene om Høve-ætta, *Den burtkomne Faderen* og *Heimkomin Son*, har godt og vel halvparten av personane eit nordisk namn, medan prosentsatsen for dei tre siste Kristiania-bøkene, *Mannfolk*, *Hjaa ho Mor* og *Trætte Mænd*, ligg mellom 10 og 14. (Særheim 2001.)

Det er ikkje mange nordiske personnamn i romanane til Kielland, noko som



vel har samband med det miljøet som han skildrar, med mange representantar for borgarskap, handelsstand og embetsmannsmiljø i ein norsk småby. Men det finst ein skilde representantar for arbeidarmiljø i byen og bondemiljø i omliggjande bygder. Av nordiske personnamn finn ein *Svend* i *Garman & Worse (G&W)*, *Endre* og *Ivar* i *Skipper Worse (SW)*, *Tolleiv*, *Ole (Martinius)* og *Osmund* i *Gift*, *Ivar* i *Sankt Hans Fest (SHF)*, *Tørres* og *Halvor* i *Jacob (Jac)* og *Njædel* i *Arbeidsfolk (Arb)* – altså berre mannsnamn. Kielland har ikkje gjeve kvinnene i romanane sine nordiske namn.

Dei nordiske personnamna i Kiellands romanar er først og fremst nytta om folk frå landsbygda, altså om bønder, som *Njædel Vatnemo* i *Arb*, *Tørres Snørtevold* i *Jac* og *Osmund Asbjørnsen Sauamyren* i *Gift*. Her er namnet ein viktig del av miljøskildringa. Men Kielland har òg gjeve ein skilde arbeidsfolk i byen eit nordisk personnamn, som *Halvor Røidevaag* i *Jac*, i tillegg til haugianarar i bymiljøet: *Ivar Østebø* og *Endre Egeland* i *SW*. Slike namn er med andre ord nytta om folk frå lågare sosiale lag, både om bygde- og byfolk, noko som kan seiast å vera i tråd med realismens krav om truverdige og realistiske miljøskildringar.

Fleire av dei nordiske personnamna har ei klar norsk form, som er i samsvar med norske dialektar, t.d. *Tolleiv*, med diftong, *Njædel* med segmentert konsonant, gno. *ll* > /dl/, dessutan *Osmund* og *Ivar*. Andre har danskpåverka form og normering, som *Svend* og *Ole*.

Av døma ser ein at dei fleste personane med nordisk førenamn har eit stadnamn, i regelen eit gardsnamn, som etternamn. Desse etternamna inneheld namneledd som er velkjende i røynglege norske gardsnamn, t.d. *Østebø*, *Egeland* og *Snørtevold*. Fleire av namna har ei klar norsk språkform som er i samsvar med norske målføre, t.d. *Røidevaag*, med diftong og konsonantutvikling gno. *t* > /d/, *Vatnemo*, med forma *vatn*, og *Sauamyren*, med komposisjonsvokalen *-a-*; jf. òg *Simon Varhoug (Jac)*, med diftong, og *Lars i Berje (SW)*, det sistnemnde inneheld ein lokaliseringmåte som er vanleg i folkeleg norsk språkbruk.

For *Osmund* er òg patronymet teke med: *Osmund Asbjørnsen Sauamyren*, altså namngjeving i tråd med gammal namneskikk på landsbygda. Først nemner ein førenamnet (døypenamnet), det eigentlege personnamnet, deretter patronymet (farsnamnet), og til slutt namnet på garden, bruket eller husmannsplassen der vedkomande bur; jf. *Aasmund Olavsson Vinje*.

### **Bibelske namn og andre innlånte namn**

Medan nordiske førenamn er brukte om folk frå lågare sosiale lag, finn ein bibelske namn i alle sosiale lag. Patriarknamnet *Abraham* er nytta om ein hovudperson i *Gift*, *Abraham Knorr Løvdahl*, som er sonen til professor Carsten Løvdahl. *Abraham* er oppkalla etter morfaren, *Abraham Knorr* i Bergen. Oppkallinga og

bruken av det gammaltestamentlege patriarknamnet markerer tette slektsband og kontinuitet, og gjev lovnad om gode framtidssikter. Dette namnet har opphavleg tydinga ‘far er høg’, i Bibelen tolka som ‘far til mange folk’ ut frå lovnaden om at Abraham skulle få ei talrik ætt. (NPL 15)

Men Abraham i *Gift* lever ikkje opp til dei forventningane som blir stilte til han, særleg av mora, Wenche Løvdahl, som bl.a. står for verdiar som sannings-søking, fri tenking, ektheit, demokrati og målsak; ho er rake motsetninga til mannen sin. Romanen *Gift* er, ifølgje Storstein (1949:64), ei forteljing om «hvordan en sønn blir sin fars sønn» pga. av manglande ryggrad. Ein opprørsrk son blir gradvis temd av farens godleik og omsorg. Abraham blir meir og meir borte i denne romanen og i oppfølgingsboka *Fortuna (Fort)*, som bår fortel ‘tragedien’ om Abraham Løvdahl. Den klare avstanden og motsetninga mellom forventningane til Abraham, som også ligg i namnet hans, og utviklinga til denne personen blir så tydeleg at det nærmar seg ironi, og gjerne parodi og tragikomikk. Dette er eitt av Kiellands mange døme på bruk av humor i tilknytning til namn. Storstein (op.cit. 72 ff.) stiller elles spørsmål om Kielland gjennom Abraham skildrar noko av seg sjølv.

Same personnamnet er nytta om ein person frå det motsette sosiale laget, nemleg Abraham Klokkerdreng (*G&W*), som er gravar. Han blir òg kalla *Abram Fylledreng*, her med ei folkeleg norsk kortform av dette namnet: *Abram*. Også her ser ein døme på at patriarknamnet blir trekt ned – det høge og høgtidelege blir drege ned til det låge og latterlege.

Eit anna døme på bruk av gammaltestamentlege namn i høgare sosiale lag i *Gift* er *Isac*, nytta om Isac Mordtmann i Bergen. Han driv firmaet Isac Mordtmann & Co. Sonen hans, Michal Mordtmann, som er ein viktig person i *Gift*, startar den kjemiske fabrikkjen Fortuna. *Michal* er eit hebraisk namn, nytta om overengelen Mikael i *NT*.

Også det gammaltestamentlege namnet *Jacob* er sentralt i Kiellands roman-dikting, kanskje det viktigaste personnamnet i verka hans. Det er, som kjent, tittel på den siste romanen hans (1891), dessutan namn på ein person i denne romanen, sonen til hovudpersonen Tørres Wold (Tørres Snørtevold) og fru Steiner. I romanen blir det fortalt kvifor faren vel nett dette namnet, nemleg forteljinga i *GT* om patriarken Jakob: «Kjæltringen, der snød sig gennem Livet og endte som Patriark i Himmelen» (Kielland 1908:264). Jakob «forstod sig baade paa Folk og Kretur. Og alting gik godt for ham, og alting var ham tilladt» (loc.cit.). Han tente i sju år for Rachel og fekk henne til slutt. Gjennom namnet – og forfattarens spesielle omtale – blir denne bibelforteljinga knytt til meininga og bodskapen i romanen, og til hovudpersonen Tørres. Dette er eitt av fleire døme hjå Kielland på allegorisering, der namnebruken er sentral. Romanen *Jacob* handlar om oppkomlingen Tørres, «the self made Man», som arbeider seg opp frå tronge hus-

mannskår og låg sosial status, stundom ved bruk av tvilsame metodar. I byen får han arbeid som krambudreng hjå fru Knudsen; der stel han 10 øre av kassen kvar dag. Seinare blir Tørres gift med den fine fru Steiner, og han endar som bankdirektør og stortingsmann. Ifølgje Storstein (1949:58) er Tørres gründer; han representerer den nye kapitalistklassa i samtida (kring 1890).

*Jacob* er òg eit svært viktig namn i Kielland-ætta, som opphavleg kom frå Kjelland i Sokndal. Tippoldefar til diktaren på farssida, Jacob Jansen (Kielland), flytte til Stavanger, der han engasjerte seg i ei raskt veksande forretningsverksemd, og etter kort tid vart ein av dei rikaste mennene i byen. Ifølgje Obrestad (1996:29 ff.) kom nokre av inntektene hans frå smugling. Firmaet hadde dessutan nesten einekontroll over forlisa langs Jær-kysten, noko som gav årvisse og gode innkomer. I eit brev til Bjørnstjerne Bjørnson skriv Alexander Kiellands son, Jens Zetlitz: «Alle mine oldefædre var strandrøvere, men med kongelig ansættelse og dekorerede» (loc. cit.). Firmaet Jacob Kielland (& Søn) blei ført vidare av Jacob Jansen Kiellands eldste son, Gabriel Schanche Kielland, som blei utnemnd til kongeleg agent med justisråds rang, og vart den mest framstående personen i Stavanger. Fleire personar i Kielland-familien som stod Alexander nær, hadde namnet Jacob Kielland, bl.a. ein eldre bror, som var prest, dessutan ein farbror og farfaren.

*Jacob* er elles namn på ein annan sentral person i Kiellands diktning, nemleg Jacob Worse, skipperen som er hovudperson i romanen *Skipper Worse*. Også han er ein ekte *Jacob*, sett i lys av det innhaldet og dei eigenskapane som Kielland legg i dette namnet. Jacob Worse har slått seg opp på sildesalting og skipsfart, og han går inn med nødvendig kapital for å berga gamlekonsulens firma, Huset C. F. Garman, som etter det får namnet *Garman & Worse*. Den aldrande skipperen og enkemannen Jacob Worse blir, som kjent, gift med Sara, dotter til Madame Torvestad frå det strengt pietistiske, lågkyrkjelege miljøet i småbyen. Madame Torvestad er enkje etter forstandaren i brødremenigheita, som har utspring i det pietistiske, protestantiske trussamfunnet herrnhutane. Hennar høgaste ønske er at huset hennar skal vera midtpunkt i den religiøse vekkinga i byen. Initiativet til ekteskapet mellom Sara og Jacob Worse blir teke av madamen, som ved ‘kapringa’ av skipperen ser ein viktig taktisk og – ikkje minst – økonomisk innbringande allianse.

Skipper Worses soneson heiter òg *Jacob Worse (G&W)*. Også han går inn i huset Garman, nemleg ved å gifta seg med Rachel Garman, dotter til ungekonsulen – her får altså Jacob si Rachel. Ifølgje Andersen (1999:57) er det i denne historia Rachel som tener i seks år for Jacob. Jacob Worse i *G&W* er eitt av fleire talerøyr for forfattaren; han er radikal og fritenkjar, men han blir utmanøvrert som leiar i arbeidarforeninga når han blir utsett for filtmetoden til presten Sparre. Jacob får oppviglarstempel, han blir sosialt bannlyst, og han går etter kvart inn i ei meir passiv rolle.

*Sara* i *SW* er døme på at bibelske personnamn òg er knytte til det lågkyrkjelege menigheitsmiljøet i byen. Eit anna døme frå dette miljøet er tenestejenta *Martha*. Bibelske namn er òg nytta av andre representantar for lågare sosiale lag, t.d. *Zacharias Søhusdrenge* i *SW* og *Zacharias Snedker* i *G&W*.

Ein god slump personnamn er lånte frå andre språk, t.d. fransk, tysk, engelsk, latin eller gresk. Somme av dei førekjem i fleire språkkulturar og kan ha følgt fleire vegar inn i språket vårt. I Kiellands romanar er slike namn gjerne nytta om personar som høyrer til høgare sosiale lag. Frå fransk språk kjem t.d. kvinnenamn som *Madeleine* (*G&W*, ho hadde fransk mor; namnet kjem eigentleg frå gresk), *Henriette* (*SW*), *Louise* (*Falck-Olsen, Arb*) og *Constance* (*SHF*; eigentleg frå latin). Kvinnenamnet *Fanny* (*G&W*) kjem frå engelsk, medan *Reinert* (*G&W*) er lånt frå tysk. Fleire namn har opphav i latin eller gresk, i somme høve som avleiing til namn i desse språka: *Marius* (*Gift*), *Caroline* (*G&W*), *Barbara* (*G&W*), *Sofie* (*Falck-Olsen, Arb*).

Garman-familien (*G&W, SW, SHF*) har valt mannsnamn som har kome til Noreg frå andre europeiske språk, gjerne saman med kristne kulturimpulsar, som *Morten* (variant av *Martin*), *Christian Fredrik*, *Richard* og *Gabriel*. Her ser ein fleire døme på kongenamn, både frå det danske (dansk-norske) kongehuset, *Christian Fredrik*, og frå det engelske, *Richard*, noko som høver godt for det fremste handelshuset og den mest aristokratiske familien i byen. Her dreiar det seg om sterke representantar for tradisjon, og gjerne for l'ancien regime – jf. ungekonsulen *Christian Fredriks* vanskar med omstillinga frå seglskuter til dampskip. Nokre forskarar, bl.a. *Storstein* (1949) og *Bæhrendtz* (1952), har peika på at det finst modellar i Kielland-familien for fleire personar i Garman-slekta.

At den gamle skikken med oppkalling av besteforeldregenerasjonen blir følgd i Garman-familien, t.d. *Morten – Morten, Christian Fredrik – Christian Fredrik*, er òg eit teikn på sterk tradisjon og slektstilknytning. Dette ser ein òg i andre slekter, t.d. i *Worse*-familien: *Jacob – Jacob*. Oppkalling var Kielland godt kjend med frå eiga slekt, bl.a. *Jacob – Jacob* og *Jens – Jens*, og dette var sjølvsaugt også eit heilt vanleg fenomen i andre slekter.

### Sosiale skilje

Skiljet mellom ulike sosiale lag kjem òg til syne i namnebruken. Representantar for øvrigheita, særleg embetsmenn – statsrådar, amtmenn, prestar, adjunktar o.a. – blir gjerne omtala med yrkestittel og namn, gjerne berre med etternamnet: *Statsraad Falbe* (*Arb*), *Statsraad Daniel Bennechen* (*Arb*), *Amtmand Hiorth* (*G&W, Arb*), *Bureauchef/Kandidat Delphin* (*G&W, Arb*), *Biskop/Provst Sparre* (*G&W, Gift*), *Pastor Martens* (*G&W, Gift*), *Presten Doppe* (*SHF*), *Professor Carsten Løvdahl* (*Gift, Fort*), *Overlærer Bessesen* (*Gift*), *Overlærer Abel* (*Gift*), *Adjunkt*

*Aalbom (G&W, Gift), Adjunkt Borring (Gift), Lærer Pallesen (G&W) og Kandidat Erik Johnsen (Gift)*. Etternamnet er ofte eit namn på *-sen*, altså eit stivna patronym, som *Bessesen, Pallesen, Johnsen*, eller eit etternamn med utanlandsk – i fleire høve dansk eller tysk – opphav: *Falbe, Bennechen, Martens, Delphin*.

Sjølv var Kielland sterkt bunden til embetsmenn ved slektskap og selskapeleg omgang, men han legg i fleire av romanane sine likevel inn sterk kritikk av denne gruppa. «Han utnyttet sitt intime kjennskap til dem og utleverte dem til deres fiende, folket, med den nære, velunderrettede slektnings tindrende skadefryd,» skriv Storstein (1949:30). I ein artikkel i *Stavanger avis* (1889) skriv Kielland at byen i lengre tid var blitt mishandla av hovne embetsmenn austfrå (op.cit. 53 f.).

Representantar for byborgarskapet, forretnings- og handelsstanden, bankvesenet m.m. er gjerne omtala med føre- og etternamn, i somme høve med førestilt yrkestittel: *Grosserer Ole Johan Falck Olsen (Arb), Bankchef Christensen (Gift, Fort, SHF, Jac), Cornelius Knudsen (Jac), Morten W. Garman (G&W), Christian Fredrik Garman (G&W), Abraham Knorr (Gift), Michal Mordtmann (Gift), Jørgen Kruse (Gift, Fort, SHF)*. Også deira etternamn er til vanleg eit stivna patronym på *-sen*, eller eit etternamn av utanlandsk opphav.

Representantar for lågkyrkjelege menigheiter, haugianarar, brødremenigheita, indremisjonen o.a., blir til vanleg omtala med føre- og etternamn, ev. berre med førenamnet: *Hans Nilsen Fennefos (SW), Nicolai Egeland (SW), Simon Taskeland (SHF), Peder Pedersen (SHF), Sivert Jespersen (SW), Ingebret (SW)*. Etternamnet er anten eit stadnamn (gardsnamn) av kjend norsk type, som *Fennefos, Egeland, Taskeland*, eller eit stivna patronym på *-sen*: *Jespersen, Pedersen*.

I denne gruppa finn ein fleire døme på oppkalling av kjende førebilete, som *Hans Nilsen Fennefos (SW)*, oppkalla etter lekmannsføraren Hans Nielsen Hauge (1771–1824), som starta ei lekmannsvekking innanfor den lutherske statskyrkja. Eit anna døme er *Erik Pontoppidan Egeland (SW)*, oppkalla etter biskop Erik Pontoppidan (1698–1764), ein framstående representant for dansk-norsk pietisme og forfattar av katekismeforklaringa *Sandhed til Gudfrygtighed*, som i lang tid var puggestoff for konfirmantar. I *Gift* rettar Kielland, som kjent, sterk kritikk mot denne typen konfirmantførebuing, og mot latinskulen. Desse to romanpersonane har tydeleg sams drag med dei personane som dei er oppkalla etter. Det ligg òg humor i denne typen namngjeving, bl.a. i samankoplinga av namnet til ein velkjend person og eit etternamn av gardsnamntypen: *Egeland, Fennefos*. Oppkalling finn ein òg i namnet til han som var *duks*, dvs. flinkaste elev, i klassen til Abraham Løvdahl på latinskulen, nemleg *Hans Egede Broch (Gift)* – altså oppkalling av *Hans Egede*, gjerne kalla Grønlands apostel.

Som kjent, hørde Kiellands svigerfar, kjøpmann og skipsreiar Ramsland, til den indre krinsen av haugianarar. Kielland hadde stor vørndnad for denne gruppa, ikkje minst for deira «Sparsomhed, Nøiagtighed og utrættelige Flid» (Kielland

1907a:52). Indremisjonsrørsla til Lars Oftedal hadde han derimot lite til overs for. Storstein (1949:47) skriv: «Det simple hos ham, appellen til det almueaktige, rollen som Guds spesielle venn, og hans grove, hensynsløse maktbegjær, er de trekk hos Oftedal Kielland har brukt for å karakterisere sin Morten Bakstrevre» (dvs. Morten Kruse i *Fort* og *SHF*).

Eit anna døme på oppkalling finn ein i *SW*, der det blir fortalt at Skipper Worses son har fått namnet *Romarino*, etter eit litterært – og svært romantisk – førebilete, historia om Romarino og Miranda. Det er mora til Romarino som har valt dette namnet, som den røffe skipperen er lite nøgd med. Han karakteriserer henne – og implisitt namnevalet – med uttrykk som «forskruet, sentimental» og «romantiske Griller» (Kielland 1907a:36).

Arbeidsfolk i småbyen er oftast omtala berre med førenamnet, i somme høve med yrket som føre- eller (oftast) etterstilt tilnamn: *Kjøkken-Bertha* (*Jac*), *Anders Begmand* (*G&W*), *Zacharias Snedker* (*G&W*), *Zacharias Søhusdrenng* (*SW*), *Abra(ha)m klokkerdrenng* (gravar, *G&W*), *Christian* (kusk, *G&W*), *Per Karl* (kusk, *G&W*), *Rasmus* (bud, *Fort*), *Bertha* (kjøkkenjente, *G&W*), *Marianne* (sydame, *G&W*), *Martha* (tenestjente, *SW*). Andersen (1999:52) peikar på at namna til tre ‘taparar’ i *G&W* er bundne saman ved lydlikskap: *Marianne*, *Martin* og *Madeleine*. Marianne, som er sydame på Sandsgaard, blir ført i ulukka av Morten Garman, men skandalen blir ‘avverga’, som det heiter. Som hemn set Martin, bror hennar, i fylla fyr på ungekonsulens skip like før det skal sjøsetjast.

Det finst òg døme på at arbeidsfolk er omtala med både føre- og etternamn, t.d. *Simon Varhoug* og *Halvor Røidevaag*, båe frå romanen *Jacob*. Her svarar etternamna til norske stadnamn, i nokre høve kjende gardsnamn. I fleire høve dreiar det seg om personar som har kome til byen frå landsbygda for å finna seg arbeid. Simon Varhoug er leiar for arbeidarforeninga «Arbeidernes Ring». Saman med sin «medforløste» Halvor Røidevaag åtvarar han mot å gje støtte til oppkomling-en Tørres Wold.

Bønder og andre folk frå landsbygda er gjerne omtala både med føre- og etternamn: *Per Bratvold* (*G&W*), *Tørres Snørtevold* (*Jac*), *Njædel Vatnemo* (*Arb*), *Kristine Vatnemo* (*Arb*). Patronymet er, som nemnt, teke med for plassguten *Osmund Asbjørnsen Sauamyren* (*Gift*), i samsvar med gammal norsk namnebruk. Slike etternamn er identiske med eller svarar til norske gardsnamn. Også ein god del av førenamna har nordisk språkopphev, t.d. *Tørres* (av *Torgils*), *Njædel* (av *Njål*, eit gammalt lån frå irsk), *Osmund*, medan andre er nyare – stundom norske – former av bibelske og kyrkjelege namn: *Per*, *Kristine*.

*Præsten Opstad* (*Jac*), som kjem frå landsbygda, har sosialt sett arbeid seg opp, og blir følgjeleg omtala med yrkestittelen framom etternamnet, som er av ein vanleg gardsnamntype. Det blir fortalt at han tok namn av garden. Somme personar frå landsbygda blir omtala berre med førenamnet, t.d. *Anders* (*Jac*), i

somme høve med eit tilnamn som gjer greie for yrket, *Tobias Lods (Arb)*, *Kjøkken-Bertha (Jac)*, eller for spesielle karakterdrag: *Tomle-Hans (G&W)*, *Vente-Per (G&W)*, gjeld Per Bratvold).

### Kjønnskilje

Også skiljet mellom kjønna kjem til syne i namnebruken i romanane. Titlar og namnebruk speglar haldningar til kjønna. Arne Garborg var særleg oppteken av korleis bruken av namn og tiltale- og omtaleformer speglar undertrykkjande haldningar overfor kvinna og kvinna sin avhengigskap av mannen. Dette kjem til uttrykk i Kristiania-romanane hans, og han skriv spesielt om det i *Hjaa ho Mor* (1890):

Ægteskape som det no var stelt var ei Avvyrding for Kvinna. Fraa den Stundi ho var vigd var ho ikkje eit Menneskje for seg sjølv lenger; ho var eit Attpaasleng til Mannen og fyrste Tenestgjenta hans ... um elles den fyrste daa. Ho tapte tilmed Retten til aa hava Eigedom; vart lovleg umyndig [...] Sjøelve Namne sitt miste ho, raakande nok. Ho var ikkje noko lenger, og turvte ikkje heite noko heller daa. Ho var berre Fru den og den, Blytek-kjar-Ingeborg, Skulemeistar-Else, Fru «Pastor» Løchen, Fru «Redaktør» Klem. Namnlaus og rettlaus vart ho smett inn i den «kvinnelege» Baasen sin, der ho kovna i Matsutir og Klædebøting; han hadde Verdi for seg; ho skulde passe Gryta (Garborg 1922:190 f.).

Også i Kiellands romanar kjem slike haldningar og rollemønster til uttrykk i namnebruken, sjølv om Kielland ikkje har tematisert dette spørsmålet på same måten som Garborg. Kiellands bruk av namn samsvarar med språkbruken i samtida. Mennene er gjerne omtala og titulerte med det yrket eller den utdanninga dei har:

- *Garman & Worse: Bogholder Svendsen,*
- *Skipper Worse: Havnefoged Snell, Kontrollør Aarestrup, Toldskriver Preuss, Bogholder Kruse, Kaptein Andersen,*
- *Gift: Telegrafist Eriksen, Distriktslæge Dr. Bentzen, Prokurator Kahrs, Bankchef Christensen, Konferentsraad Madvig*
- *Fortuna: Assessor Meinhardt, Fuldmægtig Marcussen, Konsul C.R. With*
- *Sankt Hans Fest: Politibetjent Iversen, Hattemaker Sørensen*
- *Arbejdsfolk: Kopist Mortensen, Extraskriver Hiorth, Redaktør Hansen, Sagfører Boyesen, Konsul Lind, Kandidat Smith, Doctor Johan Bennechen, Student Hansen, Kommandersergeant Knoff, Skorstensfeier Lunde, Høiesteretsbud Paalsen, Oberstløjtnant Grobs*
- *Jacob: Sagfører Dreyer*

Kvinnene er omtala med nemningar som gjer greie for kva for stilling dei har overfor menn, anten *Frøken* og *Fru*, eller *Jomfru* og *Madam(e)*, avhengig av samfunnsklasse. I nokre høve er yrket eller førenamnet til ektemannen nemnt, som *Fru Professorinde Wenche Løvdahl (Gift)*, *Fru Bankchef Christensen (Fort, Jac)*, *Bispinde Hagerup (Jac)*, *Madame Endre Egeland (SW)*.

- *Garman & Worse: Jomfru Cordsen, Madam Rasmussen, Fru/Madam Worse, Fru Garman, Fru Aalbom, Fru Sparre, Frøken Barbara Sparre*
- *Skipper Worse: Madame Torvestad*
- *Gift: Fru Wenche Løvdahl, Fru Gottwald, Fru Bentzen, Fru With*
- *Fortuna: Fru Meinhardt*
- *Sankt Hans Fest: Madam Späckbom, Madam Blomgreen, Madam Eriksen, Fru/Madam Ellingsen, Frøknene Eriksen*
- *Arbeidsfolk: Madam Børresen, Madame Grüner, Madam Lunde, Fru/Madame Gluncke, Fru Falck-Olsen, Fru Hjelm, Fru Adelaide Bennechen, Frøken Hilda Bennechen, Frøken Eveline Nielsen, Mistress Johnson*
- *Jacob: Enkefru Knudsen, Fru Steiner, Fru Jessen, Frøken Krøger, Frøken Thorsen*

### Lokalmerkte namn

Mange lesarar legg merke til at somme namn, både personnamn (føre- og etternamn) og stadnamn, svarar til kjende namn frå diktarens nærmiljø, jf. omtalen av namnet *Jacob* framanfor. Det gjeld òg for namnet til plassguten Osmund Asbjørnsen Sauamyren i *Gift*. Han hadde streva i fleire år for å bli konfirmert:

Ligefra han begyndte i fjorten-femten Aars Alderen at tage Bogen med sig i Heien, hvor han gjætede, og indtil denne Dag havde han tumlet forgjæves med Spørgsmaal og Svar [...] Til Spot for alle og til Sorg for sine Forældre var han blevet gaaende fra Aar til Aar som haabløs Konfirmand – baade hjemme i Landsbygden og nu her, efterat hans Far var flyttet til Byen som Stenmand ved Fabrikken (Kielland 1907b:254 f.).

Overhøyringa går likevel betre enn kapellanen hadde rekna med:

Kapellanen strakte sig fremover og hørte i stigende Forbauselse de gode Svar fra de umuligste Idioter, som han selv havde opgivet; men han gik næsten bagover i Stolen da Osmund Asbjørnsen Sauamyren opløftede sit syngende Bondemaal og foredrog sin store Bravourarie om Evangelii Naa-degaver (Kielland 1907b:282 f.).



Etternamnet til plassguten *Osmund Asbjørnsen Sauamyren* har motsvar i plassnamnet *Sauamyra* /"sauamy:rå/ (skrive *Souemyhren* 1835) frå Madla i Stavanger (Refheim 1981:86 f., 146 f.). Alexander Kielland åtte og dreiv teglverk på Madla i åra 1872–81. Dette skal ha vore svært gode år for han (Nag 1990:63 ff.). I denne perioden tok han til å skriva. Kielland-slekta var gift inn i Smith-ætta, som ei tid åtte heile Madla. Forma til føreleddet *Saua-* høver med madla- og stavangermålet, medan etterleddet – naturleg nok – har dansk normering. Interessant er det elles at han som gjorde opptaket til den første husmannsplassen på Madla (like etter 1637), heitte nettopp *Osmund*. To andre husmenn som budde på Madla på 1700-talet hadde òg dette førenamnet (Refheim loc.cit.). Forfattaren hadde bruk for eit høveleg namn på ein husmannsgut og henta det frå eit miljø som han hadde god kjennskap og nær tilknytning til.

Etternamnet til *Njædel Vatnemo* (*Arb*) svarar til gardsnamnet *Vatnamo* /"vatnamo:/ i Oгна (Hå), skrive *Watnemo* 1563, *Wattnemod* 1567. Det er samansett av orda *vatn* n. 'innsjø' og truleg *mo* m. '(grus)slette'; ev. er etterleddet ordet *mot* n. 'møte(stad)', med bakgrunn i at to vatn møtest ved garden. Kielland hadde også nær tilknytning og god kjennskap til Oгна. *Njædel* /'njæ:d,l/ er ein variant av mannsnamnet *Njål* som har vore vanleg i Rogaland, uttala /'njæ:d,l/ på Jæren og /'nje:d,l/ i Ryfylke. Namnet har segmentert konsonantgruppe, gno. *ll* > /dl/ og vokalutvikling gno. *á* > /æ:/ (og /e:/) pga. *j*-en framom (såkalla progressiv *j*-omlyd). Sakfører Toftes utsegn om at «oppe i Heiegaardene siger Folket Njædel for Nils», har faktisk rot i utbreidde oppfatningar om dette namnet. På heiegardar i Sør-Rogaland var det vanleg at folk som til dagleg vart kalla *Njædl*, var døypte *Nils* og skrivne *Nils*, *Niels* o.l. i kyrkjebøkene (Humberset 1987:9 f.). Denne tradisjonen har tydelegvis Kielland kjent til. Samanblandinga av dei to namna kan skuldast at namnet *Nils* ofte vart skrive *Niels* i kyrkjebøkene, ei form som ikkje ligg langt frå *Njedl*/*Njædl*.

Namneforma *Njædel* er eitt av heller få døme på at Kielland bruker sørvestnorske dialektformer i romanane sine. Eit anna døme finn ein i *G&W*, i skildringa av brannen på skipsverftet: «Da raabte en liden Gutunge fra west end, som var krøbet op i Riggen paa en Jagt udfor et af Søhusene: «Hu' sige! – hu gaar! Hurra! Hu' gaar!» (Kielland 1907a:193). Både pronomenerforma *hu* og presensforma *sige* er i samsvar med stavangerdialekten.

Eit tredje døme finst i *Arb*, der det i den nemnde rettssaka er referert ein folkeleg seiemåte som inneheld gardsnamnet *Njå* i Time og dialektordet *kumle*: «'Sidder Angjeldende i smaa Kaar? – stor Familie? – mange Børn?'. 'Mangfoldige og smaa, hvorsom Komlene paa Njaa – Hr. Amtmand,' svarede Oldemanden» (Kielland 1907a:360). I oppklaringa av kva «Komle» tyder, stiller sakfører Tofte seg til teneste: 'Hr. Amtmanden maa undskylde, det er etslags – etslags Boller af Potates.'. 'Ah! – Kartoffelboller!' – mumlede Amtmanden nedladende» (loc.cit.).

Ein granne til Njædel Vatnemo er kalla *Søren Børevig*. Det er òg nemnt stadnamn som *Børevigsgaarden* og *Børevigsgrinden*, som båe inneheld eit gardsnamn *Børevig*. Dette namnet svarar til *Børeviga* /'bø:revi:gå/ i Stavanger, jf. òg *Børehaugen* /'bø:rehaugen/ frå same området, båe samansette med mannsnamnet *Børe*, ein variant av *Børre*, av gno. *Birgir* (Berntsen 1939:24, 163).

Ein annan sentral person i *Arb* er losoldermann Lauritz Boldemann Seehus. Han er òg med i *SW*, dessutan i boka *Mennesker og Dyr* (1891). Etternamnet har motsvar i *Seehusen*-namnet frå Stavanger, jf. *Seehusens gate*, etter Morten Seehusen, fødd i Holstein 1619; han var i 1670-åra Stavangers rikaste mann (Berntsen 1939:89). I 1673 kjøpte Seehusen halvdelen av Madla-garden. Kielland-slekta var, som nemnt, gift inn i slekta som åtte denne garden (Refheim 1981:48 f.).

Også *Garman*-namnet har parallell i Kiellands nærmiljø. Det er namnet til ei velkjend embetsmanns- og kjøpmannssett i Bergen og Rogaland (Stavanger), bl.a. kjend som eigar av herregarden Utstein, eit eigartilhøve som går attende til 1600-talet. Garmann på Utstein handla med Jacob Kielland. Namnet *Sandsgaard*, som er nytta om den staselege eigedommen til familien Garman, er identisk med namnet på futegarden i Nedstrand, tidlegare kalla *Sand*.

Romannamnet *Worse* blir av mange sett i samband med slektsnamnet *Worsø*, som òg førekjem i Stavanger. Bakgrunnen for *Worsø*-namnet i Stavanger er det danske etternamnet *Worsøe*, som kjem av det austjyske øynamnet *Vorsø*. Ein dansk familie med dette etternamnet busette seg i Stavanger.

Andre namn som svarar til røynglege stadnamn i diktarens nærmiljø, er etternamna til romanpersonane *Madam Torvestad* (*SW*), *Simon Varhoug* (*Jac*) og *Præsten Opstad* (*Jac*), det førstnemnde som sokne-, herads- og gardsnamn på Nord-Karmøy, dei to andre som gardsnamn i Hå, *Varhaug* òg som sokne- og heradsnamn. Etternamnet til *Hans Nielsen Fennefos* har motsvar i gardsnamnet *Fennefoss* i Hornnes (Aust-Agder). Slike namn må seiast å høva godt på personar med den bakgrunnen som er omtala i romanane.

Nokre romanpersonar har etternamn som inneheld kjende namneledd i sørvestnorske gardsnamn. Frå *Jacob* kan nemnast *Spødeland* og *Snørtevold*. Det heiter t.d. om Søhusmanden Simon Varhoug at han var «en from Tilhænger af Olaves Spødeland». Føreleddet i etternamnet *Spødeland* har motsvar i gardsnamnet *Spødavoll* /'spø:davåd,l/ frå Bjerkreim, som vel inneheld gno. *spjót* n. 'spyd', med real bakgrunn i forma til ein teig. Frå denne garden kom den kjende lekpredikanten Knud Spødervold (1791–1848), som var stamfar til fleire frikyrkjeslekter i Helleland- og Eigersund-området, bl.a. dei såkalla perane, larsane og lomelendingane.

Føreleddet i *Snørtevold* har motsvar i gardsnamnet *Snørteland* /'snørtelan/ frå Karmøy, og eit tilsvarande tapt gardsnamn frå Time (*Snørteland* 1616). Det blir fortalt i romanen at Tørres tok namn av garden. Som kjent byter han ut etter-

namnet *Snørteland* med *Wold* fordi det «lød finere». Plassnamnet var med andre ord ikkje 'fint' nok i byen. Det går tydeleg fram av følgjande replikkveksling frå Tørres sitt tidlege møte med handelsstanden i byen: 'Hvad er Deres Navn?' – spurte han med Lorgnet. 'Tørres Snørtevold.' Den unge Dame fik et Anfald og maatte pudse sin Næse henne i en Krog. 'Et velklingende Navn,' sagde den fine Herre» (Kielland 1908:244).

Eit anna døme på namnebyte som har bakgrunn i sosiale ambisjonar, finn ein i *Arb*, der Anders, bror til Njædel, byter ut etternamnet *Vatnemo* med *Moe*. I embetsmannsmiljøet i hovudstaden (Kristiania) er det særmerkte norske gardsnamnet tydelegvis ikkje godt nok. Attgjevinga i denne romanen av nedlatande haldningar i embetsmannsmiljø overfor nedarva norske stad- og personnamn, her *Vatnemo* og *Njædel* – altså overfor norsk språk og kultur – er eitt av mange stikk frå Kielland til embetsmannsstanden.

Frå Kristiania nemner Kielland fleire lokale namn, som *Karl Johan*, *Hovedøen*, *Eidsvoldspladsen*, *Wergelandsveien*, *Slotsbakken*, *Universitetsgaden*, *Grefsen*, *Homansby*, *Gamlebyen*, *Kristianiadalen*, og sjølvsaugt *Kristiania*. Også frå «Byen» eller «Smaabyen» nemner han namn som røyenleg finst i Stavanger, t.d. *Paradis*, *Blåsenborg*, *Strandgaden*, *Byfjorden*, *Byvaagen* (*Vaagen*), *Byveien*, dessutan bygningar og lokale: *Bispens Kapel*, *Arken* (i *Else*), *Klubben*. Men namnet *Stavanger* er ikkje brukt i romanane, sjølv om det er vanleg å identifisera «Byen» og «Smaabyen» med nettopp Stavanger. Som parallell kan nemnast at Garborg heller ikkje tek med namnet *Jæren* i Jær-bøkene sine (*Fred*, *Læraren*, *Haugtussa* mfl.). Mange andre kjende stader er nemnde i Kiellands romanar, som *Egersund*, *Flekkefjord*, *Sætersdalen*, *Mandal*, *Bergen*, *Røldal*, *Tromsø*, *København* og *Paris*.

### Namnetyding og namnesymbolikk

Det språklege innhaldet til somme namn og nemningar fortel om eller gjev assosiasjonar om karaktertrekk eller andre særdrag ved personane, og namna kan difor seiast å ha klare litterære funksjonar. Dette er særleg tydeleg i det store tilfanget av tilnamn. Fleire av tilnamna har eit negativt innhald; i nærmiljøet har dei gjerne som oppgåve å trekkja ned personar som har høg posisjon. I fleire av dei ligg det element av humor – komikk, parodi, ironi – og nid. Det høge og alvorlege blir drege ned til det låge og latterlege. Somme tilnamn har karakter som utnamn.

Nokre persontilnamn er eit tillegg til førenamnet, jf. *Vente-Per* (*G&W*), *Tomle-Hans* (*G&W*), *Abram Fylledreng* (*G&W*), *Lauritz Boldemand Seehus* (*SW*; hadde rundt andlet), *Sivert Gesvint Egeland* (*SW*; ein sildehandlar som stundom var påfallande rask i vendinga), *Morten Bagstræver Kruse* (*Gift*, *SHF*), *Anders den almægtige* (*Arb*).

Andre tilnamn er frittstående nemningar som er nytta i staden for personnamnet. Det eigentlege namnet til *Væggelusen*, også kalla *Væggedyret* (*G&W*), er ikkje eingong nemnt, for det «var næsten gaaet tilgrunde i Menneskenes Hukommelse» (Kielland 1907a:113). Denne personen, som var døv, forseгла og batt omkring dokument og pakkar på amtskontoret. *Rottekongen* (*Gift*; Marius) laga tøyrotter i skuletimane. *Blindtarmen* (*Gift*; adjunkt Aalbom) var lang og smal og hadde dårleg syn. *Pindsvinet* (*Gift*; overlærer Bessesen) var så liten og innskrumpa «at han næsten blev borte i sin egen Frak; Hagen sank helt ned i Bogen, og det tætklippede rødgule Haar strittede ud til alle Kanter» (Kielland 1907b:184). Andre døme er *Strygebrættet* (*Fort*; fru With) og *Polka-Gutten* (*Jac*; Anton Jessen).

Også tilsynelatande nøytrale tilnamn kan innehalda ein løynd bodskap, gjerne med innslag av humor. Som nemnt, er *Unge-Konsulen* (*G&W*), Christian Fredrik, svært tradisjonsbunden og gammalvoren i orienteringa si, t.d. når det gjeld tilhøvet mellom segl og damp i skipsfartsnæringa. *Gamle-Konsulen* (*SW*) derimot viser evne til nyorientering og omstilling når det trengst. Den «gamle» kan gjerne seiast å vera ‘yngre’ enn den «unge».

Det finst òg tilnamn som ikkje gjev uttrykk for karaktertrekk, men som nemner andre sider ved personane, t.d. yrket: *Christian Kusk* (*G&W*), *Zacharias Snedker* (*G&W*), *Tobias Lods* (*Arb*). Nokre nemningar kan kallast kjælenamn, som *Fredrikmand* (*G&W*; for vesle Christian Fredrik), *Abbemand* (*Gift*; for Abraham), *Clärchen* (*Fort*; for Clara, tysk form) og *Lena* (*G&W*; for Madeleine), jf. elles *Pitter Nilken* (*G&W*; Peder Samuelsen). Fleire kvinnenamn i *Jac* har karakter av kjæleformer: *Tulla Arendz*, *Dalla With*, *Malla Bimbam*, *Dada* og *Didi Brun*, dessutan *Assen*, *Bassen* og *Trutte Maribo*.

I somme høve synest innhaldet eller assosiasjonane til etternamnet gje uttrykk for karakterdrag, eigenskapar eller andre særtrekk ved personen, jf. *Oberstløytnant Grobs* (*Arb*), *Kommandersergeant Knoff* (*Arb*) og *Madam Späckbom* (*SHF*). At overlærer *Abel* underviser i matematikk, er vel inga overrasking, heller ikkje at adjunkten som står som den fremste representanten for pugge- og reproduksjonsskulen – ‘fleire byar i Belgia’ – heiter *Borring*. Somme vil kanskje assosiera det sistnemnde med verbalabstraktet *boring*, til verbet *bora*, ev. med det engelske adjektivet *boring* ‘kjedeleg’.

Kandidat Holck (*SHF*) er ajmtmannens fullmektig; han er omtala som ein lang, svarthåra, drikkfeldig nordlending, noko som høver med innhaldet i namnet hans. Same etternamnet er nytta av Garborg i *Hjaa ho Mor*, om kapellan Holck, som er ein hol karakter og gjev Fanny Holmsen skuld kjensle i høve til det seksuelle. Det tyske tilnamnet *Holck* blir sett til ordet *holk* m. ‘utrangert skip, skrøpeleg gammalt fartøy’, jf. òg *holk* m. ‘kar’, laga til adjektivet *hol* (Særheim 2001:174 f.).

Georg Delphin (*G&W, Arb*) er òg fullmektig hjå amtmannen; han blir seinare byråsjef i departementet. Delphin er omtala som ein elegant og roleg person med eit vondskapsfullt smil. Etternamnet synest sikta både til ytre og indre drag. Delphin er selskapsløve, snobb, kvinne dårar og konversatør, men han har svak karakter. Han «underlåter att leva efter sin övertygelse och låter sitt liv förrinna i halvhet och lögn», skriv Bæhrendtz (1952:213), som meiner at forfattaren her har lagt inn noko av seg sjølv: han held «domedag över sig själv och sine tendenser att gå 'udenom'» (loc.cit.). Namnet er laga til kvalnemnet *delfin* m. 'delfin, tannkval'. *Delphin* er eit gammalt slektsnamn, som skal ha kome til Noreg frå Sverige, visstnok med fargemeister *Jörns Chr. Delphin* (1760–1828) (Veka 2000:91). I mellomalderen finn ein det som persontilnamn, *Sira Barder Delphin*, nemnt i eit diplom frå Nidaros i 1381 (Lind 1920–21:58). Det svarar elles til det franske adelsnamnet *Dauphin*. Ordet *delfin* kjem opphavleg frå gresk.

Morten Kruse (*Gift, SHF, Fort*), som er son til småkjøpmann Jørgen Kruse, går på latinskulen og tek presteutdanning. Han skaffar seg etter kvart ei stor menighet i byen, på folkemunne kalla 'kaninar', i stor grad bygd opp av folk som har kome skeivt ut. *Kaninar* er her eit sterkt negativt uttrykk, som siktar til at denne gruppa i det stille og løynde driv svært aktiv verksemd 'under jorda', altså undergravingsverksemd. Morten Kruse blir ein mektig mann i byen. Det blir fortalt at han som prest har fått «det fine Sprog fra Skolen af og siden som Theolog» Kiel-land (1908:142), men «Hjemme i hans Fars Hus og i Kramboden var der bleven talt Byens Sprog saaledes, som det snakkedes paa Gaden og i Arbeidet; det var nærmest Bondesproget fordærvet ved Blanding og skjødesløs Hverdagstale» (op.cit). Modell for romanpersonen Morten Kruse er presten og stortingsmannen Lars Oftedal. Morten Kruse har tilsvarende førenamn som ein annan – men sjølv-sagt større – religiøs leiar: *Martin (Morten) Luther*. Det er freistande å setja etternamnet *Kruse* saman med verbet *krusa* vb. 'pynta, gje(ra) kompliment', i svensk også 'kjæla, stryka med handa', som kunne sikta til hans karakter og personlege drag – og kanskje til språkbruken hans. Eit liknande innhald synest liggja i etternamnet til *Laurits Kruse* i Garborgs roman *Mannfolk* (Særheim 2001:175 f.).

Også fleire førenamn synest ha samband med eigenskapar og særdrag ved personane. At han som strevar så hardt med latinen at han til slutt tek sin død av det, har fått eit namn med latinsk form, *Marius (Gift)*, er ikkje overraskande.

Somme namnetydingar høver godt med eigenskapar som namneberarane har. Eitt døme på det er *Njædel* i *Arb*. Dette er ein sørvestnorsk variant av det opphavlege irske namnet *Njáal*, med tydinga 'kjempe' (NPL 212). *Njædel* Vatnemo er omtala som ein stor mann med kjempekrefter.

Sjølv om ein kan finna einskilde døme på at den etymologiske tydinga til namna passar med eigenskapar ved personane, synest Kielland spela meir på konnotasjonane ved namna – altså på assosiasjonar som dei gjev, ofte med

innslag av humor – komikk, parodi, ironi. Fleire døme er alt nemnde og omtala, som *Jacob* i *Jac* og *Abraham* i *Gift*. Også etternamnet til Abraham Løvdahl – og faren Carsten Løvdahl – tykkjest spegla karakterdraga og utviklinga til desse personane. Namnet *Løvdahl* konnoterer bl.a. ‘haust’, ‘lauvfall’, ‘død’ og ‘nederlag’, noko som høver for utviklinga til båe personane.

Heller ikkje namnet til *Madeleine* (*G&W*) synest vera tilfeldig valt. Dette namnet er utvikla av *Magdalena*, som kjem frå – og reflekterer – det bibelske *Maria Magdalena*, eigentleg eit tilnamn med tydinga ‘kvinne frå Magdala’ (ved Gennesaretsjøen) (NPL 187). For *Madeleine* kan namnet assosierast med at ho, som har trødd barneskorne sine på Bratvold, ved havet, «det sidste sunde i den syge Verden» (Kielland 1907a:75), jamt synest vera på ein aparte – og gjerne ‘feil’ – stad, både på Sandsgaard og som gift med presten Martens. At pastoren og ektemannen nyttar kjælenamnet *Lena* om henne, er eit uttrykk for at han har gjort henne til noko anna enn ho opphavleg er. Kjæleforma av namnet representerer tap av sjølvkjensle og identitet.

Eit spesielt drag ved namnebruken i Kiellands romanar er haldningar til namn som blir uttrykte av andre romanpersonar, og sosiale ambisjonar som ligg i namna. I eit par høve gjev dette seg utslag i namnebyte. For å tilpassa seg haldningar i embetsmanns- og borgarmiljø i byen skiftar, som nemnt, Tørres *Snørtvold* (*Jac*) etternamnet sitt til *Wold*, og Anders *Vatnemo* (*Arb*) til *Moe*, for dei særprega norskspråklege plass- og gardsnamna vekker negative reaksjonar i byen. Liknande haldningar overfor norskspråklege namn kjem til uttrykk i det nemnde utdraget frå *Arb*; i protokollen byter embetsmennene ut eit dialektprega førenamn (*Njædel*) med eit heilt anna namn (*Nils*), og eit norsk etternamn (*Vatnemo*) blir normert ut frå dansk språkgrunnlag (*Vandmo*). Også her har forfattaren eit klart stikk til embetsmannsstanden.

Eit anna døme som syner sosiale ambisjonar ved namngjevinga, og som av same grunn vekker lått, er namnet til den svenske boktrykkjaren *Gustav Oscar Carl Johan Torpander* (*G&W*). Førenamnet er ei lang rekkje av svenske kongenamn, *Gustav*, *Oscar*, *Carl* og *Johan*, medan etternamnet fortel om tronge kår og låg sosial status: ‘mann frå eit torp’, dvs. frå ein husmannsplass. Kontrasten mellom føre- og etternamnet er så stor at namnet – og personen – blir komisk (Andersen 1999:60). Her har diktaren også eit stikk til grannefolket i aust. Drangeid (2003:237) peikar på at modellen for namnelaginga vel er henta frå Kierkegaards *Stadier paa Livets Vej*, der ein finn ei liknande laging: «Men en saadan Helt er ligesaa comisk som et Skrædderbarn, der hedder Cæsar, Alexander, Bonaparte Æbeltofte» (Kierkegaard 1997–. 6: 296).

Døme på ironi finn ein òg i andre typar namn i Kiellands romanar, t.d. i namnet på avisa til Morten Kruses ‘kaninar’: *Sandhedsvindnet* (*SHF*). Også namnet på den kjemiske fabrikk *Fortuna* (*Gift*, *Fort*) blir etter kvart ironisk.

Når professor Løvdahl – augespesialisten – tek over leiinga, er utviklinga alt anna enn positiv eller lukkeleg for denne verksemda.

Også utviklinga for den stolte seglskuta som ungekonsulen byggjer, kalla *Morten W. Garman*, etter gamlekonsulen, blir heilt annleis enn det som var tenkt. Skuta blir, som nemnt, sett fyr på like før ho skal setjast på sjøen. Denne hendinga blir ståande som eit teikn og bilete på tap og nederlag for den verksemda som gamlekonsulen hadde bygd opp, og på manglande omstillingsvilje hjå ungekonsulen når det gjeld tilhøvet mellom segl og damp. Men skuta får nytt namn, *Phoenix*, etter råd frå ungekonsulens son, Gabriel Garman – altså frå han som bergar skuta frå brannen. Det nye namnet står for oppståing frå døden og udøyelegskap, med bakgrunn i den gamle segna om fuglen Fønix, som steig opp av den reinsande flammen.

Fleire skipsnamn konnoterer håp og gode framtidsutsikter, t.d. den stolte briggen Familiens Haab (*SW*), som skipper Worse fører trygt til og frå Rio for huset C. F. Garman. Men for Ebenezer (*SW*), haugianarane sitt skip som går med sild på Østersjøen, blir utviklinga ei heilt anna enn det som namnet speglar 'hjelpsteinen', 1. Sam. 7,12). Det grunnstøyter sør for Bratvold under ein storm; ingen av mannskapet overlevde.

Jamvel namn på hestar kan ha eit innhald med litterær meining. Fyrforvaltar og legasjonssekretær Richard Garman kjem ridande til Sandsgaard på hesten sin *Don Juan* (*G&W*). Namnet blir eit bilete på personen sjølv, ein levemann og romantisk drøymar som er svak for selskapslivet og elegante klede.

## Konklusjon

Namnebruken er integrert i miljøskildringa i Kiellands romandikting. Det gjeld t.d. bruken av nordiske personnamn, av lokalmerkte namneformer og av bibelske, kyrkjelege og andre namn som er lånte frå andre språkkulturar. Også namnebruk som speglar sosiale skilje og skilje mellom kjønna er ein viktig del av miljøskildringa. Som ingrediens i skildringa av miljøet kan namnebruken hjå Kielland seiast å vera i samsvar med det litterære programmet hans, realismen.

Fleire namn inneheld språkelement som skildrar eigenskapar ved personane, eller som gjev spesielle assosiasjonar som festar seg ved personane. Slik blir namna ein del av personskildringa. Det ligg ofte humor implisitt i skildringa til Kielland, bl.a. i karakterteikninga – både komikk, parodi og ironi. Somme romanpersonar kan seiast å utvikla seg i retning av det tragikomiske, utan at sympatien med det går tapt. Slike element av humor er òg ofte knytte til namneval, namneformer og haldningar til einskilde namn. I nokre høve kjem sosiale assosiasjonar til syne ved namnevala og namnebruken, stundom underbygt ved at romanpersonane føreteik namnebyte eller ved innlagde kommentarar om namnebakgrunn og namneformer.

## Litteraturliste

- Andersen, Anders M. 1999. *Garman & Worse* – klassisk og moderne. I: Anders M. Andersen & Heming Gujord (red.): *Å lesa Kielland. Rapport frå eit jubileumsår*. Tidvise Skrifter. 32, 45–77. Høgskolen i Stavanger.
- Andersen, Hadle Oftedal. 1997. Navn og narratologi. I: Marianne Blomqvist et al. (red.): *Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B:18, 9–12.
- Aristoteles. Om diktekunsten. I: Eiliv Eide et al. (red.): *Teorier om diktekunsten*. 18–41. 1970. Bergen–Oslo–Tromsø.
- Berntsen, Mandius. 1939. *Stedsnavn i Stavanger by og nærmeste omegn*. Stavanger.
- Bæhrendtz, Nils Erik. 1952. *Alexander Kiellands litterära genombrott*. Uddevalla.
- Drangeid, Magne. 2003. *Humoristen & Quijote. Forfatter og helt i Alexander L. Kiellands roman «Garman & Worse»*. Avhandling for dr.art.-graden. Universitetet i Bergen.
- Garborg, Arne. 1922. *Skriftir i Samling. Jubilæumsutgaave*. 2. Kristiania.
- Humberset, A. 1987. Liøl-slekta i Bjerkreim. *Nytt frå Rogaland historie- og ættesogelag*. 1, 9–11.
- Kielland, Alexander Lange. 1907a, 1907b, 1908. *Samlede Værker* 1–3. Mindeudgave. Kristiania.
- Kierkegaard, Søren. 1997–. *Søren Kierkegaards Skrifter* [1–55]. N. J. Cappelørn et al. (red.). København.
- Kvillerud, Reinert. 1985. Personnamnsvariation i barn- og ungdomslitteratur. I: Sigurd Fries & Roland Otterbjørk (red.): *Regional och social variation i nordiskt personnamnsskick*. NORNA-rapporter 29, 193–200. Uppsala.
- Kvillerud, Reinert. 1987. Personnamnets betydelse, form och funktion hos författaren Maria Gripe. I: Göran Hallberg et al. (red.): *Nionde nordiska namnforskarkongressen*. NORNA-rapporter. 34, 51–62. Uppsala.
- Lind, E.H. 1920–21. *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*. Uppsala.
- Lodge, David. 1992. *The Art of Fiction. Illustrated from Classic and Modern Texts*. London etc.
- Nag, Martin. 1990. *Nytt lys over Alexander L. Kielland*. Oslo.
- NPL= Kristoffer Kruken & Ola Stemshaug (red.): *Norsk personnamleksikon*. 2. utg. ved K. Kruken. 1995. Oslo.
- Obrestad, Tor. 1996. *Sannhetens pris: Alexander Kielland – En beretning*. Oslo.
- Refheim, Sigurd. 1981. *Gard og ætt i Madla*. Stavanger.
- Storstein, Olav. 1949. *Kielland på ny. Alexander L. Kielland og hans diktning i lys av vår tid*. Stavanger.
- Særheim, Inge. 2001. *Daniel Braut og Gabriel Gram*. Nokre drag ved namnebruken i Arne Garborgs diktning. *Maal og Minne* 2001. 161–82.
- Veka, Olav. 2000. *Norsk etternamleksikon*. Oslo.

## Verk som er omtala:

- Garman & Worse* (G&W 1880), *Arbeidsfolk* (Arb 1881), *Skipper Worse* (SW 1882), *Gift* (1883), *Fortuna* (Fort 1884), *Sankt Hans Fest* (SHF 1887), *Jacob* (Jac 1891).





# Namnens rätt: att vara namn

*Debatt om stavningen av utländska namn i finskan<sup>1</sup>*

*av Sirkka Paikkala*

*The author summarises the 19th century discussion of principles for the spelling of foreign names in Finnish. In 1845 Erik Alexander Ingman argued for a total conversion to Finnish pronunciation rules and the Finnish orthographical system. The same year Fabian Collan, responding to Ingman's article, set forth the view that foreign names should be spelled in the same way in Finnish as in the language they came from, even with the use of non-Finnish letters. Exceptions were names with traditional Finnish forms. Ingman's extreme exonymy and purism gained little ground. Most participants in the debate agreed with Collan's linguistic and pedagogical arguments for a generally endonymic line, though some of them also added compromising aspects in favour of Finnish adaptation.*

Rekommendationerna för hur utländska namn i dag ska skrivas på finska kan sammanfattas i tre tumregler: 1) namnen skrivs i första hand på samma sätt som i källspråket, 2) man försöker undvika att nya förfinskade namn ska uppstå och 3) etablerade och konventionella internationella namn, exonymer, skrivs och behandlas som de egna ortnamnen. Den här typen av rekommendationer ges också av FN:s ortnamnskonferenser, som har hållits sedan år 1967.

I Finland kom man fram till den här linjen redan år 1845, efter en kort men intensiv diskussion. Diskussionen fortsatte dock också under flera årtionden efteråt. De huvudsakliga argument som då framfördes och de olika

linjer som representerades verkar likväl fortfarande inte vara föråldrade. Då och då uppstår diskussioner om att namns ortografi bör bevaras, om anpassningen av namn och till och med om en översättning av namn. Dessa diskussioner förekommer såväl i namnplaneringen inom tvåspråkiga områden som speciellt i uppbyggnaden av minoritetsspråken – i Finland är dessa samiska, romani och teckenspråk.

I Finland var man redan på 1500-talet tvungen att ta ställning till stavningen av utländska namn, i och med de första översättningarna av Bibeln till finska. Speciellt aktuellt blev ämnet på 1800-talet under det nationella uppvaknandet: Finlands månghundraåriga statliga förbund med Sverige hade nämligen upplösts i kriget mellan Ryssland och Sverige-Finland år 1809 och Finland hade erövrats av Ryssland och blivit ett autonomt storfurstendöme. Under autonomin började man kartlägga och medvetet skapa den egna historien. Till detta hörde även att utveckla det finska skriftspråket och att stabilisera dess normer. Finskan godkändes som landets officiella språk vid sidan av svenskan först år 1863.

Under den svenska tiden hade landets officiella språk varit svenska. På finska publicerades mest bara litteratur som främjade religiösa och ekonomiska intressen. Under autonomin började finska tidningar och periodiska skrifter komma ut, och också litteratur började översättas till finska. Läroböckerna i historia och geografi och de kartböcker som också användes innehöll utländska namn, och då uppstod problemet vilken stavning som bäst skulle passa in i det finska språket och som bäst skulle främja folkbildningen.

### **Fri utveckling eller motstånd mot svenskt mönster?**

Carl Axel Gottlund ställde år 1831 upp en enda regel för språkbruket: Skriv som du talar! Och tala som du pratar! Han sammanfattade kärnan i problemet med stavningen av de utländska namnen på följande sätt: Om namnen skrivs som i andra språk kan finnarna varken läsa dem eller böja dem enligt finska regler, och om de skrivs i enlighet med det finska uttalet kan utlänningar inte längre känna igen dem. I många språk kunde namnen bevaras som sådana, eftersom de kunde kopplas samman med adverb, konjunktioner och prepositioner. I finskan läggs kasusändelser till ett namn eller ett ord, och då kan ordstammen ändras. Gottlund föreslog att främmande namn och ord skulle delas in i två grupper: en med ord och namn som är förfinskade och anpassade till språket, och en med lånord, släktnamn och namn på länder som skrivs nästan som i källspråket, och så att en eventuell ändring blir synlig endast i böjningen. Tiden skulle få utvisa i vilken grupp vilket namn slutligen skulle etablera sig.

Elias Lönnrot, som ställde samman Finlands nationalepos Kalevala, var 1839 av den åsikten att utländska namn i finskan kan ha en uttalsenlig stavning. Detta

eftersom orden i många språk skrevs på ett annat sätt än de uttalades. Han uppmanade var och en som behandlar utländska namn att ha specifika omvandlingstabeller framför sig och anpassa namnen till finskan med hjälp av dem. Om man följde denna linje skulle man skriva *Russo* (inte: *Rousseau*), *Praakki* (inte: *Praha* eller *Prag*), *Pahdatti* (inte: *Baghdad*), *Mynheni* (inte: *München*), *Eikyhti* (inte: *Egypt* eller *Egypten*) och *Ahrikka* (inte: *Africa* eller *Afrika*). Lönnrot motatte sig att namn som brukas i finskan skulle följa ett svenskt mönster.

### **Bokstäverna b, c, d, f, g, q, x, z och å onaturliga i finskan**

På 1840-talet härjade diskussionen verkligen fritt. Man översatte läroböcker i geografi och gav ut kartböcker på finska, och såväl lingvisterna som experterna på historia och geografi kritiserade namnvalen. Den största bomben släppte läkaren Erik Alexander Ingman, som efter en lång studieresa i många av de europeiska länderna år 1845 publicerade en omfattande artikel med rubriken *Om främmande namns skrifning på Finska*. Artikelnen innehöll skrivråd och förslag på förfinska namn och har nästan fått legendariskt rykte som återgivare av 1800-talets namnnormer och språkuppfattningar. Den blev dock en dagslända och försvann rätt hastigt.

Ingman jämställde ortnamn med lånord. Han ansåg att utländska ortnamn skulle skrivas som alla andra ord, dvs. endast med finska bokstäver. Klusilerna *d* och *g* såg han som halvt finska, eftersom de behövdes i böjningen av ord med *t* och *k*, men *b*, *c*, *f*, *q*, *x*, *z* och *å* var enligt honom helt främmande och skulle därför förkastas. En stavelse skulle heller inte få inledas med fler än en konsonant.

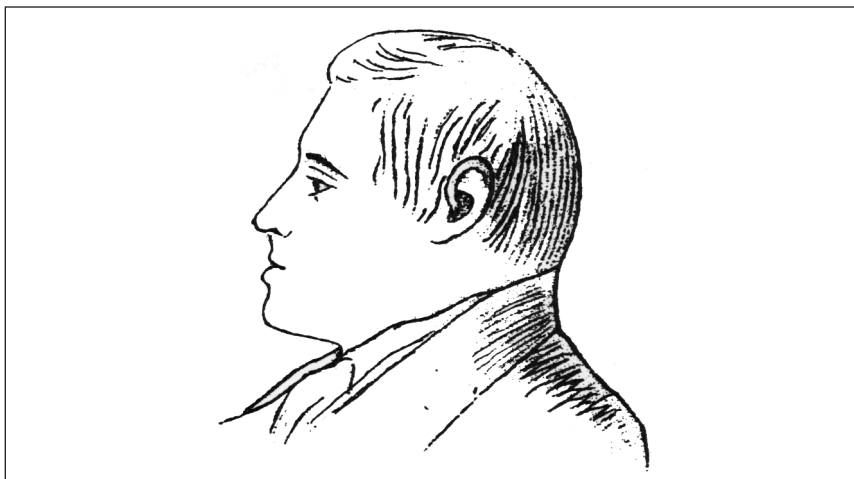


Bild 1. Fabian Collan, 1817–1851. Finska Litteratursällskapet. Litteraturarkivet. Teckningen är den enda bild som finns av F. Collan.

Ingman frågade: Om namnen ska skrivas i sin ursprungliga skepnad, vilket kulturfolks sätt att uttala och skriva namnen ska då väljas som auktoritet? Enligt Ingman skulle namnet anpassas så att det passar i den finska munnen. Som utgångspunkt skulle man välja namnets uttal i originalspråket; till exempel kunde man ersätta de främmande bokstäverna i namnet *Bordeaux* [bårdå:] > [pårtå:] genom att skriva det *Portoo* eller *Portova*.

### Namnens rätt: att vara namn

Det uppstod snabbt kritik. Den 28-årige Fabian Collan, rektor för gymnasiet i Kuopio (senare vetenskapsman och författare), skrev samma år en artikel i tidningen *Saima*, som utgavs i Kuopio och redigerades av J. V. Snellman. Collan påtalade i artikeln den strävan som fanns att hålla det finska skriftspråket rent och fritt från främmande inslag. Han ansåg att en ädel och hängiven kärlek till det finska språket i detta fall ledde till överdrifter och förvirring.

Collan ifrågasatte principen att skriva utländska namn i enlighet med det finska

<i>Utländska namn återgifna på Rent Finskt skriftsätt.</i>	
Augereau . . . . .	Osieroo.
Beaumarchais . . . . .	Poomarsää.
Buffon . . . . .	Pyhvonki.
Byron . . . . .	Peironi.
Chateauroux . . . . .	{ Siatooruu eller { Siatooruusi.
Chesterfield . . . . .	Siesterviiltti.
Desaix . . . . .	Tösää.
Descartes . . . . .	Tääkartti.
Fielding . . . . .	Viltinki.
Fox . . . . .	Voksi.
Göthe . . . . .	Kyötti.
Hofer . . . . .	Huoveri.
Hume . . . . .	Junmi.
La Roche-Jacquelin . . . . .	LaRoosiSakkelänki.
Lefebure . . . . .	Löväyri.
Scharnhorst . . . . .	Saarnahorsti.
Schlegel . . . . .	Leckeli, Liekeli? Isiekeli?
Steele . . . . .	Tiih.
Swilt . . . . .	Vihti.
Item; Fichte . . . . .	Vihtii!!!

Bild 2. Fabian Collan: «Huru för öfrigt de historiska namnen skulle taga sig ut, kan ses af följande korta förteckning, hvilken må tjena såsom bilaga till D:r I:s geografiska namnlista». *Saima* 7.8.1845.

uttalet. Han var den första som medvetet skilde på ord och namn: Det var rätt och rimligt att skriftspråket tätt följer talspråket, men det kravet borde inte gälla utländska namn som finns utanför språkets egna gränser. Språket är en levande organism som ur egna förråd kan bilda nya ord och begrepp, men detta gäller inte främmande namn. Han skrev:

dessas äro något i och för sig bestående, något faktiskt, som bör få vara hvad det är, så framt det skall bli någonting helt annat, en råbråkning, som hvarken är namn eller begreppsord. Äfven namnen hafva sin historiska rätt, som bör respekteras; de äro så till sägandes minnesmärken äfven de, och böra ej – åtminstone med vett och vilja – stympas eller vanställas, på det de må vara för hvar och en igenkänliga såsom tecken af, hvad de engång blifvit satta att betäckna. (*Saima* 31.7.1845.)

Enligt Collan hade «alla nyare dugliga» historieförfattare i Europa börjat ge de utländska namnen sin rätt, såväl i böcker som på kartor. De hade också börjat följa sitt folks uttal bara för de namn som folket redan tidigare hade använt. Dessa namn var enligt Collan emellertid ytterst få, och de begränsades till namn på länder, gränser och hamnar samt på större städer. Collan ansåg att ett eget tillämpat skriftspråk för folket skulle öka klyftan mellan folket och de bildade klasserna. (*Saima* 31.7.1845.)

Om man vill respektera namnens rätt att vara namn bör utländska namn enligt Collan på finska skrivas enligt följande principer:

- 1) Alla sådana namn, hvilka redan i Finska språket upptagits och vunnit burskap, skrivas såsom verkligt Finska namn; t. ex. *Ruotsi* [*Sverige*], *Pietari* [*S:t Petersburg*]
- 2) Alla verkligt fremmande namn bibehållas deremot, såsom de hvarje på sitt språk veterligen skrivas. Skulle *ändelsen* icke medge namnets böjande i Finskan, modifieras endast denna efter Finska bokstafslärans fordringar, med oförändradt bibehållande af stammen.
- 3) Af regeln 2) följer, att bokstafverna *b, c, f, g, x, z*, ehuru öfverflödiga i Finska språkets eget bokstafs-förråd, likväl böra såsom hittills i alfabetet bibehållas. Då de redan i sekler varit af folket kända, kan deras bibehållande för ifrå-gavarande behof ingen skadlig nyhet medföra, och att åter Finska språkets renhet för sig intet af dem kan lida, derest de blott i utländska namn begagnas, är klart som dagen. (*Saima* 7.8.1845.)

### Sammandrag av diskussionen

Konfrontationen mellan Ingman och Collan startade en diskussion som pågick i

decennier. I denna deltog den tidens intelligenta, allt från statsmannen och filosofen J.V. Snellman till välkända lingvister och historieforskare, läkare och präster. Också tidningsredaktionerna bestod av kända språkpolitiska opinionsbildare. Argumentationen var stark, och samma argument användes för att motivera helt motstridiga åsikter.

I diskussionen kan man grovt sett urskilja sex olika huvudlinjer: 1) en *exonymsyn* som förespråkar anpassning, dvs. att utländska namn på finska ska skrivas enligt uttalet i källspråket, men med finska bokstäver, 2) en *endonymsyn* som talar för bevaring, dvs. att namnen skrivs som i källspråket och att man lär sig hur de ska uttalas eller uttalar dem så gott man kan, 3) en *förmedlingssyn* som anser att förmedlingsspråket är en auktoritet, dvs. att namnen ska skrivas så som de skrivs i de språk som har förmedlat bildningen till Finland (vanligen de germanska språken), 4) en *kulturnivåsyn* som talar för differentiering och anser att namnen bör anpassas i skrifter som är riktade till den finska allmogen men bevaras oanpassade i vetenskapliga skrifter och i publikationer som är riktade till den bildade befolkningen, 5) en *liberal syn* som förespråkar fri utveckling och som förlitar sig på den naturliga språkutvecklingen och 6) en *kompromissyn* som anser att de redan etablerade anpassade och översatta namnen accepteras, men att andra namn bör skrivas på samma sätt som i källspråket.

### Innehållet i synsätten

1) *Exonymsyn*: De mest bestämda förfinskarna hänvisade till språkets renhet och de heliga språkreglerna: de främmande språkljud och bokstäver som de utländska namnen förde med sig skulle snart fördärva hela språket. Som rättesnöre åberopades konsekvens, och därmed kunde inga undantag godkännas, inte ens för personnamn. Sättet att stava motiverades ur språkbrukarsynvinkel med att den vanlige finnen inte kände till främmande bokstäver och inte heller kunde uttala dem, och att denne i vilket fall som helst skulle anpassa dem till sitt eget språk. När varje finne uttalade ett namn på sitt eget sätt skulle ingen känna igen det. Och om namnen skrevs som i källspråket skulle det krävas obegränsade språkkunskaper för att kunna läsa böcker om geografi och historia. Främmande bokstäver ansågs kunna försvåra skolgången så mycket att de skulle bli ett hinder för bildningen. Eleverna skulle inte kunna använda sitt gehör för att skriva de namn som läraren sade. Man hänvisade också till att andra folk anpassar namn, och som modell anfördes speciellt Ryssland. Man såg det som en fördel att en finne som ville bekanta sig med europeisk litteratur och bildning redan hade blivit bekant med uttalet av de främmande namnen genom den finska stavningen. Om han inte kan andra språk men hör namnen sägas kan han känna igen dem bättre än om han hade lärt sig dem skrivna på originalspråk men med fel uttal.

2) *Endonymsyn*: De som var anhängare av den ursprungliga stavningen såg däremot förfinskningen av namnen som ett hinder för bildningen. Eleverna skulle inte kunna känna igen andra namn än de som förekom i deras läroböcker när de tog del av utländska atlas och annan litteratur. Ryssland användes nu som ett varnande exempel: för att undvika missförstånd hade man där blivit tvungen att i parentes lägga till originalnamn med latinska bokstäver efter den transkriberade form namnet hade fått i ryskan.

Kravet på konsekvens förkastades också: Om man ville skydda det finska språket från utländska språkljud och om de utländska namnen ändrades så att de var naturliga i det finska folkets uttal, kunde inte heller främmande språk oanpassade anses «berika den rena finska bildningen». I så fall borde också de anpassas enligt «den finska tungans» specialkrav.

Påståendet att en finne lätt skulle kunna känna igen namn i främmande språk tack vare att han lärt sig namnen via uttalsanpassad form i finskan ansågs vara missvisande eftersom man inte i något språk hör namnen uttalade på samma sätt som i finskan. Finnarna skulle fjärmars från kulturfolken och bli tvungna att lära sig namnen på nytt. Snellman frågade: vilken är den mer allmänna förmedlaren av bildning, skriftspråket eller talspråket? Det sätt på vilket den vanliga människan uttalade namnen ansågs inte vara något problem, för ansvaret för uttalsundervisningen låg hos lärarna. Om man skrev namnen med ursprunglig stavning skulle man också spara på mödan att förfinska all världens namn. Och om namnen skulle skrivas på ren finska, så vilken dialekt och vilken idiolekt skulle duga som mall för stavningen av de utländska namnen?

3) *Förmedlingssyn*: En del av skribenterna förespråkade den stavning av namnen som hade etablerats i de förmedlande språken, framförallt svenska och tyska, eftersom den «germanska» bildningen fortfarande hade ett stadigt fotfäste i landet.

4) *Kulturnivåsyn*: En del talade för två olika sätt att stava, beroende på bildningsnivå: gemene man som inte kan främmande språk och som inte kan förväntas läsa utländsk litteratur bör få läsa namnen i anpassad form, medan namnen i de skrifter som var riktade till den bildade befolkningen kunde stå med samma stavning som i originalspråket. Först när finnarna kunde läsa vetenskapliga texter på t.ex. franska kunde man skriva *Bordeaux*, men till dess var det bäst att det stod *Portoo* i de finska skrifterna, i synnerhet om dessa var riktade till den vanliga finnen.

5) *Liberal syn*: C. A. Gottlund som förespråkade den fria utvecklingen ville låta språkets naturliga utveckling avgöra vilka namn som anpassades till finskan och vilka som bevarades med originalstavning.



### Mot ett samförstånd

Tiden räckte dock tydligen inte till för att namnen skulle få hitta sin egen plats, utan man tvingades skynda på processen. Collan hade stakat ut vägen för en kompromiss som var godtagbar för representanterna för alla synsätt. När han dog 1851 tog pseudonymen Yrjö Koskinen (student Georg Zacharias Forsman; senare historieforskare och statsman) över och vidareutvecklade Collans principer mer detaljerat och utvidgade dem med exempel – utan att nämna Collans förtjänst i saken.

Koskinen (*Suometar* 1856) konstaterade att namntvisten fanns kvar men att viljan till försoning växte dag för dag. Med Krimkriget hade utlandsnyheterna efter en tid med censur hittat tillbaka till de finska tidningarna, och många följde händelserna i utlandet och kom i kontakt med nya namn. Enligt Koskinen växte folkets behov av undervisning i historia och geografi, och med den kom obegränsade mängder utländska namn emot. Han såg det som viktigt att namnen skrevs på ett konsekvent sätt på kartor och i böcker, så att en läsare som råkade läsa olika böcker om en sak inte skulle förledas tro att det var fråga om två olika referenter.

Koskinen ansåg att en försoning skulle ge nya krafter, men att ytterpolerna bland synsätten var både felaktiga och skadliga. Han kritiserade det synsätt som rekommenderade att alla utländska namn skulle skrivas med finska bokstäver enligt originalspråkets uttal. Han ansåg att det skulle innebära en dubbel förvrängning: först från namnets ursprungliga skriftbild till en uttalsenlig bild, för de avvek från varandra, och sedan från denna ursprungliga uttalsbild till en skriftbild som följde uttalet i finskan (*Bordeaux* > *Bordoo* > *Portoo*). Den största skadan skulle uppstå om olika skrivsätt växte fram sida vid sida.

6) *Kompromissyn*: De som förespråkade en kompromiss talade för ett gemensamt språk och ett gemensamt fosterland, där allmogen och de bildade inte skulle åtskiljas med hjälp av olik undervisning. De försvarade användningen av främmande bokstäver för att man på så sätt kunde undvika förvirring i användningen av kartböcker och annan litteratur. Samtidigt kunde finnarna undvika missförstånd i samtal med utlänningar. Eftersom man på annat håll i Europa hade börjat anse att onaturlig nationalisering var opassande borde inte finnarna heller lära sig ett sätt som de i framtiden skulle bli tvungna att avstå ifrån. Det invanda ville man dock inte ändra. De former godkändes som folket hade lärt sig på gehör och som hade fått en etablerad form efter en lång tids användning. Här uppfattades namnen som något som folket på sätt och vis hade skapat för att namnge referenten. Däremot kritiserades personnamn som ändrades så att de blev oigenkännliga (*Filen* > *Whileeni*; *Forsblom* > *Whorsblommi*; *Fårskåhl* > *Whorskohl*), för sådana hade försakat praktiska problem, i den grad att arvingar hade blivit lottlösa.

## Rätt och rimlighet

Diskussionen sammanfattades oklanderligt av pseudonymen Arwo Moittiwainen år 1856. Han summerade: För den skull må lagen vara denna: främmande namn må skrivas på finska som de skrivs i sitt hemland, och på samma sätt må främlingar skriva finska namn så som vi själva skriver dem, undantaget namn som tidigt har omfattats av språket. Bägge läger må sedan uttala dem som de bäst förmår. (*Sanomia Turusta* 23.3 och 1.4.1856)

Suomalainen Kirjallisuuden Seura (Finska litteratursällskapet) intog i stora drag samma ståndpunkt vid sitt 50-årsjubileum år 1881. Ståndpunkten har även bekräftats i senare språkläror.

För en nation som var på väg mot självständighet var arbetet med att etablera principer på 1800-talet en kamp för att bygga upp det egna språket och den egna kulturen och att göra dessa kända. Samma frågor är i dag aktuella för många minoritetsspråk, som håller på och formar sin egen status. Man är tvungen att etablera de egna normerna under tryck av majoritetsspråket. När ska man skapa eget, och när är det klokast att låna? Pseudonymen Arwo Moittiwainen motiverade år 1856 sina skrivråd på följande sätt: Detta anser jag vara en sak som grundar sig på rättskänsla. Hur kunde vi be främlingar att skriva våra namn rätt, om inte vi i vår tur skriver deras namn rätt?

## Note

1) Foredrag på konferansen «Stadnamn i nordisk og internasjonalt perspektiv», Blindern 21. oktober 2005.

## Källor

Denna artikel är baserad på min analys av 110 tidnings- och tidskriftsartiklar som publicerades under åren 1839–1890. Analysen publicerades år 2004 i mer omfattande form på finska med titeln *Kotoista vai kansainvälistä. Keskustelu ulkomaisista nimistä 1800-luvun lehdistössä* [Inhemskt eller internationellt. Diskussion om utländska namn i 1800-talets press] i boken *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* [Att utarbeta ett gemensamt språk. Synvinklar på det finska skriftspråkets utveckling på 1800-talet], red. Katja Huumo, Lea Laitinen och Outi Paloposki. Nedan nämns endast de tidningsartiklar som hänvisas till i denna text.

Anon [Lönnrot, Elias] (1939). Craeca sunt; non leguntur. *Mehiläinen*, nr 10–11. Uleåborg.

Arwo Moittiwainen (pseudonym) (1856). Nimistä, sekä omaisten että muukalaisten. [Om namn, både egna och andras.] Tidningen *Sanomia Turusta*, nr 13–14. Åbo. <http://digi.lib.helsinki.fi/>

[Collan, Fabian] F. K. (1845). Hafva utländska namn i Finsk skrift någon rätt och möjlighet att bibehålla sin egenskap af namn? Tidningen *Saima* 31–32. <http://digi.lib.helsinki.fi/>

Gottlund, Carl Axel (1831). Otawa eli suomalaisia huvituksia. [Otawa eller finska förlustelser.] Del I. Stockholm: M. G. Lundberg.

- Ingman, E. A. (1845). Om främmande namns skrifning på Finska. *Suomi 1844. Tidskrift i fosterländska ämnen*. Simelii Arfvingar, Finska Litteratur-Sällskapets förlag, Helsingfors. S.185–216.
- Koskinen, Yrjö (1856). Kuinka wieraskieliset nimet kirjoitetaan Suomeksi [Hur namn i främmande språk skrivs på finska]. Tidningen *Suometar*, nr 9–11. Helsingfors. <http://digi.lib.helsinki.fi/>

# Namnforskningens generella aspekter och framtidens utmaningar<sup>1</sup>

*Av Terhi Ainiala*

*The article presents some general aspects and future challenges in onomastics. The writer regards the broadening of the field of research of major importance to the future study. Not only personal and place names are studied in onomastics but also many other names, e.g. commercial names. These other names should be taken into consideration while categorizing different kind of names and the vague name of the category 'other names' should be avoided. Furthermore, in onomastics researchers should make more use of other linguistic and even other scientific methods than before. In linguistics, cognitive and sociolinguistic methods have already proven to be useful e.g. in Finnish research. Finally, the writer presents an example of one successful cross-disciplinary study carried out in Helsinki. This project combines the methodological and theoretical strengths of linguistic and geography in the study of everyday uses and meanings of urban toponyms, used by interviewed sociocultural groups.*

I min artikel kommer jag att föra fram en del aspekter som jag anser är centrala för dagens och framtidens namnforskning. De här synpunkterna baserar jag på den namnforskning som görs i Norden och av naturliga grunder speciellt på den namnforskning som görs i Finland.

## **1. Breddning av forskningsfältet**

Namnforskningen har traditionellt fokuserat på ortnamns- och personnamnsforskning, men även inom dessa fält finns det forskningsobjekt som har fått rätt

lite uppmärksamhet. Inom ortnamnsforskningen har man till exempel tidigare framförallt undersökt det traditionella namnförrådet på landsbygden, medan namnen i staden först under de senaste åren har blivit föremål för mer systematiska studier. Vad namnskicket i städerna beträffar har vi hittills främst utrett frågor som gäller officiell namngivning och namnvård, medan inga större utredningar har gjorts över vilka namn som stadsborna använder om de platser som finns i deras närmiljö. (Ainiala 2005:14.)

Ortnamnen och personnamnen har alltså utgjort tyngdpunkterna inom onomastisk forskning, och det i den grad att till exempel många av de allmänna verken i ämnet har koncentrerats bara till dessa områden. Detta är förståeligt, eftersom det är just människor och platser som är de objekt som traditionellt har individualiserats mest i olika språk och kulturer. Som en randanmärkning kan noteras att tudelningen av forskningen i ort- och personnamn konkret syns i till exempel de mest centrala nordiska namnforskningstidskrifterna *Namn och bygd* och *SAS*. När man läser de nyare numren av tidskrifterna märker man dock att ingendera tidskriften numera enbart består av artiklar och övriga bidrag som endast rör ortnamn eller endast personnamn. Vi kan eventuellt även fråga oss hur ändamålsenlig en sådan uppdelning numera är, i synnerhet om vi ser på den framtida forskningen.

Enligt min åsikt räcker inte längre den traditionella indelningen i ortnamns- och personnamnsforskning och jag kommer här att föra fram mina argument för denna åsikt.

Det fält av objekt som ska namnges har breddats och breddas konstant. I den värld och det samhälle som omger oss finns det ett behov av att namnge sådana objekt som tidigare kanske inte ens har funnits eller åtminstone så har vi tidigare inte haft behov av att namnge dem i samma utsträckning som i dag. De kommersiella namnen, eller namn på företag och produkter, har väckt mångas intresse. På finskt håll är den mest framstående undersökningen på det här området Paula Sjöbloms avhandling om företagsnamn, som Sjöblom disputerade sista år (Sjöblom 2006). Men även produktnamnen väcker intresse, i synnerhet bland de finska avhandlingsskribenterna. På det här området har t.ex. de namn som modedesigner gett sina tyg och kläder beskrivits i en del magisteravhandlingar i finska. Ett annat exempel på ett nytt forskningsfält är artistnamn: ämnet för en magisteravhandling som blev klar år 2006 var namn på finska rockband och solister; dessutom pågår en undersökning av namn på rockalbum. På sätt och vis kan också sådana namn anses vara kommersiella namn.

Undersökningar av namn av sådant slag är ingalunda ny. Redan under årtionden har man i namnforskningen också ägnat sig åt andra namn än ort- och personnamn. För dessa har kategorin «övriga namn» skapats, som kan betraktas som ett slags restkategori där alla de namn placeras som inte är ort- eller per-

sonnamn. Övriga namn är till exempel namn på djur, tåg, båtar, produkter och företag (se t.ex. skriften *Övriga namn*). Det enda gemensamma för de här namngrupperna torde vara att de varken är personnamn eller ortnamn.

«Övriga namn» är enligt min åsikt en besvärlig namnkategori redan på grund av de orsaker jag redan nämnt. Dessutom visar namnkategoriens blotta existens att namnforskningen inte har kommit fram till en heltäckande kategorisering som omfattar alla namn. Flera försök har givetvis gjorts, och här kan med fördel nämnas de kategoriseringar som gjorts av Alan Gardiner (1940:5–6), Bengt Pamp (1994:50, 56) och Wilbur Zelinsky (2002). Jag kan dock inte se någon möjlighet att det ens i framtiden skulle gå att skapa och etablera en enskild kategorisering, eftersom kategorisering alltid är beroende av synvinkeln och eftersom det inte kan finnas bara *en* rätt kategorisering.

Oberoende av kategoriseringsproblemen bör namnforskningen i högre grad beakta det breddade och förändrade fältet av objekt som ska namnges och sträva efter att etablera begrepp också för dessa typer av namn. Åtminstone är gruppen *kommersiella namn* så omfångsrik att man skulle kunna den att bli behandlad som ett begrepp, t.ex. i allmänna översikter av namnskicket. Förhoppningsvis blir begreppet «övriga namn» å andra sidan en term som används allt mindre.

En generell brist i många enskilda undersökningar är enligt min mening att de koncentreras bara till det egna fältet eller till en viss typ av namn (till exempel vissa slags ortnamn eller personnamn). Då konkretiseras inte sambanden till andra namn. Åtminstone för den forskare som har en målsättning att nå ett högre plan vad teorin beträffar är det många gånger nödvändigt att beakta hela namnskicket och namnforskningsfältet och placera in sitt eget konkreta forskningsmaterial och forskningsobjekt som en del av det. Dessutom vore det nyttigt att alltid då och då skapa ett bredare perspektiv på olika namnkategorier och nya synvinklar på vad det är som förenar kategorierna och vad det är som skiljer dem åt. Ett konkret försök var NORNA:s symposium «Avgränsning av namnkategorier» som ordnades 2001. Kanske vore det snart dags för en liknande diskussion.

## 2. Teorier och metoder

Forskningsfältet inom namnforskningen har alltså breddats vad forskningsobjekten beträffar och detta ställer metoderna och teorierna inför nya utmaningar; när vi ska undersöka till exempel nya slag av kommersiella namn räcker nödvändigtvis inte längre de metoder och teoretiska utgångspunkter som traditionellt har använts i ortnamns- och personnamnsforskningen. De kan kanske inte ens användas eller tillämpas. Men också de s.k. traditionella forskningsobjekten kan dra nytta av de nya synvinklarna. Om vi tänker på hur ortnamns- och personnamnsforskningen mer generellt har sett ut så vågar jag något tillspetsat

säga att den typiska undersökningen har beskrivit kategorier eller etymologier, och här vill jag betona att jag inte anser att sådan forskning är fel. Såväl etymologiska undersökningar som strukturella och semantiska analyser är mycket naturliga och kanske till och med nödvändiga utgångspunkter för namnforskningen. Men samtidigt är det kanske trots allt så, att andra möjliga undersökningsperspektiv har fått onödigt lite uppmärksamhet.

Den språkliga och kulturella miljö som omger oss i dag är mer mångspråkig och mångkulturell än tidigare. Detta är något som dagens namnforskning bör ta i beaktande, och alltså undersöka namnbruket och namnanvändarna i nya, snabbt föränderliga kulturella kontexter. Namnskicket har alltid påverkats av andra språk och kulturer. Vi har redan undersökt olika typer av lånenamn och processen bakom hur namn lånas in. Nu är det nödvändigt att överväga om de traditionella och invanda sätten längre räcker till för att beskriva och analysera den nya mångsidiga namnvärlden. Om de inte räcker behövs nya analysmodeller och forskningsmetoder.

Namnforskningen har ibland anklagats för att stå för långt ifrån annan språkforskning. Möjligen kan orsaken ligga i det sätt hur namnforskningen uppkom. Onomastiken tillkom ju från början som en hjälpvetenskap som skulle betjäna forskningen speciellt i historia och arkeologi, och den här statusen har namnforskarna senare velat bli av med – och det med all rätt. När man senare har betonat onomastikens självständiga väsen som en egen vetenskap har man ibland olyckligt nog också tagit avstånd från språkvetenskapen. Man kan dock på goda grunder säga att namnforskningen har haft nytta av och kunde ha ännu mera nytta av att i högre grad utnyttja de teoretiska perspektiv och metoder som används i språkvetenskapen. Av de nordiska forskarna har åtminstone Eero Kiviniemi (1991), Bengt Pamp (1973) och Kristin Bakken (2002) starkt utnyttjat lingvistiska bakgrundsteorier.

Ny finsk namnforskning har på ett bra sätt lyckats utnyttja perspektiv från kognitiv lingvistik och konstruktionsgrammatik. I detta sammanhang bör framför allt Paula Sjöblom (2006) nämnas, som har forskat i finländska företagsnamn. Ett av de mer nyttiga perspektiven i kognitiv lingvistik är betydelsecentreringen, det vill säga uppfattningen om att ett språkligt uttryck förutom en form alltid har en betydelse. Viktiga är också uppfattningarna att ett uttryck är prototypiskt, betydelsen föränderlig, dvs. polysemisk, språket metaforiskt och gränserna mellan de semantiska kategorierna diffusa. Antti Leino har i sitt arbete om namngivningsmodeller för finska sjöar förutom kognitiv lingvistik utnyttjat också konstruktionsgrammatik (t.ex. Leino 2005).

Av de språkvetenskapliga inriktningarna är det utan tvekan sociolingvistiken som under den senaste tiden mest har påverkat namnforskningen. Inom ortnamnsforskningen har man undersökt åtminstone namnbruk, namnkunnande,

variation och namnförändringar, och för personnamnens del har man undersökt variation i namnens popularitet, kriterierna för val av namn och tilltalsnamnens funktion (se t.ex. Ainiala & Pitkänen 2003/04:16–18). En ny och efterlängtd dimension är den folklingvistiska eller den perceptuella lingvistik som nyligen har kommit upp jämsides med socioonomastiken. Syftet med folklingvistisk forskning är att studera hur medvetna vanliga människor är om namn och språk i deras omgivning, vilket namn- och språkbruk de har och hur olika värderingar och attityder relaterar till språkmedvetenhet. Speciellt bland de studerande i Finland är just nu undersökningar av folklingvistisk art populära, där man ser på hur folk förhåller sig till olika namn och vilka associationer olika namn ger. Man undersöker till exempel också hur stadsbor förhåller sig till det namnskick som omger dem, såväl till de officiella som till de inofficiella namnen, samt hurdana associationer olika personnamnskombinationer väcker bland språkbrukarna. En starkt folklingvistisk undersökning är även den gatunamnsundersökning som Carina Johansson i Sverige håller på med (Johansson u.u.).

Namnen är förutom en del av språket också en del av det omgivande samhället och den omgivande kulturen. Av den här orsaken är det naturligt att namnen har varit forskningsobjekt också för andra vetenskapsgrenar än för språkvetenskapen. Namn har undersökts åtminstone ur historisk, psykologisk, filosofisk, litteraturvetenskaplig, antropologisk, folkloristisk, sociologisk, juridisk, kartografisk och geografisk synvinkel. Kanhända kan man ändå säga att undersökningarna för ofta – åtminstone ur språkvetarens synvinkel – har blivit för ytliga eller för splittrade. De bästa resultaten uppnår vi när vi förenar krafterna inom namnforskningen med en annan vetenskap och tillämpar metoderna inom båda eller inom ännu fler vetenskapsgrenar på studiet av forskningsobjektet. Här är det lägligt och naturligt att presentera mitt eget forskningsprojekt närmare. Forskningsobjekten är ortnamn, men jag hoppas ändå att projektet och dess utgångspunkter ska ha något att ge också personnamnsforskare och andra namnforskare.

Namnet på mitt forskningsprojekt är på svenska "Förändringar i namnlandskapet i stadsdelar i Helsingfors med allt större sociolingvistisk variation". (Det engelska namnet är «Transformation of onomastic landscape in the sociolinguistically diversifying neighbourhoods of Helsinki».) Projektet är tvärvetenskapligt: ortnamnen undersöks med såväl språkvetenskapliga namnforskningsmetoder som geografiska forskningsmetoder. Forskarna i projektet representerar både språkforskning (onomastik) och geografi och som koordinatörer för projektet verkar jag och FD Jani Vuolteenaho. I projektet jämförs ortnamnsbruket i olika grupper i Helsingfors samt studeras vad ortnamnen betyder för sina brukare i en urbant föränderlig kontext. Föremålet för undersökningen är hela det namnförråd – både officiella och inofficiella namn – som olika grupper av



stadsbor använder om olika platser i sin vardagliga omgivning. Vid sidan om en dokumentation av de urbana namn som används är målet att via ortnamnen öppna en ny synvinkel på förändringarna i det finska samhället och på vardagen i en stad som blir allt mer mångkulturell. Eftersom namnen studeras ur ett bredare perspektiv som inkluderar förändringar i stadskulturen, eftersträvar vi att anknyta namnskicket och undersökningen av det till mer generella teori-diskussioner inom samhälls-, kultur- och stadsforskningen. Det «språkliga kosmos» (Benjamin 1999:522) som de urbana ortnamnen bildar när man närmar sig dem ur synvinklar som representerar olika grupper av stadsbor, olika identiteter och olika maktstrukturer, tror jag öppnar en unik spegelbild i vilken man kan studera förändringar i dagens finska stadsliv och de betydelse som vi lever med i vardagen. Metodologiskt representerar undersökningen ett kvalitativt forskningsgrepp.

I vår forskning kombineras styrkorna inom språkvetenskaplig och geografisk ortnamnsforskning: språkvetenskapen preciserar våra synvinklar genom en stark materialbaserad, ett socioonomastiskt angreppssätt samt den kunskap om namn som finns samlad i arkiv och i tidigare forskning. Den geografiska forskningen å sin sida bidrar främst med sina nyare kulturteoretiska synvinklar på ortnamn och makt. En grundläggande utgångspunkt för vår forskning är att de stadsbor som bor i Helsingfors storstadsområde som namnbrukare inte utgör en homogen människogrupp. Även om den helhet som det officiella ortnamnsskicket bildar i princip är samma för alla stadsbor vid en given tidpunkt, beror det, hur man börjar använda de vardagliga ortnamnen och vilken betydelse namnen får, på bland annat ens kulturella bakgrund, tidigare livshistoria, bostadsområde och ens sociala nätverk på olika håll i staden. Ur materialsynvinkel är vårt syfte att jämföra bruket samt betydelsen av ortnamn i Helsingforsområdet bland representanter för invånare av olika kulturbakgrund och olika åldersgrupper i två olika stadsdelar. Båda undersökningsområdena representerar historiskt sett olika typer av stadsdelar och kopplas på olika sätt också till den funktionella stadsstrukturen: Berghäll är den traditionella arbetarstadsdelen i centrum av Helsingfors som numera delvis har gentrifierats, dvs. genomgått en statusförhöjning, medan Nordsjö i östra Helsingfors är en havsnära förstad med tunnelbanestation. Denna stadsdel är till största delen byggd på 1970-talet. Nordsjö är också Helsingfors mest mångspråkiga och mångkulturella stadsdel, vilket tillför forskningsresultaten uppgifter om hur personer med utländsk bakgrund och andra modersmål än finska talar om platserna i sin omgivning. Materialet samlas alltså in inte bara bland dem som talar finska utan också bland dem som talar andra språk.

Materialet för undersökningen samlas i huvudsak in genom gruppintervjuer, som man också kunde kalla gruppdiskussioner. Materialinsamlingen är alltså inte traditionell. I synnerhet inom den finländska forskningen har material tidi-

gare samlats in genom att man tecknat upp namn via intervjuer: man har intervjuat enskilda personer och på så sätt tagit reda på vad olika platser heter och möjligen också fått lite information om bakgrunden till namnet. Inom forskningsprojektet strävar vi efter att med hjälp av gruppintervjuerna dels kartlägga information om namnen, dels få en bredare kunskap om miljön i hela området och de betydelser och associationer som hör ihop med detta. Gruppdiskussionerna består av grupper om cirka 4 personer (som till största delen är s.k. naturliga grupper, det vill säga grupper där alla redan känner varandra). Diskussionen är relativt fri även om den följer en temastruktur åtminstone vad innehållet beträffar. Alla diskussioner bandas och transkriberas, eftersom materialet på det sättet är mest användbart.

### 3. Till slut

I min artikel har jag försökt belysa de forskningsteman, forskningskontexter och också de utmaningar som jag anser att namnforskningen står inför i dag och i den närmaste framtiden. Mina exempel kommer från den finska forskningen. Till slut ska jag ytterligare ge en kort repetition av innehållet i min artikel, som också kan karaktäriseras som en lista på önskemål. Jag hoppas att namnforskningen ska sträva efter mer holistiska och teoretiska angreppssätt och att den vid behov också ska kunna beakta hela det ständigt expanderande fältet inom namnforskningen. Samtidigt önskar jag att namnforskarna ska kunna bedriva fruktbart samarbete med representanter för andra vetenskapsgrenar och frimodigt kombinera olika vetenskapsgrenar och också andra språkvetenskapliga perspektiv med namnforskningen. Även för materialinsamlingen är nya idéer och angreppssätt välkomna. De möjligheter som finns i den elektroniska världen för med sig nya möjligheter också för forskningen. Jag tror också att den namnforskning vi bedriver i dag och som fördomsfritt ser framåt kan locka till sig ivriga studerande. Det är också viktigt att se till att studenterna har aktuell och mångsidig kurslitteratur till sitt förfogande.

Och som sista punkt: namnforskningen har utmaningar framför sig men framförallt är det fråga om möjligheter. Nya mångsidiga forskningsfält och angreppssätt bara väntar på att upptäckas av oss namnvårdare!

### Note

- 1) Foredrag halde på Den 11. nasjonale konferansen i namnegransking på Blindern 10. november 2006

## Litteratur

- Ainiala, Terhi 2005: På väg mot urban namnforskning. I: Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskar-kongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red. Staffan Nyström. Uppsala. (NORNA-rapporter 80.) S. 13–26.
- Ainiala, Terhi & Pitkänen, Ritva Liisa 2003/04: Finländsk ortnamnsforskning under 1900-talets sista årtionden. I: Namn og Nemne 20/21. S. 7–21.
- Bakken, Kristin 2002: Onomastics and linguistics. I: *Onoma* 37. S. 21–46.
- Benjamin, Walter 1999: *The Arcades Project*. Cambridge.
- Gardiner, Alan 1940: *The theory of proper names. A controversial essay*. London.
- Johansson, Carina (under utgivning): Namnbrukarperspektiv på gatunamn i en mångkulturell förort. I: Namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer. Handlingar från den 36. nordiska namnforskar-symposium i Umeå 16–18 november 2006.
- Kiviniemi, Eero 1991: Analogisk namngivning och den toponomastiska teorin. I: *Analogi i navngivning*. Rapport fra NORNAs tiende navneforskerkongress i Brandbjerg 20–24 maj 1989. Red. Gordon Albøge et al. Uppsala. (NORNA-rapporter 45.) S. 111–118.
- Leino, Antti 2005: In Search of Naming Patterns: A Survey of Finnish Lake Names. I: *Denominando il mondo. Dal nome comune al nome proprio / Naming the world. From Common Nouns to Proper Names*. Red. Dunja Brozovic-Roncevic & Enzo Caffarelli. (Quaderni Internazionali di RION 1. Societa Editrice Romana.) S. 355–367.
- Pamp, Bengt 1973: Kring ortnamns grammatik. I: *Namn och bygd* 61. S. 55–82.
- Pamp, Bengt 1994: Övriga namn och andra. Ett försök till gruppering av egennamn. I: *Övriga namn*. S. 49–57.
- Sjöblom, Paula 2006: *Toiminimen toimenkuva. Suomalaisen yritysnimistön rakenne ja funktiot. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1064.)* Helsinki.
- Zelinsky, Wilbur 2002: Slouching toward a theory of names: a tentative taxonomic fix. I: *Names* 50. S. 243–262.
- Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Red. Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. Uppsala. (NORNA-rapporter 56.) 1994.

# Transkripsjon og retranskripsjon

*Av Vigleik Leira*

*The writing of the book *Geografiske navn i flere språk (Geographical names in several languages)* has as a spinoff inspired the author to write this article. He has met with several problems in transcribing names in Greek versions back to names in Latin letters. The one-way (Greek → Norwegian) transcription system adopted by the Norwegian Language Council combined with a selection of foreign (= Non-Greek) names in Greek renderings serves as background for a discussion of how names may/should appear in Latin letters when retranscribed from Greek. Furthermore the author presents some views on transliteration, transcription and retranscription in general.*

## 1. Innleiing

Transkripsjon har me der ord og namn i eit språk blir førte over til språk med andre skriftsystem, t.d. kinesiske namn i engelsk utgåve eller norske namn i russisk utgåve (t.d. Bodø → Будё).

Retranskripsjon kan me seie å ha der transkripsjonsformer blir tekne attende til det opphavlege skriftsystemet, t.d. når gresk Σαρτρ (står både for forfattar-namnet *Sartre* og for bynamnet *Chartres*) blir ført over til *Sartr* og gresk Σικάγο (Chicago) blir ført over til *Sikágo*. Som døma viser, kan dei retranskriberte formene avvike frå dei opphavlege.

At Σαρτρ blir til *Sartr* med latinske bokstaver er greitt. Men kva med *Iráklio* (slik etter systemet vedteke av Norsk språkråd for transkripsjon av namn i nygresk) om det namnet skal først attende til greske bokstavar? Utan anna å halde seg til enn sjølv transkripsjonssystemet er det uråd å seie kva *Iráklio* svarar til i gresk. Begge i-ane kan kvar for seg stå for iota eller eta, for epsilon +

iota eller omikron + iota; o-en kan stå for omikron eller omega. Dei greskkunnige veit at det er *Ηράκλειο* som svarar til *Iráklio*.

Norske idrettsreportarar som dekkjer tv-overførte tevlingar, har ofte vanskar med namn på utøvarar, særleg folk frå Aust-Europa. Dei namneformene dei ser på skjermen eller på draktene, er gjerne transkriberte former tilpassa andre språk enn norsk. For ein reporter utan spesialkunnskapar må det t.d. vere temmeleg forvirrande om der for ein russar eller ukrainar dukkar opp eit namn med utgang på *-yi*. Me er vane med at engelsk *y* ofte står for norsk *j*, jamfør engelsk *Yelena* og *Anya* kontra norsk *Jelena* og *Anja* for russisk *Елена* og *Аня*. Når det gjeld *-yi*, vil det derimot ikkje vere *-ji*, men *-yj* (eventuelt *-ij*) som vil vere passande norsk form. Me har t.d. *Groznyj* som norsk transkripsjon for bynamnet *Грозный*, medan *Groznyi* er ein mogleg engelsk transkripsjon (slik i boka *Russiske navn*). I slike tilfelle kan det vere ei hjelp om der er høve til å gå frå den utalandske (= ikkje-norske) transkripsjonen attende til kjeldespråket. Det vil gje ein peikepinn om korleis namnet blir å handtere i norsk utgåve.

## 2. Translitterering, transkripsjon, retranskripsjon, vidaretranskripsjon

Alle omgrepa har med overføring av skrifteiningar å gjere, frå eit språk til eit anna. Utarbeiding og bruk av system for slike overføringar kan ha ulike formål, men gjeld grunnleggjande det same, det å kunne gje svar på spørsmål av typen «Kva heiter X på Y?», der X står for eit namn eller ord og Y for eit språk.

For språkfolk flest er nemningane *translitterering* og *transkripsjon* velkjende, til liks med omgrepa bak nemningane. Ordet *retranskripsjon* synest derimot ikkje å ha vore brukt i norsk før. Eit søk på nettet gav ingen treff. Forma *retranscription* er i bruk i fransk, men med ei anna tyding enn den eg har gjeve *retranskripsjon*. Petit Larousse forklarar *retranscription* med «Nouvelle transcription». Etter nett-treff å dømme synest tysk *Retranskription* å bli brukt synonymt med *Transkription*.

*Translitterering* (eller *translitterasjon*), stundom kalla *vitskapleg transkripsjon*, siktar mot eit system der einingane i kjeldespråket blir overførte til einingar i målspråket på ein slik måte at ein alltid kan gå attende til kjeldespråket og få nøyaktig dei same formene som ein hadde i utgangspunktet. Om me tenkjer oss to språk med kvart sitt alfabet, men med like mange bokstavar, t.d. 30, ville det vere ganske enkelt å lage eit slikt system ved å la kvar bokstav i det eine språket stå for ein viss bokstav i det andre språket. Det systemet ville og vere reversibelt, kjeldespråk og målspråk kunne bytte plass utan vanskar.

I praksis er det ikkje enkelt å lage eit slikt translittereringssystem. I somme tilfelle lét det seg likevel gjere, langt på veg, men ikkje fullt ut. Eitt døme er ISO-standarden for overføring av russisk til det latinske alfabetet. Med hjelp av *é, ë, ě, š* og teikna ' og " i tillegg til dei latinske grunnbokstavane har ein eit system der

kvar translitterering, nesten utan unntak, eintydig kan først attende til russisk. I systemet står *é* for russisk *э*, *ë* for russisk *е*, *c* for russisk *ц*, *č* for russisk *ч*, *š* for russisk *ш*, kombinasjonen *šč* for russisk *щ*. Dei to fnuttane står for to russiske bokstavar utan eigne lydverdiar, enkeltfnutten for russisk *ь* (blir kalla *blautt teikn*), dobbeltfnutten for russisk *ъ* (blir kalla *hardt teikn*). Nokre døme på korleis det verkar: *Hruščëv* ↔ *Хрущëв*, *L'vov* ↔ *Л'вов*, *S''ezdov* ↔ *Съездов*. Det som øydelegg for eit 100 % perfekt system, er at dei latinske bokstavsambanda *ja, jo, ju* teoretisk sett kan først attende både til *üa, üo, üy* og til *я, ë, ю*. I praksis er det nesten utelukkande den siste russiske bokstavrekkeja som er aktuell. Men bynamnet *Йошкар-Ола*, som gjev *Josjkar-Ola* i norsk transkripsjon og *Joškar-Ola* i ISO-transkripsjon, er eit døme på at iallfall attendeføringa *jo* → *üo* er mogleg.

Translittereringssystem tek sikte på fagfolk. Så langt som datateknikken no er komen med lettvtint veksling mellom alfabet med nokre tastetrykk eller museklikk, kan ein spørje om kor stort behovet er for slike system. I staden for å skrive translittererte former vil det ofte vere enklare å skrive kjeldeformene. Det er fort gjort, også for vitskapsfolk, å skrive feil. Det kan t.d. dømes bli *Hastupaet osen'* (frå ein artikkel side 95 i NOA 15,1992) i staden for *Nastupaet osen'* for russisk *Наступаеt осень* (= det haustast). Også i artiklar bør ein kunne følgje praksisen frå lærebøker med veksling mellom alfabeta.

*Transkripsjonssystem* tek sikte på ålmenta. I omsett litteratur, i aviser, i reisekatalogar og i teksting på tv-skjermen må ein halde seg til sitt eige språk og alfabet. Det gjeld mykje meir å presentere namneformer som er (tilnærma) lesbare og gjenkjennbare for folk flest enn å bruke former som gjev vink om korleis skrivemåtane er i det framande språket. Dermed opptre t.d. *Пушкин* i mange variantar i vesteuropeiske språk, jamvel om dei alle nyttar det latinske alfabetet: *Pouchkine* (fransk og portugisisk), *Puschkin* (tysk), *Pushkin* (engelsk og spansk), *Pusjkin* (dansk, norsk, svensk), *Puškin* (italiensk). Den greske forma er *Πούσκιν*, som i transkripsjon etter språkrådssystemet gjev *Poúskin*.

Ved utarbeiding (og eventuelt seinare justering) av eit transkripsjonssystem må fleire omsyn vegast mot kvarandre: uttale i kjeldespråket, uttale i målspråket, skrivemåte i kjeldespråket, skrivemåte med tradisjon i målspråket. Konsekvens på eitt felt kan gje inkonsekvens på eit anna. Jamvel om systemet stort sett skal nyttast éin veg, frå kjeldespråket til målspråket, bør ein ikkje sjå heilt bort frå retranskripsjon, dvs. transkripsjon attende til kjeldespråket.

Forholdet endonymi/eksonymi kan og spele inn. I dei seinare tiåra på 1900-talet har haldninga i norsk språkkrøkt vore at ein mest mogleg skal bruke endonyme former når det gjeld namn i språk som nyttar det latinske alfabetet. Det synet kan slå over på kva slags former ein vil ha/godta i transkripsjon av namn i språk som ikkje bruker det latinske alfabetet. Sia me t.d. allereie har ei mengd av stumme *h*-ar i utalandske namn, er det eit argument for å kunne godta stum-

me *h*-ar også i transkriberte namneformer. – Transkripsjonssystem er/blir gjerne kompromissprega på ein del punkt.

*Retranskripsjon* har me bruk for når transkriberte former skal først attende til kjeldespråk, t.d. når ein på norsk skal gjere greie for kva *Moskva* og *Iraklio* heiter på høvesvis russisk og gresk.

*Vidaretranskripsjon* kan me seie å ha når me t.d. på norsk med latinske bokstavar skal vise til kva russiske namn heiter på gresk, og kva greske namn heiter på russisk: *Хабаровск* (russisk kjeldeform) → *Χαμπαρόφοσκ* (gresk transkripsjon) → *Khabarófsk* (vidaretranskripsjon til norsk); *Νάξος* (gresk kjeldeform) → *Наксос* (russisk transkripsjon) → *Naksos* (vidaretranskripsjon til norsk). Gresk *Khabarófsk* (norsk *Khabarovsk*) og russisk *Naksos* (norsk *Náxos*) syner at vidaretranskripsjon kan vere naudsynt når tre språk og tre skriftsystem er inne i biletet.

### ***Transkripsjon av russisk***

I 1970 vart språknemndene i Danmark, Noreg og Sverige samde om eit felles transkripsjonssystem for russisk. Berre for bokstavane *ч* og *щ* skilde ein lag, med *tsj* og *stsj* som norske transkripsjonar og *tj* og *sjtj* som danske og svenske; jamfør t.d. norsk *Tsjekhov* kontra dansk og svensk *Tjekhov* for russisk *Чехов*, norsk *Khrustsjov* kontra dansk og svensk *Khrusjtjov* for russisk *Хрущёв*.

1970-systemet skil ikkje mellom ustemde og stemde *s*-lydar, i transkriberingane blir *s* brukt både for russisk *с* og russisk *з*. Det vil seie at ein på dette punktet lét fonologien i målspråka vege tyngre enn uttale og skrivemåte i kjeldespråket. Det verkar rart i og med at *z*-en er til stades i alfabetet og allereie var i bruk i transkripsjon frå russisk, t.d. i bynamnet *Kazan*. Retranskripsjonsargument kom og på banen. Med bruk berre av *s* kunne ein t.d. ikkje vite om *Sakharov* stod for *Сахаров* eller *Захаров*. I Sverige gjekk ein temmeleg raskt vekk frå systemet på dette punktet og rådde til bruk av *z* som før. I Noreg følgde Norsk språkråd etter i 1995 med ei revisjon av 1970-systemet. Dei viktigaste endringane var innføring av *z* og *zj* i transkripsjon av russisk *з* og *ж*, dessutan *sjtsj* (i staden for *stsj*) for russisk *щ*. Dermed kunne *K(h)rustsjov* bli til *Khrusjtsjov* igjen, slik han var før 1970.

Systemet no fungerer stort sett bra. Ein kan rett nok ha innvendingar, t.d. sjå det som ein inkonsekvens at russisk *e* blir transkribert med både *e* og *je*. Men oppsplittinga dekkjer russisk og norsk uttale på ein langt betre måte enn kva konsekvent bruk av *e* ville gjere, jamfør *Jelena* kontra *Elena* for russisk *Елена*.

### ***Transkripsjon av gresk***

I 1997 byrja Norsk språkråd å arbeide med å lage eit transkripsjonssystem for namn i nygresk.

Det første fagnemnda i Språkrådet tok stilling til, var om ein skulle gå inn for eit translittereringsprinsipp eller eit transkripsjonsprinsipp. Alternativet med translitterering fall.

Ein gjekk inn for transkripsjon bygd på desse omsyna i rangert rekkjefølgje: 1) uttale i målspåket (norsk), 2) uttale i kjeldespråket (gresk), 3) namn med tradisjon i norsk, 4) skrivemåte i kjeldespråket.

Det endelege resultatet av arbeidet ligg føre i Språkrådet si årsmelding for 2001. Det ligg og ute på Språkrådet sine nettsider (<http://www.sprakrad.no/upload/9261/Gretran.pdf>). Dessutan har eg teke det med som eit siste punkt i slutten av denne artikkelen.

Med «namn i nygresk» er det naturleg å tenkje på t.d. stadnamn som *Iraklio* og personnamn som *Papandréou*. Ikkje-greske namn i gresk utgåve er noko anna. Spørsmål som kva ein skal gjere med t.d. *Τσαυτ*, den greske utgåva av statsnamnet *Tsjad*, var dermed slett ikkje inne i biletet under utarbeidinga av systemet.

Kor brukande systemet er, og om det får stort gjennomslag, får tida vise. Om der skal komme ei justering seinare, bør ein vel også sjå litegrann på retranskripsjon frå greske former til latinalfabetiske former.

Eg vil kommentere nokre punkt i systemet. Transkripsjonen av ypsilon med *y* står i motsetnad til *i*-transkripsjonen av *ει*, *η*, *ι* og *οι*. Argument for *y*-transkripsjon er at *y*-en har sterk tradisjon bak seg i mange namn, vidare gjev det eit alternativ mindre når *i*-en i norsk eventuelt skal retranskriberast til gresk. Praksis i dag skiftar mykje, t.d. både *Zakynthos* og *Zakinthos*. Derimot har eg berre sett *Nidri* (turiststad på Levkåda) for *Νυδρι*. Med *i*-transkripsjon av ypsilon vil der vere meir konsekvens i systemet, og ein slepp å hugse på at *y*-en skal uttalast *i*.

*Levkåda* (← *Λευκάδα*) heiter øya no, men i reisekatalogane er det berre *Lefkas*. Poenget her er elles *ev* kontra *ef* i transkripsjon av *εβ*. I utlyd og føre ustemd konsonant blir det *f* i uttalen av *v* i sambanda *av* og *εβ*. Nett det er noko som ofte er teke vare på i transkripsjon, t.d. i former som *Glafkos* (← *Γλάυκος*) (førenamn) og *Nafplio* (← *Ναύπλιο*) (bynamn). Språkrådssystemet held derimot på *av* og *εβ* i slike tilfelle. Det kan jamførast med transkripsjon av russiske namn. Der byter ein heller ikkje ut konsonantbokstavane i tilsvarande tilfelle der russisk uttale skiftar.

Gresk gamma og den latinske *g*-en er problembokstavar med svært skiftande uttalar. Med innføring av *j* der den greske uttalen har *j*, t.d. i *Éjina* og *Ajia Nápa*, har ein iallfall fjerna ein del tvilstilfelle og er komen eit stykke på veg med uttalletleing.

Bokstaven *χ* har *khi* som norsk namn og *kh* som transkripsjon etter språkrådssystemet. Norsk skil her lag med dansk og svensk som transkriberer med *ch*, t.d. *Chania* kontra norsk *Khaniá*. Med tanke på uttalen i tysk kunne ein hevde at *ch*



skulle vere ein grei transkripsjon også på norsk. Men påverknad frå engelsk synest å ha gjeve [ʃ] som ein slags standard i norsk uttale av bokstavsambandet *ch*, jamfør ein vanleg uttale av det italienske vinnamnet *chianti*.– Eit alternativ til *kh* kan vere *h*. I norske reisekatalogar har t.d. skrivemåten *Halkidiki* vore nytta ein del. At ein i gresk transkriberer den latinske *h*-en med  $\chi$  (t.d. *Hammerfest* → *Χάμμερφεστ*) er og eit argument for den omvende transkripsjonen  $\chi \rightarrow h$ .

### 3. Retranskripsjon frå gresk

#### 3.1 Retranskripsjon av bokstavrekkjefølgja *vt*

Etter språkrådssystemet skal *vt* transkriberast med *d*, men med *nd* i innlyd etter vokal. *Triánda* av *Τριάντα* (turiststad på Ródos) er gjevne som døme. I transkripsjon av latinske bokstavar er ikkje *vt* eintydig. Rekkjefølgja står for fleire ting: *d*, *nd*, *nt*. Den utbygde rekkjefølgja *vtz* kan på si side stå for *nc*, *nch* og *nz*. Rekkjefølgja *vtz* kan stå for *ng* (som i *Los Angeles* → *Λος Άντζελεζ*).

Dei greske formene nedafor er gjevne etter AEI, EEL og NEGA (sjå litteraturlista).

<b>d</b>	>	<b>vt</b>	>	<b>?</b>
Barbuda		Μπαρμπούντα		Barboúnda/Barboúda
Bangladesh		Μπαγκλαντές		Banglandés/Bangladés
Barbados		Μπαρμπάντος		Barbándos/Barbádos
Bordeaux		Μπορντώ		Bordó
Broadway		Μπρόντγουεϊ <sup>1)</sup>		Bróndgouei/Bródgouei
Dachau		Νταχάου		Dakháou
Dhaka		Ντάκα		Dáka
Dijon		Ντιζόν		Dizón
Dortmund		Ντόρτμουντ		Dórtmound
Dubrovnik		Ντουμπρόβνικ		Doubróvnik
Florida		Φλόριντα		Flórinnda/Flórinnda
Madras		Μαντράς		Mandrás/Madrás
Oder		Όντερ		Ónder/Óder
Riad (ty. form)		Ριάντ		Riand/Riád
Szeged		Σέγκεντ		Ségend/Séged
Trinidad		Τρινιντάντ		Trinindánd/Trinidad
Tsjad		Τσαντ		Tsand/Tsad

Retranskripsjonane ovafor har to alternativ i mange av tilfella. Alternativet føre skråstreken viser kva retranskripsjonen blir ut frå språkrådssystemet. Alternativet etter skråstreken tek omsyn til utgangsforma i latinske bokstavar (og uttalen i gresk?).

Former som *Flórinða* og *Trinindánda* i attføring til latinske bokstavar verkar mildt sagt noko underlege. Men om dei greske skriftbileta *Φλόρινα* og *Τρινιντάνα* faktisk styrer uttalen i vanleg gresk og gjev nasal pluss stemd dental (her og i andre slike tilfelle), blir jo retranskripsjonane etter språkrådssystemet passende likevel.

<b>nd</b>	>	<b>ντ</b>	>	<b>nd</b>
Burundi		Μπουρούντι		Bouroúndi
Dortmund		Ντόρτμουντ		Dórtmound
Falkland (Islands)		Φώκλαντ (Νίσοι)		Fókland
Rwanda		Ρουάντα		Rouánda
Shetland		Σέτλαντ (Νίσοι)		Sétland

I disse tilfella er retranskribering med *nd* uproblematisk.

<b>nt</b>	>	<b>ντ</b>	>	<b>?</b>
Antilles		Αντίλλες		Andíllēs/Antíllēs
Antiokia		Αντιόχεια		Andiókhia/Antiókhia
Argentina		Αργεντινή		Arjendiní/Arjentiní
Coventry		Κόβεντρι		Kóvendri/Kóventri
Mantova		Μάντουα		Mándoua/Mántoua
Nantes		Νάντη		Nándi/Nánti
Piemonte		Πεδεμόντιο		Pedemóndio/Pedemóntio
Trento		Τρέντο		Tréndo/Trénto

Om den greske uttalen i slike utalandske namn har *nd* for *ντ* i likskap med det ein kan ha i greske ord, er det klårt at retranskriberinga må bli med *nd*. Men i første omgang verkar det underleg med t.d. *Arjendiní* og *Kóvendri*.

I boka mi har eg ført *ντ* attende til *d*, *nd* og *nt* i samsvar med stavemåtane i utgangsformene.

<b>nz</b>	>	<b>ντσ</b>	>	<b>nts</b>
Linz		Λιντς		Lints
Mainz		Μάιντς		Maints

Rekkjefølgja *ντσ* må ein her sjå som eit samband av *v* pluss *τσ*, ikkje som *ντ* pluss *σ*. Dermed blir det *Lints* og *Maints* som retranskriberte former.

<b>nc</b>	>	<b>ντς</b>	>	<b>nts</b>
Valencia		Βαλέντσια		Valéntsia

Også *Βαλένθια* er gjeve som gresk form. Det gjev *Valénthia* i retranskripsjon.

<b>nch</b>	>	<b>ντς</b>	>	<b>nts</b>
Manchester		Μάντσεστερ		Mántsester
Heller ikkje her vil det passe med <i>d</i> i ei retranskribering. Det må bli <i>Mántsester</i> .				

### 3.2 Retranskripsjon av μπ

Problema her er parallelle med dei for ντ. Sambandet μπ står for *b*, *mb* og *mp*. Transkripsjonen for postvokalisk μπ er *mb* i språkrådssystemet. Til liks med det eg har gjort med ντ, har eg ført sambandet μπ attende til bokstavbruken i utgangsfornene. Det vil seie at retranskripsjonen μπ → *b* er brukt både i initial, postvokalisk og postkonsonantisk posisjon.

<b>b</b> (postvokalisk)	>	<b>μπ</b>	>	<b>b</b>
Aberdeen		Αμπερντίν		Aberdín
Alabama		Αλαμπάμα		Alabáma
Aruba		Αρούμπα		Arouba
Athabasca		Αθαμπάσκα		Athabáska
Debrecen		Ντέμπερετσεν		Débretsen
Dubrovnik		Ντουμπρόβνικ		Doubróvnik
<b>b</b> (initial og postkonson.)	>	<b>μπ</b>	>	<b>b</b>
Albany		Ωλμπανυ		Ólbany
Alberta		Αλμπέρτα		Albéta
Augsburg		Αουγκσμπουργκ		Áougsbourg
Barbuda		Μπαρμπούντα		Barboúda
Bahamas		Μπαχάμες		Bakhámes
Balaton		Μπάλατον		Bálaton
Bamako		Μπαμάκο		Bamáko
Barbados		Μπαρμπάντος		Barbádos
Durban		Ντάρμπαν		Dárban
<b>mb</b>	>	<b>μπ</b>	>	<b>mb</b>
Colombo		Κολόμπο		Kolómbο
Gambia		Γκάμπια		Gámbia
Lubumbashi		Λουμπούμπασι		Louboúmbasi
Mbabane		Μπαμπάνε		Mbabáne
Mbandaka		Μπαντάκα		Mbandáka
Zambia		Ζάμπια		Zámibia
<b>mp</b>		<b>μπ</b>		<b>mp</b>
Campania (region i Italia)		Καμπανία		Kampanía

Kampala	Καμπάλα	Kampála
Kuala Lumpur	Κουάλα Λουμπούρ	Kouála Loumpoúr
Lampedusa	Λαμπενούζα	Lampedoúza
<b>nb</b>	<b>μπ</b>	<b>mp</b>
Canberra	Καμπέρ(ρ)α	Kambér(r)a

Dette må sjåast som eit særtilfelle. Her kunne ein ha venta bokstavrekkjefølgja *νμπ* i gresk, jamfør *Oldenburg* → *Όλντενμπουργκ*. Det ligg nær å anta ein assimilasjon som er blitt skriftfesta, jf. norsk *kromprins* for *kronprins*. – EEL og NEGA har skrivemåten *Καμπέρα*, *ΑΕΙ Καμπέρα*

### 3.3 Retranskripsjon av γκ

Gamma + kappā er den vanlege greske transkripsjonen av den latinske *g*-en der han har ordinær uttale (som i *god* og *bog*). Gamma + kappā er og brukt i greske ord og namn med tilsvarende uttale. Men *γκ* kan også vere transkripsjon av *ng*. Etter språkrådssystemet skal *γκ* transkriberast med *ng* i innlyd etter vokal. Eg har følgd prinsippet frå *ντ* og *μπ* og fordelt *g* og *ng* etter stavemåtane i utgangsformene.

<b>g</b>	>	<b>γκ</b>	>	<b>g</b>
Aconcagua		Ακονκάγκουα		Akonkágoua
Ghana		Γκάνα		Gána
Jugoslavia		Γιουγκοσλαβία		Jougoslavía
Klagenfurt		Κλάγκενφουρτ		Klagenfourt
Lugano		Λουγκάνο		Lougáno
Salzburg		Σάλτσμπουργκ		Sáltzburg

<b>ng</b>	>	<b>γκ</b>		<b>ng</b>
Angola		Αγκόλα		Angóla
Angoulême		Αγκουλέμ		Angoulém
Petsjenga		Πετσέγκα		Petsénga

Den franske regionen *Provence* har *Προβηγκία* som gresk namn. Det gjev *Provingía* i transkripsjon (ikkje retranskripsjon). *Προβηγκία* må vere ei gammal form, jamfør latin *Provincia*. Den greske forma av *Aix-en-Provence* er *Αιξ-αν-Προβάνας*, som i retranskripsjon gjev *Eks-an-Prováns*.

<b>ng</b>	>	<b>νγκ</b>		<b>ng</b>
Angara		Άνγκαρα		Ángara

Göttingen	Γκέτινγκεν	Géttingen
Santo Domingo	Σάντο Ντομίνγκο	Santo Domíngo
Serengeti	Σερενγκέτι	Serengéti
Stavanger	Σταβάνγκερ	Stavánger

Alle desse namna finst og i variantar med  $\gamma\kappa$  i staden for  $\nu\gamma\kappa$ . I og med at *g*-en åleine har transkripsjonen  $\gamma\kappa$ , kunne rekkjefølgja  $\nu\gamma\kappa$  vere det logiske tilsvaret til rekkjefølgja *ng*. Men tevlinga mellom  $\gamma\kappa$  og  $\nu\gamma\kappa$  som gresk transkripsjon av *ng* synest å gå i favør av  $\gamma\kappa$ , jamfør at statsnamnet *Angola* berre(?) har forma *Αγκόλα*.

### 3.4 Retranskripsjon av τζ

/dž/	> τζ	> ?
Azerbaidžan (finsk form)	Αζερπαϊτζάν	Azerbaitzán/Azerbaidzán
Cambridge	Καίμπριτζ	Kémbrits/Kémbridz
Djibouti	Τζιμπουτί	Tziboutí/Dziboutí
Fiji	Φίτζι	Fítzi/Fídzi
Jamaica	Τζαμάικα	Tzamáika/Dzamáika
Jersey	Τζέρζι	Tzérzi/Dzérzi
Djedda (fransk form)	Τζέντα	Tzéndá/Dzédá
Kambodža (finsk form)	Καμπότζη	Kambótzi/Kambódzi
Los Angeles	Λος Άντζελες	Los Ántzeles/Los Ándzeles
Perugia	Περούτζια	Peroútzia/Peroúdzia
Tadžikistan (finsk form)	Τατζικιστάν	Tatzikistán/Tadzikistán
Virginia	Βιρτζίνια	Virtzínia/Virdzínia

Affrikaten /dž/ har mange skrivemåtar i dei språka som nyttar det latinske alfabetet. Ved overføring til gresk synest der berre å vere ein skrivemåte: τζ. Etter språkrådsregelen skal τζ transkriberast med *tz*. Uttalen tilseier *dz*. Med *dz* i skrift blir det også, ut frå ei språkvitskapleg vurdering av latinske bokstavsamband, eit meir systemretta par med *ts/dz* enn med *ts/tz* som attgjeving av gresk τσ/τζ.

Det greske forfattarnamnet *Καζάντζάκης* blir vanlegvis transkribert *Kazantzakis*. Språkrådsreglane gjev *nd* for gresk ντ, men *tz* for gresk τζ. Med *dz* for τζ blir der berre ein mogleg transkripsjon av rekkjefølgja ντζ, det blir *Kazandzákis*.

I boka mi har eg brukt *dz* som retranskripsjon av τζ.

### 3.5 Transkripsjon og retranskripsjon av diftong

Dei greske skriftdiftongane *αι*, *ει* og *οι* står for monoftongar i uttalen: *e* for *αι*, *i*

for *ei* og *oi*. Korleis handterer ein så i gresk skrift utalandske namn der diftongar som *ai*, *ei* og *oi* opptrer?

/ai/	>	ái	>	ái
Freiburg (tysk by)		Φράιμπουργκ		Fráibourg
Haifa		Χάιφα		Kháifa
Himalaya		Ιμαλία		Imaláia
Hokkaido		Χοκάιντο		Khokáido
Jamaica		Τσαμάικα		Dzamáika
Liechtenstein		Λιχτενστάιν		Likhtenstáin
Ohio		Οχάιο		Okháio

/ai/	>	ai̯	>	ai (jf. merknadene nedafor)
Bajkal		Βαϊκάλη		Vaikáli
Craiova		Κραϊόβα		Kraióva
Haiti		Αϊτί		Aití
Heidelberg		Χαϊδελβέργι		Khaidelvérji
Miami		Μαϊάμι		Maiámi
Tahiti		Ταϊτί		Taití
Taipei		Ταϊπέχ		Taipékh
Trondheim		Τρόντχαϊμ		Tróndkhaim (her skin tysk påverknad gjennom)

Døma viser at den diftongen som det på norsk er naturleg å skrive *ai*, har to skrivemåtar i gresk transkripsjon av utalandske namn: *ái* i trykksterke stavingar, *ai̯* i stavingar der trykket ligg ein annan stad. Korkje *ai* eller *ái* kan brukast. Det ville gje uttalen *e*, jamfør *Καλαί* for *Calais* og *Αιθιοπία* for *Etiopia*.

Trema (¨) blir ofte definert som hiatusmarkør, men teiknet har og andre oppgaver og kan gjevast ein vidare definisjon: *I eit samband av vokalbokstavar markerer trema at sambandet har ein annan uttale enn den vanlege.*

For gresken sin del kan me seie at i sambandet *ai̯* markerer trema at ein skal bruke diftonguttale i staden for den monoftonguttalen som fins i *ai̯* og *ái*. Her kan me samanlikne med fransk, som også har monoftonguttale av sambandet *ai*. I ordet *naïf* (motfør norsk *naiv* utan trema) er der hiatus og dermed ein annan uttale enn den vanlege for sambandet. Men vidare nyttar fransk ofte *aï* i attgjeving av sambanda *aï* og *aя* i russiske namn, t.d. i innsjønamnet *Baïkal*, i stadnamnet *Taïmyr* og i personnamna *Maïakovski* og *Tchaïkovski*. Også i namn frå andre språk nyttar fransk stundom *aï*, t.d. i *Taïwan*. Bruken av trema i desse namna viser til diftonguttale til liks med *ai̯* gresk.

I motsetnad til fransk og gresk står bokstavsambandet *ai* i norsk på eigne bein som markør av diftong. Der trengst ikkje noko diakritikum i tillegg. Overføring av trema frå andre språk vil difor verke misvisande eller forvirrande i tilfelle der det ikkje dreier seg om hiatus. I transkripsjon og retranskripsjon frå gresk bør ein nytte trema berre i hiatustilfelle der trykket ligg ein annan stad, t.d. *Panathinaïkós* (6 stavingar). I tilfelle der ein på gresk både har trema og aksent for å markere trykket (t.d. i *Αχαΐα*), kan ein i norsk transkripsjon greie seg med å bruke trykkaksenten, altså *Akhaía*. Med trykket over *i*-en blir det naudsynt hiatus og 4 stavingar. Trykksterk diftonguttale for bokstavsambandet *ai* vil jo vere markert med aksent over *a*-en: *Akháia*.

/ei/	>	εί	>	éi
Bahrain		Μπαχρέιν		Bakhréin
Brisbane		Μπρισμπέιν		Brisbéin
Brunei		Μπρουνέι		Brounéi
Cape Town		Κέιπ Τάουν		Kéip Táoun
Kuwait		Κουβέιτ		Kouvéit
Rio de Janeiro		Ρίο Ιανέιρο		Río Ianéiro
/ei/	>	ει̂	>	ei
Broadway		Μπρόντγουεϊ		Bródgouei
Caicos		Κεϊκός		Keikós
Eilat		Εϊλάτ		Eilát
Murray		Μάρεϊ		Márei
/oi/	>	οϊ̂/οί̂	>	oi/ói
Coimbra		Κοΐμπρα		Koímpra
Goiânia		Γκοϊάνια		Goiânia
Savoie		Σαβοΐα		Savoía
Vojvodina		Βοϊβοδίνα		Voivodína

Det kan summerast opp at dei «reine» (dvs. utan diakritiske teikn) bokstavkombinasjonane *ai*, *ei* og *oi* er lite brukande i gresk transkripsjon av diftongar i latinsk skrift. I tillegg treng ein anten akutt-teikn (´) over den første bokstaven (markerer trykk) eller trema over iota. Frå norsk er me vane med at trema har til oppgåve å markere hiatus, men her er det rettare å seie at trema har som hovudoppgåve å avvise monoftonguttale.

#### 4. Retranskripsjon og vidaretranskripsjon som uttalerettlegg

Dei europeiske språka som nyttar det latinske alfabetet, har svært skiftande forhold til sambandet mellom tale og skrift. Lydverdien av bokstavar og bokstavrekkefølger vekslar mykje, jamvel mellom nærskylde språk. Ved endonymbruk

er ein dermed avskoren frå å gje vink (gjennom sjølve namneforma) om uttalen i andre språk enn der endonymet høyrer heime.

Her kan retranskripsjonar frå språk med andre skriftsystem vere til hjelp.

Den franske kanalbyen *Calais* er eit godt eksempel:

**Calais** (fr., da., eng., est., fi., fær., isl., it., ned., port., sp., sv., ty., ung.) by i Frankrike; Kale (ru. Калé), Kalé (gr. Καλαί), Kalē (latv.), Kalè (lit.)

Den retranskriberte forma frå gresk, *Kalé*, er ei grei opplysning til norsktalande om uttalen av det franske namnet *Calais*.

Opplysande er også *Keblavik* (← *Κέβλαβικ*), den russiske utgåva av det islandske namnet *Keðlavík*. Gresk *Khabarófsk* (← *Χαμπαρόφσκ*) gjev på si side meir informasjon om uttalen av det russiske namnet *Хабáровск* enn det den norske forma *Khabarovsk* gjer. Den greske trykkforskyvinga frå andre til tredje stavinga er dessutan trulegvis i samsvar med vanleg norsk uttale.

## 5. Namneopplysningar i oppslagsverk

Frå vitskapleg hald, også frå ålmenta, bør der setjast ein del krav til handsaminga av geografiske namn i store oppslagsverk som SNL. Innalandske og utalandske namn bør førast opp med offisielle former, der slike finst. Ved utalandske namn bør der opplysast om kva som er gjeldande endonym. Ved kvar form i tillegg til oppslagsforma bør det oppgjevast kva forma står for.

Ved overføring frå anna skriftsystem bør endonymet gjevast både i eiga skriftform og i transkribert form. Den transkriberte forma er naudsynt av omsyn til ålmenta, den utranskriberte er opplysande for fagfolk på feltet. Å føre opp former i skriftsystem som ligg langt frå latinalfabetet, t.d. arabisk, armensk, georgisk, japansk, kinesisk, thai, vil naturleg nok by på store vanskar, men er noko som ein bør ha som mål.

Eit overordna krav er sjølvstøtt at dei formene som er gjevne, er korrekte i forhold til det dei skal opplysa om. – Ved personnamn kan ein stort sett stille dei same krava.

Det ein no kan finne i større og mindre oppslagsverk om kjeldeformer og ymse anna, er ofte vill-leiande og stundom direkte gale. Årsaka kan vere at ein byggjer på eller gjev att opplysningar i verk i andre språk enn kjeldespråket.

### Døme på misvisande opplysningar:

**Athen**, Athínai [nygr. utt. aþine], hovedstad og største by i Hellas, ... [SNL]  
Her blir det underslått at etter gjeldande norsk rettskriving kan ein skrive *Aten* eller *Athen*. Vidare blir der ikkje sagt noko om kva *Athínai* står for, men ut frå klammeparentesen kan ein tru at det skal vere forma i nygresk. Det er det ikkje.



Den greske forma av i dag er *Aθήνα* som i transkripsjon til norsk gjev *Athína*. Ei betre oppføring for eit norsk leksikon ville vere:

**Aten** el. **Athen**, gr. *Aθήνα* (*Athína* i no. transkr.), gmlgr. *Aθηναι* (*Athēnai* i no. transkr.), hovudstad ...

**Larnaka**, gr. *Lárnax*, by på Kypros [SNL, 3. utgåva]

**Larnaka**, Larnaca, Lárnax, by på Kypros [SNL, 4. utgåva]

Den engelske utgåva av Wikipedia seier at «in archaeology, a **larnax** is a type of coffin used in ancient Greece to store human ashes». Ifølgje tysk Wikipedia er **Larnax** også eit botanisk namn: «eine Gattung aus der Familie der Nachtschattengewächse (Solanaceae)». – Så vidt eg kan sjå, er SNL åleine blant norske oppslagsverk om å gje *Larnax* som eit namn på denne byen. Forma er også komen inn på eit heller seint tidspunkt. Utgåver av Aschehougs Konversasjonsleksikon har berre *Larnaka*, og *Kition* er gjevne som oldtidsnamn. – Det som står fast, er at det greske namnet er *Λάρνακα* (→ *Lárnaka*), og at det vekslar mellom *Larnaca* og *Larnaka* i språk med det latinske alfabetet.

**Nadja** f, russ. namn, kortf. av *Nadeschda* [NPL]

Å seie at eit russisk namn er ei kortform av det som er ein tysk transkripsjon av noko, blir ei heller klossut formulering. Heller slik:

**Nadja** f, av ru. *Надя*, kortf. av *Надежда* (→ *Nadezjda*) med tyd. 'von' som appellativ

**Rhodos**, gr. *Ródhos*, *Rodos* [SNL]

Kursivformene tyder på at der er to alternative skrivemåtar i gresk, ei form med bruk av aksenteikn og ei utan, vidare er ikkje bokstavane heilt dei same. I røynda er dei to kursivformene pluss oppslagsforma tre ulike transkripsjonsformer av kjeldeforma *Ρόδος*. Norsk transkripsjon gjev *Ródos* (aksenten er tilrådd, ikkje påboden). Stavemåten i oppslagsforma *Rhodos* er svært vanleg, men utafør gjeldande norsk rettskriving. Leksikonet har heller ikkje vising frå *Rodos* til *Rhodos*.

**Serge** m, fr. form av lat. *Sergius*, slektsnamn av uvisst opphav. I bruk i mod. tid, men namneberarane er truleg utlendingar. Russ. form *Sergei*. [NPL]

Etter formuleringa i NPL verkar det som om fransk *Serge* kjem beinveges av latin *Sergius*. Det kan heller setjast opp slik:

**Serge** m, fr. form opphavleg frå lat. *Sergius* gjennom ru. *Сергеѳ* (→ *Sergej*). Dauzat og Hanks er samde om at den franske forma kjem frå russisk.

**Valdemar** m, dansk form av slavisk *Vladimir* [...] etterleddet i *Vladimir* har seinare falle saman med russ. *mir* 'fred' [NPL].

Her burde det ha vore nemnt at ordet *mir* også har ei anna tyding: 'verd(a)', og at namnet kan tolkast som «hersk over verda», jf. *Vladivostok* 'hersk over Austen'. Vasmer gjev *Vladimir* tydinga 'stor i si makt' (великий в своей власти).

## 6. Transkripsjon av namn i nygresk

Transkripsjonssystemet er her attgjeve slik det står i Språkrådet si årsmelding for 2001 (side 12–15):

### *Transkripsjon av navn i nygresk*

Transkripsjonssystemet og vedtakene om enkeltnavn i årsmeldingen for 1998 står ved lag med det unntaket at gresk *ksi* (Ξ) overalt skal transkriberes med *x*, f.eks. i *Naxos*.

Nytt enkeltvedtak: *Delos* (av Δήλος) blir endret til *Dilos*.

Dermed gjelder følgende:

Språkrådet har fastsett retningslinjene nedanfor for transkripsjon av namn (stadnamn og personnamn) i *nygresk*. Historiske namn og vanlege ord kan ha andre stavemåtar. Ein kan til dømes skriva om slaget ved Maraton og maratonlauf jamvel om den nygreske namneforma blir til Marathónas i transkripsjon.

1 Ein skal byggja på *dimotiki*-former.

2 Det blir tilrådd å bruka aksenttegn,<sup>2)</sup> t.d. *Khíos*, til å markera trykket.

3 Det blir tilrådd å følgja lista nedanfor ved transkripsjon av bokstavar og bokstavkombinasjonar.

Ein skråstrek viser til vekslande transkripsjonar. Variantane vekslar etter framlyd, innlyd og utlyd og etter kva bokstavar som kjem etter den aktuelle bokstaven eller bokstavkombinasjonen.

## ENKELTBOKSTAVAR

<i>gresk bokstav</i>	<i>norsk namn på bokstaven</i>	<i>tilrådd transkripsjon</i>
A	alfa	a
B	beta	v
Γ	gamma	g/j (sjå lenger nede)
Δ	delta	d
E	epsilon	e
Z	zeta	z

---

H	eta	i
Θ	theta	th
I	iota (uttale: jåta)	i
K	kappa	k
Λ	lambda	l
M	my	m
N	ny	n
Ξ	ksi	x
O	omikron	o
Π	pi	p
P	rho	r
Σ	sigma	s
T	tau	t
Υ	ypsilon	y (sjå òg lenger nede)
Φ	phi	f
X	khi (uttale: kji)	kh
Ψ	psi	ps
Ω	omega	o

## BOOKSTAVKOMBINASJONAR

<i>kombinasjon</i>	<i>tilrådd transkripsjon</i>
αι (alfa + iota)	<i>e</i> , t.d. <i>Éjina</i> av Αίγινα merknad: ved hiatus blir transkripsjonen <i>ai</i> , t.d. i <i>Akhaía</i> (fire stavingar, trykket på i-en) og i <i>Panathinaikós</i> (seks stavingar, trykket på o-en)
ει (epsilon + iota)	<i>i</i> , t.d. <i>Iráklio</i> av Ηράκλειο merknad: ved hiatus blir transkripsjonen <i>ei</i>
οι (omikron + iota)	<i>i</i> , t.d. <i>Énvia</i> av Έύβοια merknad: ved hiatus blir transkripsjonen <i>oi</i>
ου (omikron + ypsilon)	<i>ou</i> , t.d. i namn på <i>-ópoulos</i> , der trykket alltid ligg på den stavinga
αυ (alfa + ypsilon)	<i>av</i> , t.d. i <i>Gávδος</i> av Γαύδος merknad: ved hiatus blir transkripsjonen <i>av</i>
ευ (epsilon + ypsilon)	<i>ev</i> , t.d. <i>Levkáda</i> av Λευκάδα merknad: ved hiatus blir transkripsjonen <i>ey</i>
μπ (my + pi)	<i>b</i> , men <i>mb</i> i innlyd etter vokal, t.d. <i>Ólymbos</i> av Όλυμπος, <i>Balí</i> av Μπαλί, <i>Zorbás</i> av Ζορμπάς
ντ (ny + tau)	<i>d</i> , men <i>nd</i> i innlyd etter vokal, t.d. <i>Triánda</i> av Τριάντα
γκ (gamma + kappa)	<i>g</i> , men <i>ng</i> i innlyd etter vokal, t.d. <i>Gióna</i> av Γκιώνα, <i>Danglís</i> av Δαγκλής
γ (gamma)	<i>g</i> , t.d. <i>Gávδος</i> av Γαύδος, men <i>j</i> i visse kombinasjonar:
γ (gamma + i/e-lyd)	<i>j</i> , t.d. <i>Éjina</i> av Αίγινα, <i>Jerakári</i> av Γερακάρη, <i>Jýthio</i> av Γύθειο
γί (gamma + iota med trykk)	<i>jí</i> , t.d. <i>Ajía</i> av Αγία
για, γιο, γιου, γιω	<i>ja</i> , <i>jo</i> , <i>jou</i> , <i>jo</i> (dersom trykket ikkje ligg på iota), t.d. <i>Jánnis</i> av Γιάννης, <i>Jórgos</i> av Γιώργος
γγ (gamma + gamma)	<i>ng</i> , t.d. <i>Angelís</i> av Αγγελής
γχ (gamma + khi)	<i>nkh</i>
τζ (tau + zeta)	<i>tz</i> , t.d. <i>Tzavélas</i> av Τζαβέλας

Det blir desse endringane frå oppføringar i *Geografilista* frå 1991 og 96-utgåva av *Tanums store rettskrivningsordbok*:

Akaia	> Akhaía (4 stavingar)
Astipalea	> Astypálea
Attika	> Attikí
Boiotia	> Viotía
Egina	> Éjina
Elis	> Ilía
Epeiros	> Ípiros
Euboa	> Évvia
Famagusta	> Famagusta el. Ammókhostos (by på Kypros; <i>Famagusta</i> er eit venetiansk namn, <i>Ammókhostos</i> er det greske)
Iraklion	> Iráklío
Kalkidiki	> Khalkidikí
Kania	> Khaniá
Karpatos	> Kárpathos
Kefallenia	> Kefallinía
Kios	> Khíos
Kitira	> Kýthira
Kitnos	> Kýthnos
Korfu	> Korfu el. Kérkyra ( <i>Korfu</i> er eit italiensk namn, <i>Kérkyra</i> er det greske)
Kyrenia	> Kyrínia
Lesbos	> Lésvos
Limassol	> Limassol el. Lemesós (by på Kypros)
Maraton	> Marathónas
Mitilini	> Mytilíni
Nikosia	> Nikosia el. Levkosía ( <i>Levkosía</i> er det greske namnet på hovudstaden på Kypros)
Olympos	> Ólymbos
Patras	> Pátra
Pireus	> Pireás
Rodope	> Rodópi
Salamis	> Salamína
Samotraki	> Samothráki
Sparta	> Spárti
Tessalia	> Thessalía
Tessaloniki	> Thessaloníkí

Trakia	> Thráki
Zakintos	> Zákynthos

## Litteratur

AEI = *Ατλας Ευροπης & Ηπειρων*, Εκδοσεις Πατακη, Aten 1999; ISBN 960-600-209-8  
 Dauzat, Albert: *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*,  
 Librairie Larousse, Paris 1951

EEL = *Επιτομο Εγκυκλοπαιδικο λεζικο*, ΕΞΑΝΤΑΣ DUDEN, Aten 1992; ISBN 960-256-138-6  
 Hanks, Patrick and Flavia Hodges: *A Dictionary of First Names*, Oxford University Press, Oxford  
 1996

Kohlheim, Rosa und Volker: *Lexikon der Vornahmen*, Dudenverlag, Mannheim 1998

Leira, Vigleik: *Geografiske navn i diverse språk*, i *Namn og Nemne*

Leira, Vigleik: *Geografiske navn i flere språk*, Novus forlag, Oslo 2006

*Le Petit Larousse 2002*, Larousse, Paris 2001; ISBN 2-03-530402-4

NEGA = *Νέος εικονογραφημένος Γεωγραφικός Άτλας, 3 Οι Ηπειροι* [eit skoleatlas over  
 kontinenta]; ISBN 960-8061-02-4

NOA = *NOA norsk som andrespråk*. Skriftserie frå Institutt for lingvistiske fag, Universitetet i Oslo  
 Norsk språknemnd: *Russiske navn, Samnordiske stavereregler, Navneliste*, J.W.Cappelens Forlag, Oslo  
 1970

Norsk språkråd: *Årsmelding 1955*

Norsk språkråd: *Årsmelding 2001*

NPL = Kruken, Kristoffer (red.): *Norsk personnamleksikon*, 2. utgåva 1995, Det Norske Samlaget,  
 Oslo

SNL = *Aschehougs og Gyldendals STORE NORSKE leksikon*, 4. utgåva, 16 bind 2005–2007,  
 Kunnskapsforlaget, Oslo 2007

Vasmer = Макс Фасмер: *Этимологический словарь русского языка*, 4 bind, Издательство  
 «Прогресс», Moskva 1964–1973 (omsett frå tysk)

## Noter

1) Slik i EEL

2) Teksta i årsmeldinga har *tegn* her. Det skal sjølvsagt vere *teikn*.



# Ukrainsk etternavnsskikk

*Av Ivar Utne*

*This article presents dominant features of Ukrainian surname customs in a linguistic and a historical perspective, and relates them to naming customs in neighbouring countries. The main focus is on surname suffixes, linguistic variants of names, and different conventions for transcription from Ukrainian version of Cyrillic to versions of Latin alphabets.*

*Most Ukrainian surnames have surname suffixes, partly determined by the person's gender. The suffixes originate in Polish, Russian and Ukrainian traditions. Due to recent opening of borders and migration, Ukrainian naming culture has now reached Norway, and the Ukrainian naming traditions are accepted for registration in the Norwegian census rolls.*

*Ukrainian is a Slavonic language, and is written in a Cyrillic alphabet which differs slightly from the Russian version. Like other languages, there is also for Ukrainian a great variety of transcription systems used throughout the world. There are no defined restrictions as to the transcription systems that can be used for personal names to be entered in the Norwegian census rolls.*

*For future onomastics it is of interest to investigate the results in different countries of increased exposure to foreign naming cultures.*

## 1. INNLEDNING

### 1.1 Overblikk

Ukraina er et stort land i vårt nærrområde, og Norge får jamt innvandring fra Ukraina. Kontakten mellom landa øker. Den ukrainske personnavnkulturen som på grunn av dette gradvis vil bli en del av den sammensatte personnavnkulturen i Norge, er interessant å studere av mange grunner. Det er f.eks. navnekulturelle, språkhistoriske og -politiske forhold, og problemstillinger som går på identitet, kjønnsrelasjoner, ideologi, normer og verdier, og politiske forhold. Et slikt



studium er også interessant i et navnekomparativt perspektiv: Vi får større innsikt i norsk navnekultur ved å se den i forhold til andre lands navnetradisjoner.

Kjønnsbestemte endinger i en stor andel av etternavna er et særtrekk som Ukraina deler med flere østeuropeiske land. Dessuten blir fars fornavn med kjønnsbestemte endinger brukt som et navn som har fellestrekk med norske mellomnavn. Slik mellomnavnsfunksjon har de felles med sine naboland, sjøl om utforminga skifter fra land til land.

Navnekulturen i Ukraina har elementer som er lånt fra mange forskjellige navnekulturer, dels fordi landet har vært underlagt politisk og militær styring og kontroll fra naboland, dels på grunn av kristning og dels på grunn av handel med fjernere områder, som de skandinaviske i vikingtida.

Emnet for denne artikkelen er å skissere ukrainske etternavns- og mellomnavnsskikker med bakgrunn i språklige og historiske forhold, og videre ta opp hvilke utfordringer som er aktuelle når personer med disse skikkene skal få navna innpassa i andre lands, og særlig norske, navnesystem og skriftsystem. Navneskikkene i Ukraina har kommet i skyggen av mer kjente navneskikker fra de to nabolanda Polen og Russland, som nordmenn til nå har hatt mer kontakt med enn den ukrainske.

I forbindelse med rådgiving i personnavnsaker for fremmedkulturell navneskikk pleier jeg å kartlegge navneskikkene med en kombinasjon av tilgjengelige beskrivelser og nåtidig datagrunnlag. Framstillinga nedenfor bygger på materiale fra Lukjanjuks (2002) ukrainske etternavnsbok med 30 000 etternavn, Unbe-gauns (1972) verk om beskrivelse av etternavn i Sovjetunionen, språkbeskrivelser og transkripsjonsstandarder oppgitt i referanselista, søk på internett, og arbeid med personnavnsøknader i Norge.

## 1.2 Hvorfor er studiet av ukrainsk navnekultur viktig for oss?

### Nytte

Norsk kontakt med flere land har økt raskt de siste åra, og vil fortsette å øke. Det dreier seg både om innvandring, nordmenns reiser til andre land, lettere tilgang til medier og bøker fra flere land, studentutveksling, utveksling av lærere på høyskole- og universitetsnivå, og forskningssamarbeid. Dette fører med seg et praktisk behov for å kjenne navnekulturen i andre land, som f.eks. i Ukraina, og et behov for lett å kunne oppfatte likheter og ulikheter mellom norsk og andre lands navnekultur. Dette har nytte for offentlig forvaltning, næringsliv, media og folk flest. Et forskningssamarbeid vil stille krav til å kunne forklare og beskrive forskjeller nyansert, både når det gjelder navns opphav og bruksmåter. I en slik forskningssammenheng må en kunne sette navnekulturene inn i en historisk og nåtidig kontekst, både når det gjelder språk og samfunnsforhold for øvrig.

### **Sammenliknende perspektiv: navneskikker og skrivemåter**

Faglig arbeid med navnekulturene i andre land enn Norge, vil stille krav til å skaffe seg kunnskap om språk, kultur og øvrige samfunnsforhold i hvert land. Emnet vil gjelde både navneskikkene og skrivemåtene for navn.

For navneskikker vil det være behov for å se norske og andre lands navnekulturer i et sammenliknende perspektiv, både for opphav, bruk og kategorisering. Ut over deskriptiv forskning av hver kultur, vil det også være aktuelt å få en systematisk oversikt over likheter og forskjeller mellom kulturer. Slik kan vi lettere forstå hvordan fremmed navnebruk kan innpasses i norske system, f.eks. når det gjelder å innpasse patronym i den norske mellomnavns-kategorien.

For skrivemåter vil det være utfordringer både for navn fra kulturer som bruker andre bokstaver i det latinske alfabetet enn dem som blir brukt på norsk, og for navn fra språk som blir skrevet med andre alfabet eller tegnsystem. Ukrainsk er et eksempel på et språk som blir skrevet med et annet alfabet, kyrillisk. Som for alle andre ikke-latinske alfabet, er det i bruk mange måter å transkribere til latinsk skrift. Faglig arbeid med transkribering innebærer bl.a. å beskrive hva som er eksisterende transkripsjonsmåter, som kan legge grunnlag for å vurdere hva som er hensiktsmessig bruk i Norge. Dette vil altså si spørsmål om skriftspråksnorming (jf. bl.a. Leira 2007).

Ukraina er et land som for få år siden fikk åpne grenser, og er et av mange land der det nylig er etablert norsk kontakt om forskningssamarbeid. Et mulig felt for slikt samarbeid er navneforskning. For å kunne få i gang slikt arbeid, vil en naturlig start være å få oversikt over navneskikker og transkripsjonspraksis. Senere vil en f.eks. kunne gå videre med å vurdere likheter og forskjeller f.eks. med drivkrefter bak innlån av navn og navnedanningsmåter både når det gjelder for- og etternavn, og hva som bestemmer hvilke transkripsjonsmåter som blir brukt. Det kan være interessant å studere dette i land som har hatt svært begrensa internasjonal kontakt og forholdsvis brått har fått åpna grensene for hele verden.

### **Fornavnskulturer**

Ukraina har felles med Norge at vi i bunnen har en «hedensk» fornavns-kultur bygd på navneelementer med betydninger som 'makt', 'styrke' og 'ære' for menn, og bl.a. 'skjønnhet' for kvinner. Dels har det også vært kontakt mellom norsk og ukrainsk navnekultur for over tusen år siden.

Dessuten har disse kulturene felles at de nesten samtidig for rundt tusen år siden lånte inn et stort antall fornavn som var knytta til kristendommen. Til tross for at begge landa fikk kristne navneskikker, var navnetilfanget ganske ulikt. Grunnen til det er at det dreier seg om ganske ulike kristne navnekulturer. Ukraina fikk en kristen navnekultur som i stor grad bygde på greske navn fra etter-bibelsk tid og som hadde gått gjennom gresk språkutvikling i tusen år, og

som dessuten ble påverka av andre slaviske språk. Vår norske kultur henta navn fra klassisk og nytestamentlig gresk som var utvikla vidare gjennom latin og europeiske språk. Dessuten har den protestantiske kristendommen i større grad ført til at vi fikk mange navn fra *Det gamle testamentet*, noe som ikke har vært skikk i den ortodokse og katolske kirke.

Enda en forskjell er at norsk navnekultur har hatt et nært samspill med mange andre vestlige kulturer, mens Ukraina i hovedsak har henta navn fra det felles slaviske og det ortodokse opphavet som omtalt ovenfor.

### Etternavnskulturer

Ukraina har en eldre etternavnskultur enn den norske, slik at den ble utvikla gradvis fra rundt 1500-tallet og fram til ut på 1800-tallet. Den norske etternavnskulturen har i hovedsak blitt utvikla etter det. Ukrainske etternavn bygger på samme type materiale som har vært vanlig i mange land utenom Norden, som vil si *patronym, kallenavn, yrkesbetegnelser og stedsnavn*, oftest for større områder enn eget bosted. Dette har Ukraina f.eks. felles med store deler av både Øst- og Vest-Europa. Slike skikker har felles med norsk skikk at de har bygd på patronym. Bruken av stedsnavn er ulik. Mens vi i Norge helst har bygd på navn på gårdsbruk, er det navn på områder og større steder som har blitt brukt i ukrainske og mange andre europeiske skikker. For øvrig har vi i Norge lånt inn etternavn fra Vest-Europa danna etter de samme prinsippa som i Ukraina.

Bruken av endinger i etternavn er ulik for norsk og ukrainsk navneskikk. For patronym har ikke ord som *sønn* og *datter* blitt lagt til, men helst adjektiviske endinger og diminutivendinger. De adjektiviske endingene har ofte stått i eieform. Samme typer endinger har også vært lagt til etternavn med annet opphav enn patronym fra fars fornavn. Disse etternavnsskikkene med endinger har Ukraina felles med mange slaviskspråklige land. Når endingene er adjektivendinger, har de også adjektivbøying. Det innebærer at det har blitt kjønnsbestemte endinger. Navn med diminutivendinger, dvs. med forminskende betydning, er ikke adjektiv, men substantiv, og får da heller ikke kjønnsbestemte endinger.

Kvinner i Ukraina skifter normalt fra farens til ektefellens etternavn når de gifter seg, en skikk de har felles med mange kulturer, slik det også er mulig og mye brukt i Norge. Et viktig skille mellom slike skikker i slaviskspråklige land og bl.a. Vesten er bruken av kjønnsbestemte endinger.

### Patronym

Felles for navneskikkene i mange slaviske språk, er at farens navn med ei patronymending blir plassert mellom for- og etternavn. Slik er også ukrainsk navneskikk. Endinga er kjønnsbestemt av samme grunn som ovenfor. Dette likner norske patronym med endinger som *-sønn* og *-datter*, med den forskjellen at

slavisk skikk bruker adjektivendinger. Ukrainsk har formelt sett ikke en mellomnavnskategori, men disse navna blir normalt regna som mellomnavn etter norske regler.

### Norsk navnelov og integrering

Den nåværende norske navneloven som trådte i kraft 1.1.2003, har bl.a. bestemmelsene som er lista opp nedenfor. Med § 4 1. ledd nr. 2 kombinert med § 9 kan en få fars eller mors fornavn med ending og plassere det mellom for- og etternavnet. Med § 6 2. ledd kan en få kjønnsbestemte etternavn. Disse bestemmelsene ble laga med grunnlag i undersøkelser av slaviske navneskikker og hvilke stengsler innvandrere fra slike navnekulturer møtte i Norge under den forrige navneloven. Et formål med den nye loven var å forenkle innpassing av andre lands navneskikker i offentlige norske navnerregister. Bakgrunnen for dette var overordna norske og internasjonale politiske mål om å lette integrering.

Aktuelle utdrag fra den norske navneloven (*lov om personnavn* 2002):

#### § 4. Avlede etternavn

Uavhengig av begrensningene i § 3 kan følgende navn tas som etternavn:  
[...]

2. en av foreldrenes fornavn med ending som viser slektskapet, eller når navnet har en tradisjon i en kultur som tillater det, en av besteforeldrenes fornavn med ending som viser slektskap.

#### § 9. Mellomnavn

Navn som kan tas som etternavn, kan tas som mellomnavn.

#### § 6. Endringer i samme etternavn

[...]

En endring av et etternavns kjønnsbestemte ending regnes ikke som å ta et annet navn.

## 2. LAND OG SPRÅK

### 2.1 Land og folk

I Norge var det pr. 1.1.2007 1 689 personer med ukrainsk bakgrunn, av dem er 76 født i Norge av ukrainske foreldre, resten førstegenerasjonsinnvandrere. Tilsvarende totaltall er for Litauen 3 071, Polen 18 834 og for Russland 11 338 (SSB 2007a). Mens det fra Polen er klar overvekt for menn, er det nesten lik kjønnsfordeling fra Litauen, og klar overvekt av kvinner fra Russland (7 496) og Ukraina (1 308). Foreløpig ser det ikke ut til at innvandring fra Russland og Ukraina er

mest motivert av arbeid, som vi ser for Polen og Litauen. Siden innvandring fra Ukraina mest dreier seg om kvinner som gifter seg med etnisk norske menn, får vi aktualisert problemstillinger med innpassing av navneskikker både for innvandring generelt og for blanda skikker i samme familie spesielt.

Ukraina er et stort land både i utbredelse og folketall, ca. 46,3 millioner innbyggere pr. juli 2007 (*CIA Fact Book 2007*). Landet er en tidligere sovjetrepublikk som bl.a. grenser til Polen og Slovakia i vest, Hviterussland i nord, Russland i øst, og Svartehavet i sør. Befolkninga består av 78 % ukrainere, 17 % russere, og de resterende nasjonalitetene på under én prosent hver (*CIA Fact Book 2007*).

## 2.2 Språk og skrift

Ukraina har et eget språk, ukrainsk, i den slaviske språkfamilien. Språket har et lydverk og ordvalg som skiller seg tydelig ut fra russisk.

Ukrainsk blir skrevet med kyrillisk skrift, som på noen få punkt skiller seg fra russisk både i tegnutvalg og hvordan tegna blir uttalt. Uttalen innebærer også at kyrilliske tegn brukt for ukrainsk oftest blir transkribert til latinsk skrift annerledes enn fra russisk og fra andre språk som bruker kyrillisk skrift. Den internasjonalt vedtatte ISO-standarden for kyrillisk skrift, som er lite brukt i praksis, foreskriver lik transkribering for samme kyrilliske tegn uavhengig av språk og uttale (ISO 9:1995).

At mange transkripsjonssystemer er i bruk side om side, gjør at en i det praktiske arbeidet med navn i tekster og register med andre alfabet enn det kyrilliske, må velge mellom flere ulike transkripsjonsmåter. I tillegg til at det kan dreie seg om systemer for transkripsjon direkte fra ukrainsk, vil det også dreie seg om transkripsjon fra ukrainsk til russisk, som begge bruker kyrillisk, og derfra til latinske bokstaver. Transkripsjon via russisk kan illustreres med navnet på hovedstaden *Kyjiv* og *Kiev* i tabell 8. I Norge er det også aktuelt å vurdere om Språkrådets system for transkripsjon fra ukrainsk til norsk er hensiktsmessig å bruke eller kreve brukt.

Helt andre systemer enn dem som vil bli omtalt i denne artikkelen, er i bruk i andre land for transkripsjon fra kyrillisk for slaviske språk. Det gjelder f.eks. for transkripsjon til romanske språk, kinesisk, japansk, arabisk og afrikanske språk. Jamfør også omtale av transkripsjoner fra bl.a. russisk i Utne 2005 (89–90).

## 3. NAVNEKULTUR – OVERSIKT

### 3.1 Navneskikker

I sovjettida ble russiske navneformer noe utbredt i Ukraina både i utvalg av fornavn og i stavemåter. Likevel ble ukrainske former i stor grad opprettholdt.

Som i alle andre tidligere sovjetrepublikker er det i dag endring vekk fra russiske navneformer til hjemlige.

Utvalget av både personnavn og endinger i etternavn i Ukraina er av historiske grunner påverka fra flere naboland, bl.a. med utbredt bruk av etternavnsendingene *-skyj* (og *-ska* for kvinner) som er en variant av *-ski* (og *-ska* for kvinner) som ellers er mye brukt i Polen. Hviterussisk er den språk- og navnekulturen ukrainsk likner mest.

Som mange steder i verden, vandrer navneskikker ikke bare i én retning. Ukrainske navn, navnedanningsmåter og skrivemåter er også tatt noe i bruk i Russland, men i stor grad tilpassa russiske skrivemåter (Unbegaun 1972: 263–296).

Prinsippene for å danne ukrainske etternavn er i hovedsak ganske like dem i nabolanda, og i mange land i Europa og verden for øvrig. De bygger, som nevnt i pkt. 1.2, på fornavn, kallenavn, stedsnavn og yrkesbetegnelser, mest med endinger, men også uten. Dagens patronymer, omtalt under pkt. 4.2 nedenfor, bygger på fornavn, slik det også i prinsippet er i store deler av verden.

Før etternavn kom i bruk, ble fornavn alene brukt her som tidligere i de fleste andre kulturer. Disse fornavn har dels blitt til fra det hjemlige språket, men òg med innlån utenfra. Slik det er vanlig for de fleste kulturer, har også Ukraina lånt inn navn gjennom religion, handel og fra fjernere statsmakter som i perioder har styrt landet. Alt dette vil si ei blanding av slaviske fornavn i ukrainsk form, greske navn knytta til ortodoks kristendom og som har blitt tilpassa andre slaviske språk på veien, og noen få navn fra norrønt språk. Det har kommet navneskikker fra bl.a. skandinaviske vikinger, polakker og russere som i perioder har lagt Ukraina under seg, og fra Hviterussland som i perioder har hatt samme statsmakter over seg som Ukraina, og ellers fra folkelig kontakt med naboland. Fra de sistnevnte nabolanda har det vært innflytelse både på fornavn og etternavn. Ukraina har også vært underlagt samme statsmakter som Litauen uten at det er lett synlig i navnekulturen i Ukraina, men se omtalen av *Tsjajkovskyj* under pkt. 5.2.

Påvirkninga på ukrainsk navneskikk fra andre land har dels vært frivillig, fordi folk har sett opp til disse kulturene, og dels har den hatt mer eller mindre karakter av tvang.

### 3.2 Eldre språk- og navnehistorie

#### Slaviske og nordiske navneformer

I tida før det slaviske området ble kristna rundt år 1000, hadde slaviske navneformer vært i bruk. Det var sammensatte navn med førsteledd som *jaro* ('sterk'), *ostro* ('skarp') og andreledd som *slav* ('ærefull'), *mir* ('ærefull') og *volad* ('rik').

Med de nordiske vikingene kom nordiske navn i bruk bl.a. i Ukraina og Russland. Disse kom gjerne i bruk i former prega av språket dit de kom. Her er noen russiske eksempler med moderne norske former i parentes: *Oleg (Helge)*, *Olga (Helga)*, *Igor (Yngvar)*, *Gleb (Gudleiv)*, *Rjurik (Rørek)* og *Rogvolod (Ragnvald)* (Unbegaun 1972: 7). Særlig tre er i bruk i ukrainsk som *Oleh/Aleh*, *Ihor* og *Hleb*.

### Kirkeslaviske navneformer

Det østslaviske området ble kristna med ortodoks kristendom, dvs. fra den østromerske kirka som hadde hovedsete i Bysants, som senere fikk navnet Konstantinopel, og i dag Istanbul. Kirka stilte krav om at alle personer skulle ha et kristent navn, som ofte kom i tillegg til et hedensk. Kristne navn villle si navn både fra Bibelen og fra helgener eller sentrale personer i kirka.

Navneformene som kom i bruk i den kirkelige tradisjonen (kirkeslaviske former) var prega både av navna slik de var i den ortodokse kirka for øvrig på den tida, og dessuten av talemålsformene i Makedonia og Bulgaria. Det er ganske normalt at eldre kristne navn i slavisk område er ulike formene ellers i Europa. Grunnen er at store deler av Europa fikk navna fra klassisk gresk gjennom latin og videre til nasjonalspråka, mens den ortodokse kirka bygde på språkutviklinga i gresk og ellers i den ortodokse tradisjonen. (Unbegaun 1972: 43–45.)

På denne bakgrunnen overtok den slaviske kirka navneformer som hadde gått gjennom bl.a. de endringene som er vist nedenfor. Uttale blir presentert etter IPA-systemet i fonem-klammer (/\_/).

Klassisk gresk  $\beta$  (transkribert til latinsk skrift som *b*) hadde endra uttale fra /b/ til /v/, til f.eks. *Gavriíl (Gabriel)*, *Iakov (Jacob)*, *Vasilij (Basil)*. Skrivemåten med kyrillisk В, med forbilde i gresk  $\beta$ , ble beholdt, men begge gikk gjennom uttaleendring i sine språk.

Klassisk gresk  $\theta$  (transkribert til latinsk skrift som *th*) hadde endra uttale fra /t/ til /f/, til f.eks. *Fomá (Thomas)*, der også endinga *-s* var tatt bort (Unbegaun 1972: 44–45). Skrivemåten ble endra til bl.a. kyrillisk  $\phi$ , som blir transkribert til *f*.

### Navneendringer i flere slaviske språk

Et spesielt trekk for ett navn innenfor deler av det slaviske området er det klassisk greske *Nikolaos* og det kirkeslaviske *Nikolaj*, der første lyd har blitt endra fra /n/ til /m/. Ukrainsk har derfor bl.a. formene *Mykolas* og *Mykola*. Liknende utvikling fins dessuten i tsjekkisk (*Mikolaš, Mikulaš*), slovakisk (*Mikulaš*), polsk (*Mikołaj*), hviterussisk (*Mikalaj*) og litauisk (*Mikalõjus*). Unbegaun (1972: 66)

forklarer det med ei påvirkning fra navnet *Mikhail*, og endringa ser ut ikke ut til ha sammenfall med noen annen generell språkutvikling.

Et annet trekk for russisk og ukrainsk er at trykksvak *A* blant annet fremst i innlånte navn, dels ble skrevet med *O*. Ofte ser en det i varianter av navnet *Aleksander*, som f.eks. *Oleksander* og *Oleksij*, og kvinnenavnet *Oksana* som helst blir skrevet med *O* på ukrainsk og på russisk som *Aksinja* og *Ksenija* (Unbegaun 1972: 267, 275). *Ksenija* har kirkelig og gresk bakgrunn. Tilsvarende kan en se for russisk *Oleg* og *Aleg* og ukrainsk *Oleh* og *Aleh*, der *A*-formene i liten grad fins i moderne materiale. De to siste navnevariantene har opphav i det norrøne mannsnavnet *Helgi* (*Helge*) som vikingene kom med. Bakgrunnen for vekslinga er at kort *o* har *a*-uttale, men tradisjonelt blir skrevet med *o* i ukrainsk og russisk (s.v.: 35–37). For hviterussisk er skrivemåten *a* for opphavlig kort trykklett *o* med *a*-uttale (s.v.: 298).

### Navneendringer i ukrainsk

Innenfor det slaviske området har navn endra seg både på grunn av ulik uttale, men også fordi samme uttale blir skrevet ulikt. Nedenfor er det ført opp noen eksempler for ukrainsk. I eksemplene er kyrillisk skrift ikke kursivert for å lette lesinga; bruk av kursiv er omtalt til slutt i artikkelen.

Eldre /o/ og /e/ har fått uttalen /i/ og skrivemåten *i*, dvs. kyrillisk *и*, i lukka stavinger, dvs. stavinger med konsonant til slutt. Et eksempel er: ukrainsk *Hlib* (Гліб; russisk *Gleb*, Глеб) (Unbegaun 1972: 265).

Eldre /g/ har fått uttalen /h/ (Unbegaun 1972: 38). Ukrainsk eksempel er *Ihor* (Ігор; russisk: *Igor*, Игорь), se ellers *Hlib* ovenfor og *Hryhor* nedenfor. Det samme gjelder hviterussisk (Unbegaun 1972: 300).

Eldre /i/ har fått en uttale nærmere *y*-uttale, gjerne transkribert til *y*. Et ukrainsk eksempel er *Hryhor* (Григор; russisk: *Grigor*, Григор).

Eldre /f/ har utvikla seg på flere måter, bl.a. til /x/, dvs. *ch*-uttale som i tysk *ach*. På den måten har en fått former som *Khoma* (Хома) < *Foma* (Фома), *Khomyń/Khomyń* (ХОМИН/ХОМІН, etternavnsformer) < *Fomyń/Fomyń* (ФОМИН/ФОМІН), *Khodorovitsj* (Ходоровіч, etternavnsform) < *Khodor* (Ходор) < *Fedor* (Федор) (Unbegaun 1972: 265–266, 267; Lukjanjuk 2002). Liknende lydutvikling fins for hviterussisk (Unbegaun 1972: 300).

Vi skal senere se at noen av disse trekka skiller ukrainske etternavnsendinger fra bl.a. russiske.



### 3.3 Behandling av ukrainske navn i Norge

Tidligere har det vært vanskelig å få videreføre skikken med kjønnsbestemte etternavn og fars fornavn med kjønnsbestemte endinger i Norge og i mange andre land. Den nåværende norske navneloven som gjelder fra 1.1.2003, og er omtalt under pkt. 1.2, har åpna fullt ut for slik videreføring i Norge. Det er ikke noen bestemmelse for hva slags transkripsjon som kan godtas i Norge, i praksis har det vært og er liberalt. I noen andre europeiske land er kravene til transkripsjon strengere, jf. pkt. 6.1 og 6.2.

Det som står om russifisering i denne framstillinga, har praktisk betydning med bl.a. at ukrainere kan få tilbake ukrainske stavemåte og endinger i det norske folkeregisteret dersom tidligere bruk i familien kan dokumenteres. Dette gjelder f.eks. tidligere endringer fra ukrainsk *-ska* og *-tska* til russisk *-skaja* for kvinner, endringer fra *-skyj* og *-tskyj* til *-skij* og liknende for menn, *-iv* til *-ov* og *-jev*, og *-ovytsj* til *-ovitsj*; alt her gjengitt med Språkrådets transkripsjonssystem.

## 4. ENDINGER I PATRONYM OG ETTERNAV N

### 4.1 Endinger i etternavn

Etter ukrainsk navneskikk har hver person tre navn: Fornavn, fars fornavn med kjønnsbestemt ending og etternavn. Rundt halvparten av etternavna har ei ending for hvert kjønn. Menn har normalt samme etternavn hele livet. Kvinner har tradisjonelt farens etternavn når de er ugift, og ektemannens etternavn når de er gift. Kjønnsbestemt etternavnsbruk deler ukrainsk med russisk og flere land med slaviske språk, men navneformene er dels ulike fra land til land.

Bruken av etternavn med kjønnsbestemte endinger fra ukrainsk går fram av eksemplene i tabell 1. Ei kvinne som er datter av *Mykolaj Ihorskyj* (Миколай Ігорський), vil kunne hete *Oksana Ihorska* (Оксана Ігорська) som ugift. (Tabellen nedenfor har også med fars fornavn med ending, noe som blir omtalt i et eget hovedavsnitt om det.) Når kvinna gifter seg med *Taras Hryhoriv* (Тарас Григорів), endrer hun tradisjonelt navn til *Oksana Hryhorova* (Оксана Григорова). Deres eventuelle sønner får etternavnet *Hryhoriv*, som er den mannlige forma av foreldrenes etternavn. Eventuelle døtre får etternavnet *Hryhorova*, som er den kvinnelige forma av foreldrenes etternavn. *Symonenko* i tabellen har samme ending for begge kjønn.

I Norge blir de omtalte overføringene av etternavn og bruken av kjønnsbestemte endinger behandla etter den nåværende norske navneloven (§ 4 1. ledd nr. 1 om foreldres etternavn for barn, § 4 1. ledd nr. 4 om etternavn fra ektefeller, og § 6 2. ledd om kjønnsbestemt ending i etternavn, jf. pkt. 1.2 ovenfor). Med grunnlag i den norske navneloven kan også menn ta kvinnelige ektefellers etternavn og bruke mannlig ending. Det siste følger av likestillingsprinsipper

<b>Menn</b>	<b>Kvinner</b>
<b>far</b> Mykolaj Oleksandrovytsj Ihorskyj Mykolaj Oleksandrovyč Ihors'kyj Миколай Олександрович Ігорський	<b>mor</b> Julija Stanislavina Ihorska (f. Symonenko) Yuliya Stanislavina Ihors'ka (f. Symonenko) Юлія Станіславівна Ігорська (f. Симоненко)
<b>sønn</b> Volodymyr Mykolaevytsj Ihorskyj Volodymyr Mykolaevyč Ihors'kyj Володимир Миколаєвич Ігорський	<b>datter (er kone nedenfor)</b> Oksana Mykolajivna Ihorska Oksana Mykolajivna Ihors'ka Оксана Миколаївна Ігорська
<b>ektemann</b> Taras Viktorovytsj Hryhoriv Taras Viktorovyč Hryhoriv Тарас Вікторович Григорів	<b>kone (er datter ovenfor)</b> Oksana Mykolajivna Hryhorova Oksana Mykolajivna Hryhorova Оксана Миколаївна Григорова
<b>sønn</b> Serhij Tarasovytsj Hryhoriv Serhij Tarasovyč Hryhoriv Сергій Тарасович Григорів	<b>datter</b> Natalija Tarasivna Hryhorova Nataliya Tarasivna Hryhorov Наталія Тарасівна Григорова

**Tabell 1. Navn for far, datter, datters ektemann, ekteparets sønn og datter**

Første transkribering for hvert navn bygger på systemet fra Språkrådet 2006b. Den andre versjonen av hvert navn følger et mye brukt transkripsjon i USA, som i hovedsak følger BGN/PCGN 1965. Transkribering er omtalt i pkt. 6.

som er gjennomført i hele den norske loven, uten at det følger ukrainsk tradisjon.

#### 4.2 Fars fornavn med kjønnsbestemt ending, mellomnavn

Mellom for- og etternavnet bruker de fleste i Ukraina farens fornavn med ending, dvs. patronym. Dette er omtalt som *parentonym* i forbindelse med den norske navneloven, noe som er en kjønnsnøytral betegnelse for en av foreldrenes fornavn med ending som viser slektskap (Rundskriv 2002, pkt. 3.5.3, s. 34). Dette er det eksempler på i tabell 1. Det ukrainske patronymsystemet er ganske likt det russiske, men det har litt ulik språklig utforming. Nedenfor er de først skrevet med Språkrådets transkripsjon og dernest på ukrainsk med kyrillisk skrift.

**For menn: -ovytsj (-ович),** f.eks. *Oleksandrovytsj* (Олександрович). Med andre transkriberinger enn Språkrådets norske, vil endinga kunne være bl.a. *-ovyč* (USA, LC) og *-ovič* (ISO), slik at eksempelet ovenfor kan bli f.eks. *Oleksandrovyč*.

Dette tilsvarer russisk *-ovitsj*, eventuelt *-ovich* (USA) og *-ovič* (ISO), for samme bruk, med forskjell i uttale og transkribering for и for de mest brukte

transkriberingsmåtene, dvs. både *i* og *y* er i bruk. Den russiske endinga *-jevitsj*, ev. *-evich* (USA, LC) og *-evič* (ISO), som blir brukt etter palatale konsonanter, er stort sett ikke i bruk for ukrainsk.

Den ukrainske endinga *-ovytsj*, og transkripsjonsvarianter som ovenfor, fins også som ending i faste etternavn, der denne endinga blir brukt for begge kjønn. Det står mer om det under omtalen av etternavnsendinger nedenfor, pkt. 5.

**For kvinner: *-ivna* (*-івна*)**, f.eks. *Oleksandrivna* (Олександрівна), slik denne endinga er med alle transkripsjonsvariantene som er brukt i denne framstillinga. Når farens navn ender på *-i*, er endinga ***-jivna* (*-ївна*)**, f.eks. *Mykolajivna* (Миколаївна), eller transkriberingsvariantene *Mykolayivna* (USA) og *Mykolaivna* (ISO).

Det er språkhistoriske grunner til at ukrainsk har *-ivna* mens russisk har *-ovna* og *-jevna*, slik det er forklart for endring fra *o* og *e* til *i* under omtalen av språkhistorie ovenfor, pkt. 3.2.

Navnet for dattera til *Mykolaj Ihorskyj* i eksempelet ovenfor kan utvides slik med fornavn, parentonym/mellomnavn og etternavn:

*Oksana Mykolajivna Ihorska*  
(Оксана Миколаївна Ігорська).

### Behandling av parentonym etter navneloven

Den norske navneloven har en regel om at barn kan få som etternavn en av foreldrenes fornavn med ending som viser slektskap, og at dette kan være endinger fra alle språk (§ 4 1. ledd nr. 2; Rundskriv 2002, pkt. 3.5.3, s. 34–35). I kommentarene til loven blir slike navn med endinger kalt *parentonymer*, som også omtalt ovenfor i pkt. 4.2. De kan normalt gis som mellomnavn etter den norske navneloven (alt som kan gis som etternavn kan også gis som mellomnavn, § 9).

Siden parentonymene etter den norske navneloven kan gis som etternavn, kan også de ukrainske gis som etternavn, slik at dette åpner for kjønnsbestemte etternavn. Jf. også omtalen av etternavnsendinga *-ovytsj* og *-evytsj* som er lik for begge kjønn, pkt. 5.

Ifølge den norske navneloven står en fritt til å velge parentonymendinger fra andre navnekulturer enn en sjøl er nært knytta til (Rundskriv 2002, pkt. 3.5.3, s. 34–35). Det innbærer at personer med ukrainsk bakgrunn f.eks. også kan bruke transkripsjonsmåter fra russiske endinger. Siden det er så mange transkripsjonsmuligheter fra hvert språk, har det ikke praktisk betydning. For øvrig gjør den samme regelen det mulig å henge ukrainske endinger på tradisjonelle norske fornavn, og norske sønn- og datter-endinger på tradisjonelle ukrainske fornavn.

## 5. ENDINGER I UKRAINSKE ETTERNAVN – SENTRALE TYPER

Det er mange ulike endinger i bruk i ukrainske etternavn. Det er videre slik at for mange endinger fins det ei beslektet ending for det andre kjønn. Endinger opptrer altså i par, f.eks. det mest brukte som har den mannlige *-skyj* og det kvinnelige *-ska*, etter Språkrådets transkripsjon.

Dessuten har, som nevnt, rundt halvparten av ukrainske etternavn samme form for begge kjønn (stikkprøver i Lukjanjuk 2002). Det omfatter opphavlige patronym (*-ovytsj*) og diminutiv-ender med bokstaven *k* som del, som begge omfatter en stor del av navneutvalget. Ellers er det mange navn med forskjellig opphav. Noen av dem har endinga *-a* eller *-ja* for begge kjønn, dvs. lik vanlige kvinneender for øvrig, f.eks. *Zozulja* (Зозуля).

### Hovedtyper etter endinger

Det kan være praktisk å dele ukrainske etternavn inn i fem grupper etter hvordan de har blitt til:

- 1) *Possessive adjektiv* (dvs. eieformer) danna av fars fornavn, med ukrainske endinger *-iv*, *-yn* og *-yj* o.a., og russiske *-ov*, *-jev* og *-in*. Kvinnelige former av disse har i hovedsak en *-a* lagt til. Mønstera har vært lite brukt for danning i ukrainsk, men det fins russiske former i mange innlånte navn. Ukrainske metronym, danna av mors fornavn og som har blitt til etternavn, er danna med endinga *-yn*. Blant de nevnte endingene er *-yj* ukrainske og hviterussiske uten noe tilsvarende i vanlig bruk i russisk.
- 2) *Adjektiv avleda av substantiv*, oftest med endingene *-skyj* og *-tskyj*, som tilsvarer polsk *-ski*. Kvinnelige former har *-a* lagt til. Mønsteret er utbredt i Polen, Hviterussland og Ukraina.
- 3) *Opphavlige patronym*, mest med endingene *-ovytsj* og *-evytsj* som er mye brukt både i ukrainsk og hviterussisk, sjøl om formene av språklige grunner er litt ulike. De to nevnte formene blir brukt for begge kjønn i ukrainsk.
- 4) *Diminutiver* som etternavn, mest med endingene *-enko*, *-ko* og *-uk*. Endingene betyr 'liten'. Trekket er typisk ukrainsk og mye brukt i Ukraina. Endinga *-enko* har også vært mye brukt i Hviterussland i områder nær Ukraina. Samme former blir brukt for begge kjønn.
- 5) *Andre etternavn*, som omfatter både etternavn med forskjellige andre endinger enn ovenfor og et stort utvalg etternavn uten endinger. De siste har opphav i bl.a. kallenavn og stedsnavn. Siden etternavna oftest er mange århundrer

gamle, har mange ukjent opphav både når det gjelder stamme, og om det er ei ending. Mange av disse andre trekka deler ukrainsk med flere land, sjøl om navna ser forskjellige ut.

De fire første gruppene har et avgrensa utvalg endinger, som i noen grad også er i bruk i språket for øvrig, mens den siste gruppa i mange tilfeller ikke har fått endinger lagt til det opphavlige ordet, uttrykket eller navnet som er grunnlaget. Av alle gruppene er dannelsesmåten med possessive adjektiv klart minst representert i navn med ukrainsk opphav, men fins helst blant innlånte, med unntak for endinga *-yj*. De øvrige gruppene er omtrent likt fordelt og godt synlige i navnemateriale fra Ukraina.

### Sammelikning med naboland

Det som skiller ukrainsk etternavnsskikk mest fra russisk, er at possessive adjektivendinger er helt dominerende i russisk og svært lite brukt for danning av ukrainske etternavn, med de unntaka som er nevnt ovenfor. Videre har ukrainsk mye av tre trekk som er lite brukt i russiske etternavn: den adjektiviske endinga *-skyj* som blir delt med polsk og hviterussisk, opphavlige patronym med endinga *-ovytsj* som blir delt med hviterussisk som har ei likende form, og diminutivformer med ukrainsk særpreg, der *-enko* er mest gjenkjennelig og utbredt.

Sammenlikna med polsk er den dominerende polske endinga *-ski* utbredt i Ukraina og i Hviterussland, i tilpassa former. Sammenlikna med hviterussisk er de dominerende hviterussiske patronymendingene *-ovitsj* og *-evitsj* også utbredt i Ukraina, i ukrainske former. Endingene *-ov* og *-(j)ev* er mye mer brukt i Hviterussland enn i Ukraina.

### Om eksempeltabellene

Tabellene nedenfor viser endinger og eksempler på navn i flere former. Den første linja for hvert navn viser hvordan det blir skrevet om til norsk etter transkriberingsreglene fra Språkrådet. Like under blir det samme vist med kyrillisk skrift slik de skrives på ukrainsk. Dessuten er det for noen av navna ført opp flere andre transkriberte former. Det er særlig varianter som blir tydelig ulike med forskjellige transkriberingssystem, som er tatt med. Flere former av navna og endingene i navnetabellene vil en kunne få fram med å bruke transkriberingsinformasjonen i tabell 9.

Forkortelsene i venstre kolonne i oversiktene i pkt. 5, og i forbindelse med andre transkripsjonseksempler i framstillinga, blir forklart i ei forkortingsliste til slutt i artikkelen.

De to første gruppene ovenfor har kjønnsbestemte endinger, mens de øvrige ikke har det. Nedenfor er det nærmere omtale av mye brukte endinger i de fire første gruppene.

### 5.1 Possessive adjektiv, *-iv*, *-jev* o.l.

Possessive adjektiv er den vanligste navnedanningsmåten for russiske etternavn, men den er lite brukt i opphavlig ukrainske etternavn. Navna kan oppfattes som ei eieform av substantivet som det bygger på, f.eks. det russiske *Ivanov* som betyr 'Ivans'. Opprinnelig ble disse brukt som *Boris Ivanov syn*, som vil si 'Boris Ivanovs sønn'. Leddet *syn* ble etter hvert utelatt og underforstått. Fra midten av 1500-tallet og fram til midten av 1800-tallet gikk former som dette gradvis over fra å være patronym til faste etternavn, først i høyere sosiale lag, sist i lavere (Unbegaun 1972: 14).

I Ukraina har to mønster for possessive adjektiv vært i bruk for danning av etternavn. Det ene er en variant av det russiske, og den andre er et mønster som er noe i bruk for både hviterussisk og ukrainsk, med endingene *-yj* og *-ij*. For øvrig er det russiske mønsteret godt representert i Ukraina gjennom lån.

#### *-ov*, *-ev*/*-jev* og *-in*

I russisk navneskikk er possessive adjektiv representert med de mannlige endingene *-ov*, *-jev* og *-in*, og de kvinnelige *-ova*, *-jeva* og *-ina*. De to første typene, *-ov* og *-jev*, er styrt av henholdsvis ikke-palatal og palatal konsonant i slutten av navnet som endingene er lagt til. Endinga *-in* er lagt til navn som enda på *-a* før endinga ble satt til (*Nikita*, *Nikitin*).

Disse russiske endingene fins hos mange navnebærere i Ukraina, enten for innvandra russere fra bl.a. sovjettida, eller for ukrainere som har fått etternavna sine russifisert (Unbegaun 1972: 264). I mange tilfeller kan disse endingene være lagt til ukrainske former av fornavn, slik som de ukrainske *Hryhorjev* og *Hryhorjeva* til forskjell fra de russiske *Grigorjev* og *Grigorjeva*.

#### *-iv*, *-ova*

Endingene *-ov* og *-jev* er innlånt, mens ukrainske navn også blir danna med den ukrainskspråklige varianten *-iv* som av språkhistoriske grunner dekker både *-ov* og *-jev*. Det innebærer ei form som *Hryhoriv*, mens den vanligste kvinnelige forma er *Hryhorova*, men *Hryhoriva* blir også brukt (Lukjanjuk 2002: 103). Grunnen til vokalforskjellen for kjønna er at endring fra eldre *e* og *o* til *i* bare gjelder i lukka staving, dvs. med konsonant til slutt, som nevnt i språkhistorieomtalen under pkt. 3.2.

Under russifisering av ukrainske navn i Sovjetunionen, ble ofte etternavn med endinger på *-iv* endra til *-ov* eller *-jev*.

For mange fornavn har det blitt laga etternavn med mange varianter av endingene *-iv*, *-ov*, *-jev* og andre. Blant grunnene til denne vekslinga er at de har blitt lagt til ulike varianter av fornavnet, i ulike språksamfunn og etter hva familiene har foretrukket av andre grunner.

	Endinger		Eksempler på navn	
	menn	kvinner	menn	kvinner
NO	<b>-iv</b>	<b>-ova</b> (-iva)	Нрыhoriv	Нрыhorova (-iva)
Ukyr	-ів	-ова (-іва)	Григорів	Григорова (-іва)
NO	<b>-iv</b>	<b>-eva</b>	Vasyliv	Vasyleva
Ukyr	-ів	-ева	Василів	Василева
NO	<b>-ov</b>	<b>-ova</b>	Нрыhorov	Нрыhorova
Ukyr	-ов	-ова	Григоров	Григорова
NO	<b>-ijev</b>	<b>-ijeva</b>	Нрыhorijev	Нрыhorijeva
Ukyr	-ієв	-ієва	Григорієв	Григорієва
NO	<b>-jev</b>	<b>-jeva</b>	Нрыhorjev	Нрыhorjeva
Ukyr	-єв	-єва	Григор'єв	Григор'єва
LC	-jev	-ieva	Нрыhorjev	Нрыhorjeva
USA	-yev	-yeva	Нрыhor"yev	Нрыhor"yeva
ISO	-êv	-êva	Grigor'êv	Grigor'êva

**Tabell 2. Etternavn av possessive adjektiv, del 1: -iv, -ov, -ijev og -jev.**

Eksemplene med kyrillisk skrift i tabellen er henta fra Lukjanjuk 2002.

### **-yn**

Endinga som tilsvarende *-yn* på ukrainsk og *-in* på russisk, blir skrevet likt i kyrillisk skrift på russisk og ukrainsk, som *-ин*, men uttalen og også transkripsjonen til latinsk skrift er vanligvis forskjellig. Dermed får vi det ukrainske *Mykytyn* og det russiske *Nikitin* (vekslinga mellom *M* og *N* er omtalt under språkhistorie i pkt. 3.2). På ukrainsk er *yn*-endinga lite brukt i etternavn laga av mannsnavn eller mannlige kallenavn. Derimot blir den brukt for metronym, dvs. som ending i etternavn laga av kvinnelige fornavn, f.eks. *Oksanyyn*, av *Oksana*. Metronym,

	Endinger		Eksempler på navn	
	menn	kvinner	menn	kvinner
<b>NO</b>	<b>-yn (-jin)</b>	<b>-yna</b>	Khomyn	Khomyna
Ukyr	-ин (-ін)	-ина	Хомин	Хомина
LC,USA	-yn	-yna	Khomyn	Khomyna
ISO	-in	-ina	Homin	Homina

**Tabell 3. Etternavn av possessive adjektiv, del 2: -yn**

som er mors fornavn med ending, skal ha vært mer vanlig som grunnlag for etternavn i Ukraina enn i nabolanda, og dette er endinga som hovedsaklig har vært brukt i slike etternavn, sjøl om de andre endingene også har vært brukt (Unbegaun 1972: 275).

### **-yj, -ij**

Som nevnt er det to mønster for possessive adjektiv som er spesielle for ukrainsk og hviterussisk navneskikk. De er lite i bruk. For russisk er disse mønstera ikke eller ubetydelig i bruk (Unbegaun 1972: 171–172).

For ukrainsk gjelder dette mannlig *-yj* sammen med kvinnelig *-a*, og paret *-ij* og *-ja* som skiller seg fra det første med at konsonant like før endinga skal ha palatal uttale og hadde det før endinga ble lagt til. Det er særlig paret *-yj* og *-a* som er i bruk. For flertallet av etternavna med *-yj* blir denne endinga brukt for begge kjønn (stikkprøver i Lukjanjuk 2002). Alle disse endingene har særlig blitt brukt for å lage etternavn av kallenavn, men tilfeller med generelle naturnavn (fjell f.eks.) fins også (Unbegaun 1972: 283, 289, 292–293). Et eksempel på opphav i kallenavn er *Berezjnyj/-a* (Бережний/-а), med betydninga 'forsiktig'. Unbegaun (1972: 292) antar at det er lånt inn i russisk til forma *Brezjnev*, navnet på den tidligere sovjetlederen.

Tabellen nedenfor viser eksempler med flere transkripsjonsmåter. I tillegg til transkripsjonene ovenfor, fins bl.a. transkriberingsvariantene *-iy* og *-ii* for menn og *-ya* og *-ia* for kvinner.

	Endinger		Eksempler på navn	
	menn	kvinner	menn	kvinner
<b>NO</b>	<b>-yj</b>	<b>-a</b>	Delikatnyj	Delikatna
Ukr	-ий	-а	Делікатний	Делікатна
LC	-yĭ	-а	Delikatnyĭ	Delikatna
USA	-yu	-a	Delikatnyu	Delikatna
ISO	-ij	-a	Delikatnij	Delikatna
<b>NO</b>	<b>-ij</b>	<b>-ja</b>	Bezverkhnij	Bezverkhnja
Ukr	-ій	-я	Безверхній	Безверхня
LC	-iĭ	-ia	Bezverkhniĭ	Bezverkhnia
USA	-iy	-ya	Bezverkhniy	Bezverkhnya
ISO	-ij	-â	Bezverhniij	Bezverhna

Tabell 4. Etternavn av possessive adjektiv, del 3: *-yj, -ij*



## 5.2 Adjektiv avleda av substantiv, *-skyj* o.l.

De mest brukte etternavna av adjektiv avleda av substantiv, har endinger som *-skyj* (-ський) og *-tskyj* (-цький) for menn og de tilhørende *-ska* (-ська) og *-tska* (-цька) for kvinner. For menn fins også transkriberingsvarianter som *-s'kyj'*, *-s'kyj* og *-s'kij*, og *-ts'kyj'*, *-ts'kyj* og *-c'kij*, og for kvinner fins *-s'ka* og *-c'ka* med grunnlag i ISO-standard. Mens disse endingene bare begynner med *s* på andre språk, begynner de med *s* eller *ts* på ukrainsk. De blir omtalt atskilt nedenfor.

### *-skyj, -ska*

Endingene *-skyj* og *-ska* er varianter av *-ski* og *-ska* o.l. som fins med opphav i mange østeuropeiske land, med navn som *Stravinski* og *Levinski*. Fra først av ble denne endinga brukt i adelsnavn i Polen, knytta til stedsnavn. Den høye statusen bidro til at endinga også ble populær ellers, og ble også knytta til andre stammer enn stedsnavn (Unbegaun 1972: 282, 323). Skikken spredde seg innenfor det som i dag er Polen, Hviterussland og Ukraina, som for noen hundreår tilbake hadde en lang periode under samme styre. På russisk er formene *-skij* (-ский) og *-skaja*, ev. *-skaya* og *-skaia* (-ская). På ukrainsk er de, som nevnt, bl.a. *-skyj* og *-ska*. Disse bøyes som adjektiv både på russisk og ukrainsk, og bl.a. ender hunnkjønn entall på *-aja* i russisk og *-a* i ukrainsk (Wade 2004: 168–170, Shevelov 2002: 962). En annen forskjell er fonologisk, ved at første konsonanten i endinga er palatal på ukrainsk (Unbegaun 1972: 265). Det er markert med palataltegn etter denne konsonanten, kyrillisk ъ, og transkribert med apostrof, som vist i tabell 5.

### Eksempel med samme navn på flere språk

Samspillet mellom flere språk kan vises med et eksempel. Et ukrainsk etternavn er *Tsjajkovskij* (Чайковський), som på russisk har blitt til *Tsjajkovskij* (Чайковский). Navnet har opphav i stedsnavn som bygger på et artsnavn for vadefugler (Unbegaun 1972: 287, Hoffman 1998: 219–220).

Forskjellene for navnet ovenfor gjelder bruk av det kyrilliske palataltegnet ъ, som ikke ble gjengitt i transkripsjonen her, og ulik transkripsjon av и til Språkrådets system. For andre transkripsjonssystem er det andre forskjeller, som en kan se for endinga i tabell 5 og for øvrige tegn i tabell 9.

Navnet til den russiske 1800-tallskomponisten med dette navnet på russisk, blir med latinske bokstaver i engelskspråklig tradisjon skrevet *Tchaikovsky*, som er en eldre fransk transkripsjonsmåte (Hanks og Hodges 1999: 135). På grunn av nære russisk-franske forbindelser på 1800-tallet, var franske transkripsjonsmåter vanlige i Europa da.

Den russiske forma av etternavnet blir også noe transkribert med USA-syste-

met i denne artikkelen til *Chaykovskiy*. Med ISO-standard er det *Čajkovs'kij*. På tysk er *Tschaikowski*, som er en eldre tysk transkripsjon, den vanligste forma. For øvrig har de fleste europeiske språk ei eller flere former i bruk.

Etternavn med tilsvarende opphav på polsk, der de bruker latinsk skrift, er *Czajkowski* (Hoffman 1998: sst.). Den polske forma har 13 bærere i Norge (SSB 2007b). Varianten *Čaikauskas* (-iene for gifte kvinner osv.) fins på litauisk, mest sannsynlig som følge av at Litauen og Polen dels har hatt personalunion og dels vært et felles land i til sammen flere hundre år, jf. òg pkt. 3.1.

### **-tskyj og -tska**

Skrivemåten med *t* først i *-tskyj* og *-tska* hører med på ukrainsk, fordi *ts* her står for ett tegn i kyrillisk på ukrainsk, ц. Uttalen er en ustemt alveolar affrikat, /ts/. Tegnet som på kyrillisk kommer etter kyrillisk ц eller с, er ъ. Det spesifiserer at de kyrilliske tegna ц og с skal ha palatal uttale i disse tilfella. Tegnet ъ blir ikke gjengitt i transkribering på alle språk, bl.a. ikke norsk, som nevnt flere steder i artikkelen, men vi ser i tabellen nedenfor at det blir gjengitt som apostrof i andre transkriberinger. Tabellen nedenfor viser eksempler.

### **Russifisering**

Under russifisering har de ukrainske formene blitt til de russiske, bl.a. slik at de mannlige endingene på ukrainsk -ський (-*skyj*, ISO: -*s'kij*) og -цький (-*tskyj*, ISO: -*c'kij*) på russisk har blitt til -ский (-*skij*, som også er ISO-forma).

	Endinger		Eksempler på navn	
	menn	kvinner	menn	kvinner
<b>NO</b>	<b>-skyj</b>	<b>-ska</b>	Ihorskyj	Ihorska
Ukr	-ський	-ська	Ігорський	Ігорська
LC	-s'kyj	-s'ka	Ihors'kyj	Ihors'ka
USA	-s'kyu	-s'ka	Ihors'kyu	Ihors'ka
ISO	-s'kij	-s'ka	ĭgors'kij	ĭgors'ka
<b>NO</b>	<b>-tskyj</b>	<b>-tska</b>	Biletskyj	Biletska
Ukr	-цький	-цька	Білецький	Білецька
LC	-ts'kyj	-ts'ka	Bilets'kyj	Bilets'ka
USA	-ts'kyu	-ts'ka	Bilets'kyu	Bilets'ka
ISO	-c'kij	-c'ka	Bilec'kij	Bilec'ka

**Tabell 5. Etternavn av adjektiv: -skyj, -tskyj**

### 5.3 Opphavlige patronym, *-ovytsj* o.l.

#### *-ovytsj* og *-evytsj*

Endingene *-ovytsj* (-ОВИЧ) og *-evytsj* (-ЕВИЧ) blir mye brukt i faste etternavn, og er for menn lik patronym omtalt under pkt. 4.2. Vekslinga mellom *-o-* og *-e-* er bestemt av ikke-palatal og palatal konsonant like framfor, som for *-ov* og *-ev* omtalt ovenfor. Transkriberingsvarianter er bl.a. *-ovych* og *-ovič*, og tilsvarende med *-e-*. De ukrainske *ovytsj-* og *evytsj-*endingene i faste etternavn blir brukt både for menn og kvinner, dvs. at døtre får det i samme form fra sin far eller sine foreldre, og kvinner får det fra sine ektemenns etternavn i samme form som dem.

Endingene har opphav i patronymendinger, som bygger på de russiske possessive adjektivendingene *-ov* (-ОВ) eller *-ev* (-ЕВ) pluss *-itsj* (-ИЧ) som fungerer som ei substantivering av det possessive adjektivet (Unbegaun 1972: 12). Dette ble tolka som sønn av, slik at *Boris Ivanovitsj* ville si 'Boris, sønn av Ivanov'. I praksis ble *-ov* og *-ovytsj* tolka med samme betydning i faste etternavn, og i patronym.

Endingene i liknende varianter, brukt som faste etternavn, ble først tatt i bruk i Hviterusland, der det er mye brukt. Dernest har mønsteret spreidd seg til Polen og Ukraina. I ukrainsk er formene *-ovytsj* og *-evytsj*. Disse endingene er ikke i bruk i etternavn med russisk opphav (Unbegaun 1972: 267, 304).

Jamfør også pkt. 4.2 ovenfor, der det går fram at bl.a. kvinner kan bruke parenthym som etternavn etter den norske navneloven.

	Endinger	Eksempler på navn
	menn, kvinner	menn, kvinner
NO	<b>-ovytsj</b>	Hryhorovitsj, Hrihorovitsj
Ukr	-ович	Григорович, Грігорович
LC, USA	-ovych	Hryhorovych, Hrihorovych
ISO	-ovič	Grigorovič, Grigorič
NO	<b>-evytsj</b>	Jarosjevitsj
Ukr	-евич	Ягошевич
LC	-evych	Yaroshevych
USA	-evych	Yaroshevych
ISO	-evič	Âroševič
NO	<b>-ytsj</b>	Visytsj
Ukr	-ич	Вісич

Tabell 6. Etternavn av patronym, *-ovytsj*, *-evytsj*, *-ytsj*

	Endinger	Eksempler på navn
	menn, kvinner	menn, kvinner
NO	-enko	Лутвуненко
Ukr	-енко	Литвиненко
LC, USA	-enko	Лутвуненко
ISO	-enko	Litvinenko
<b>NO</b>	<b>-tsjenko</b>	Кравтсjenko
Ukr	-ченко	Кравченко
<b>NO</b>	<b>-sjtsjenko</b>	Jusjtsjenko
Ukr	-щенко	Ющенко
LC	-shchenko	Iushchenko
USA	-shchenko	Yushchenko
ISO	-ŝenko	Ŭŝenko
<b>NO</b>	<b>-ko</b>	Гліbко
Ukr	-ко	Гліbко
LC, USA	-ko	Гліbко
ISO	-ko	Glibko
NO	<b>-tsjuk</b>	Кравтсjuk
Ukr	-чук	Кравчук
LC, USA	-chuk	Кравчuk
ISO	-čuk	Кравčuk
NO	<b>-sjuk</b>	Tarasjuk
Ukr	-сюк	Тарасюк
LC	-siuk	Tarasiuk
USA	-sjuk	Tarasjuk
ISO	-sûk	Tarasûk
<b>NO</b>	<b>-uk</b>	Dmitruk
Ukr	-ук	Дмитрук
<b>NO</b>	<b>-juk</b>	Stanjuk
Ukr	-юк	Станюк

Tabell 7. Etternavn av diminutiver, *-enko* m.fl.

**-ytsj**

Endinga *-ytsj* (-ич) fins også alene som etternavnsending, men er sjelden i bruk som ending alene i Ukraina og ellers. Den blir helst regna for å ha opphav i ei forkorta form av *-ovytsj* og *-evytsj* (Unbegaun 1972: 18). Etternavnsendinga *-itsj* (i den hviterussiske forma) er mer i bruk i Hviterussland enn den ukrainske i Ukraina. For ukrainsk fins også transkriberingsvarianter som *-ych* og *-ič*. Også denne endinga er lik for menn og kvinner.

Fordi den ukrainske etternavnsendinga *-ovytsj* er lik endinga som blir brukt som parentonym for menn, kan menn ha to navn med denne endinga, der ett er parentonym og ett er etternavnet i familien. Slik er det for statsministeren i Ukraina (april 2007): *Viktor Fedorovytsj Janukovytsj* (Віктор Федорович Янукович).

**5.4 Diminutiver, -enko o.l.**

Det fins noen varianter av endinger som slutter på *-enko*, *-ko* og *-uk*. Dette er såkalte diminutivendinger som har betydninga 'liten'. De har samme form for menn og kvinner. Avhengig av uttale i slutten av navnet som endingene opphavlig ble hengt på (fornavn eller kallenavn), vil det før disse endingene komme *-j*-, *-sj*- eller *-tsj*-, og andre transkriberingsvarianter som det fins noen eksempler på i tabellen, f.eks. *-tjsenko* og *-tsjuk*.

Sammen med andre diminutivendinger med bokstaven *k* blir alle disse samla brukt mer enn andre enkeltendinger sammen med fornavn (Unbegaun 1972: 272). Endinga *-enko*, som er mest knytta til Ukraina, er brukt i færre forskjellige etternavn i Ukraina enn endingene *-tskyj*, *-iv* og *-ovytsj*, som er omtalt ovenfor (stikkprøver i Lukjanjuk 2002). Mens de hviterussiske formene *-enka* og *-anka* bare er brukt i nærliggende områder i Hviterussland, er andre diminutiver som er språklig beslekta, noe i bruk også ellers i Hviterussland (Unbegaun 1972: 305).

Endinga *-enko* har blitt lagt til farens eller forfedres fornavn for å danne etternavn tilsvarende *sen*-navn i Norge. Endinga blir også lagt til andre navnestammer. *Lytvynenko*, som blir brukt i oversikten, kommer av det ukrainske ordet *lytvyn* som betyr 'litauisk' (Unbegaun 1972: 282). Dette ukrainske navnet er også i bruk på russisk med samme kyrilliske skrivemåte, men da blir det transkribert som *Litvinenko*, som er navnet på en russer som ble drept i Storbritannia i 2006, og som har vært mye omtalt.

**6. TRANSKRIBERING**

Formålet med transkriberingssystemer er dels å kunne gjengi tekst på en måte som gir støtte for en tilnærma rett uttale for dem som leser på det nye alfabetet, og dels å kunne ha et system der en i det nye alfabetet kan se hvilket tegn som har

stått i det opprinnelige. Her oppstår det mange konkurrerende hensyn, slik at det blir mange ulike måter å skrive om på. I praksis oppfyller ikke transkriberings-system brukt utenfor vitenskapelige miljøer de ideelle krava som er nevnt ovenfor.

Standarder som er utvikla for vitenskapelige krav, er ISO-standardene utarbeida av Den internasjonale standardiseringsorganisasjonen (ISO) med brei faglig internasjonal tilslutning. Standardene bygger på at tegnet i ett alfabet skal vise klart hvilket tegn som er brukt på det andre. Kravet til entydighet er overordna hensynet til uttalen av tegna i de aktuelle språka (ISO 9:1995: iii). Slik én-til-én transkribering kalles translitterering.

De andre standardene som blir omtalt her, tar i større grad hensyn til uttalen på engelsk eller andre vestlige språk. Transkriberingssystem stiller ikke krav til én-til-én-forhold, slik som translittereringssystem gjør. Se ellers Leira 2007 og Utne 2005 (88–89).

De ulike omskrivingssystema blir omtalt mer i detalj nedenfor. Før det kommer ei kort gjennomgåing av bruken for folkeregistrering.

### 6.1 Krav i andre land

I noen land blir det stilt krav om at ISO-standarden for transkribering av det aktuelle alfabetet og språket blir brukt for omskriving til navneformer som skal registreres i folkeregister. Formålet med streng normering er i dette tilfellet å få like skrivemåter for samme person i hvert land. Dette bygger på en avtale som er inngått i organet CIEC mellom landa Tyskland, Østerrike, Hellas, Italia, Luxembourg, Nederland og Tyrkia. Det er Convention CIEC no 14, artikkel 4, inngått 13.9.1973 (CIEC 1973). Mange land har en praksis lik den i Norge

### 6.2 Krav i Norge

I Norge blir det ikke stilt krav om bestemte standarder når navn skal føres i folkeregisteret. Dette vil si at innvandrere kan få navna transkribert etter etablerte transkriberingsmåter i Norge eller andre land. Dette gjelder ved innvandring og innhenting av tidligere etternavn. Folk som kommer til Norge med navn skrevet på et latinsk alfabet, skal normalt føres inn med navnet som det er, i det norske folkeregisteret.

Desom skrivemåtene ikke kommer i konflikt med beskytta etternavn (§ 3 2. ledd i *lov om personnavn*) eller får urimelig utforming på andre måter (jf. § 10 1. ledd), trenger en ikke stille krav om bruk av noen standard. Nye etternavn i Norge kan bl.a. være resultat både av transkribering etter bestemte standarder og av kreativ utforming.

Slik det går fram av tabellen nedenfor, er noen av tegna fra latinsk alfabet som det kan transkriberes til i noen av systema, ikke med i det norske alfabetet. Det

gjelder særlig *â, ê, û, ĭ, į, ĭ, ċ, š, ſ, ž*, og *g* med ”nedoveraksent” (accent grave). Det vil i alle disse tilfella si at det er brukt diakritiske tegn som ikke blir brukt i det norske alfabetet, men som likevel i noen tilfeller blir brukt i norsk. Apostrofer blir også brukt som egne bokstaver i transkribering fra ukrainsk, som vist i denne framstillinga. Enkle og doble apostrofer, omtalt nedenfor, som blir brukt som egne bokstaver, kan ikke regnes som bokstaver i det norske alfabetet, og er ikke med i Språkrådets transkripsjonssystem. Apostrofer blir godtatt i det norske folkereregisteret, slik det bl.a. er for enkle apostrofer i vestlige etternavn (jf. også Rundskriv 2002, pkt. 2.3.4, s. 16).

I Norge vil neppe transkripsjonssystemet fra Språkrådet være særlig aktuelt for personnavn til ukrainske innvandrere. En grunn er at Språkrådet ikke stiller noe krav om bruk av sitt transkripsjonssystem i forbindelse med personnavn, jf. omtalen av kyrillisk *İ* under pkt. 6.4 nedenfor. En annen grunn er at ukrainere dels har med seg navn som er transkriberte i andre land, etter det ukrainske systemet eller andre system. Dessuten er det oftest praktisk for dem å få navn transkribert med hensyn til utvandring igjen, som vil si systemer som er bedre kjent i mange land. Dersom de er innstilt på å bli i Norge, kan det være praktiske fordeler med norske skrivemåter, dvs. å bruke Språkrådets system.

Et eventuelt offentlig krav om bruk av norske transkripsjonsregler vil innebære krav om endring av navneformer innvandrere kommer med, og det vil lett føre til nye behov for endringer ved utvandring eller midlertidig opphold i hjemlandet.

### **6.3 Fra ukrainsk med kyrillisk skrift til latinsk skrift**

Det er særprega for transkribering fra ukrainsk at noen kyrilliske tegn oftest blir transkribert ulikt hva som gjøres fra flere andre språk som bruker kyrillisk skrift, bl.a. fra russisk. Dessuten blir ukrainsk skrevet med noen kyrilliske tegn som ikke blir brukt for russisk. Det er dels tegn ukrainsk deler med andre språk. Ukrainsk tegnbruk blir omtalt mer detaljert nedenfor. De mest aktuelle systema, som dessuten blir omtalt i denne framstillinga, er:

ISO-standarden, som er standarden for translitterering fra kyrilliske til latinske bokstaver, fra International Organization for Standardization (ISO 9:1995).

Standarden fra Library of Congress, USAs nasjonalbibliotek (LC).

Språkrådets regler for transkripsjon fra ukrainsk til norsk alfabet (Språkrådet 2006b).

USA-standarden, som i denne framstillinga er kortform for mye brukt tran-

skripsjon i USA. I USA er flere system i bruk, men i denne framstillinga vil det med USA-standarden bli ment standarden BGN/PCGN 1965, som i praksis er godt utbredt.

Transkripsjonssystem brukt av myndighetene i Ukraina (Ukrainian System 1996).

De transkripsjonssystema til latinsk skrift som oftest blir brukt for ukrainsk, er systemer brukt for engelsk, særlig i USA, og systemet brukt av ukrainske myndigheter. Som en kan se i tabell 9, er det stort sammenfall mellom det ukrainske systemet og USA-systemet. Det er grunnen til at det ukrainske systemet ikke er med i eksemplene ovenfor. De vanligste formene som er brukt i USA, markert med "USA" i tabellene, blir også brukt i mange land ellers, dels også i Norge. I Norge blir Språkrådets standard noe brukt i nyhetsmedier, og ellers i oversatte tekster.

Den internasjonale standardiseringsorganisasjonen (ISO) translittererer kyrilliske tegn brukt for ukrainsk på samme måten som like tegn brukt for andre språk. Denne ISO-standarden blir brukt for de norske universitets- og høyskolebiblioteka, med ett avvik for kyrillisk (Utne 2005: 89). Det er også mulige former å bruke for folkeregistrering i Norge. Se ellers omtale av bruk av ISO-standarden for personregistrering under pkt. 6.1.

Mest sannsynlig vil ukrainere foretrekke former som er kjent i mange land, dvs. former fra de ukrainske myndighetene, som i praksis er lik USA-formene.

Personer fra Ukraina og andre land med ikke-latinsk alfabet har oftest fått sitt navn transkribert enten i hjemlandet eller i andre land før de kommer til Norge. De kan til og med ha valgt sin egen transkriberingsmåte. Det kan være blanding mellom flere systemer. Flere transkriberingssystemer er gjerne i bruk i de fleste land, bl.a. fordi det fins både eldre og nyere systemer i bruk, og fordi systemer fra flere land blir brukt bl.a. av tolker.

#### **6.4 Forskjeller mellom ukrainsk og russisk bruk av kyrillisk**

Ukrainsk har, som nevnt, flere tegn som ikke blir brukt for russisk, og har tegn som ikke blir transkribert likt som fra andre språk med samme tegn. Nedenfor blir noen viktige forskjeller mellom transkripsjon av russisk og ukrainsk kommentert.

#### **И og (kyrillisk) I**

Kyrillisk *и* blir transkribert til *y* fra ukrainsk og til *i* fra russisk. Uttalen på ukrainsk er en åpen *i*-lyd, som har en uttale nærmere /e/ enn /i/ (Unbegaun: 264–265, Shevelov 2002: 948–949, jf. omtalen av språkhistorie under pkt. 3.2 ovenfor; omtalen veksler mellom ulike språklige framstillinger).



Ukrainsk bruker kyrillisk *i* for *i*-lyd. Den blir transkribert til latinsk *i*, som altså ser lik ut. Etternavnsendinga -цький blir derfor transkribert til *-skij* fra ukrainsk (tegnet ь, som uttrykker palatalisering, blir ikke gjengitt i Språkrådets transkripsjonssystem som er brukt her), jf. eksempler i tabell 5 og transkripsjonssystemene i tabell 9. For USA er det ofte *-skyy*, og fra systemet hos de ukrainske myndighetene er det *-skyi*. Den tilsvarende russiske endinga -цкий blir transkribert til *-skij* i flere system. Grunnen til forskjellene fra de to språka er at både *и* og *й* blir transkribert ulikt fra ukrainsk og russisk. Den samme forskjellen i transkripsjon av kyrillisk *и* får vi mellom etternavnsendinga *-ovytj* fra ukrainsk og den russiske mannlige patronymendinga som blir transkribert *-ovitsj* fra russisk.

ISO-standarden foreskriver at ukrainsk *и* skal transkriberes med *i*, dvs. ikke *y*, jf. tabell 9. Med ISO-standarden får en derfor for ukrainsk formene *-skij* og *-ovytj* for eksempla ovenfor, som er likt transkripsjon for russisk.

Siden *и* (som er ukrainsk for *y* i latinsk skrift) fins i innlånte navn i Ukraina, fins både denne og kyrillisk *i* (transkribert fra ukrainsk som *i*) i ukrainske navneformer. Det er vanlig med begge former for f.eks. *Stanislav* (Станіслав) og *Stanyslav* (Станислав), og *Григор* (*Hrihor*) og *Григор* (*Hryhor*).

## E og Є

Kyrillisk *e* blir transkribert konsekvent til latinsk *e* fra ukrainsk, men for russisk blir den dels transkribert til *e* og dels til *je* etter bestemte regler. Transkripsjonen fra russisk veksler med ulike språk det blir transkribert til, og dessuten konsekvent til *e* med ISO-standarden. For ukrainsk bruker en kyrillisk *є* for å markere palatal uttale av konsonanten foran (Shevelov 2002: 952). *Є* blir transkribert til *je*, ev. til *ie* og *ye* på andre språk, se tabell 9. ISO-standarden bruker *ê* for ukrainsk *є*.

## Г og Г

Kyrillisk *г* blir transkribert til *h* fra ukrainsk og til *g* fra russisk (Unbegaun 1972: 265). Ukrainsk bruker *г* for *g*-lyd, og som blir transkribert til *g*. Det er samtidig slik at språklig beslekta navn ofte blir skrevet med *г* både på russisk og ukrainsk og får ulik uttale på grunn av ulik talemålsutvikling. I tabell 2 ser vi Григор'єв som blir transkribert *Hryhorjev* fra ukrainsk. Det tilsvarende navnet blir skrevet Григор'єв på russisk og blir transkribert til *Grigorjev*. ISO-standarden foreskriver *g* fra kyrillisk *г* også fra ukrainsk, og *g* med nedoveraksent for kyrillisk *г* fra ukrainsk.

## ї

Kyrillisk *ї*, som fins i ukrainsk og ikke i russisk, blir transkribert med *ji* mot norsk, og blir latinsk *ï* hos Library of Congress, og ofte *yi* i USA, på engelsk

ellers og dels på fransk. Dette kan vises med hvordan navnet på hovedstaden i Ukraina kan transkriberes med flere system fra ukrainsk og russisk i tabell 8.

For øvrig er Språkrådets norm for bruk av navnet på byen i skriftlig norsk *Kiev* og *Kyiv* (Språkrådet 2006d, Leira 2006: 81), og ikke *Kyjiv* slik det blir etter Språkrådets transkripsjonssystem for ukrainsk. Forma *Kyiv* er forma som ukrainske myndigheter bruker som transkripsjonsnorm, og Språkrådet følger da sitt overordna prinsipp om å bruke normerte skrivemåter for geografiske navn fra landet der navnet hører til (jf. Leira 2006: 7). I dette tilfellet avviker det altså fra Språkrådets transkripsjonssystem for det aktuelle språket. Det går dessuten fram av innledninga i Språkrådet 2006b at Språkrådets transkripsjonssystem for ukrainsk ikke er tilrådd for person- og stedsnavn.

Skriftsystem	Eksempler
Ukrainsk, kyrillisk	Київ
UKR	Kyiv
USA	Kyyiv
Språkrådet	Kyjiv
ISO	Kyïv
Russisk, kyrillisk	Киев
USA, Språkrådet, ISO	Kiev

Tabell 8. Skrivemåter og transkripsjonsmåter for navnet på hovedstaden *Kyjiv*, *Kiev*

### Russisk Ъ og ukrainsk ’

På kyrillisk for ukrainsk blir apostrof brukt for å markere at konsonanten foran, som har tegn for palatal uttale, i dette tilfellet ikke skal ha palatal uttale. Flere apostroftegn er i bruk, men et tegn lik enkelt høyre sitattegn (for slutt på sitat) i latinsk skrift er det vanlige, ’ (i tegnkodesystemet Unicode for edb-bruk har tegnet nummeret heksadesimal 2019). I tabell 2, som også har transkripsjoner, fins eksempelet Григор’ев. Ved overføring til latinsk skrift etter ISO-systemet blir det samme tegnet brukt, f.eks. *Grigor’êv*. I USA-systemet og i systemet som de ukrainske myndighetene bruker, er det dobbel prime (Unicode 2033), dvs. to høyrevendte apostrofer, ’’, f.eks. *Hryhor’’yev*. Dobbelt prime kjenner vi for øvrig som symbol for tommer og sekunder. Tegnet er mer høyrevendt enn de mest brukte doble sitattegna. Språkråd- og LC-systema gjengir ikke noe tegn.

I kyrillisk for russisk blir tegnet ъ brukt for samme funksjon, men det er i praksis svært lite brukt, fordi skrifttradisjonen er slik at det ikke blir behov for å oppheve palatal uttale av et konsonanttegn. Det har mest betydning for gamle tekster. Det russiske tegnet blir i hovedsak transkribert til latinsk skrift som

dobbel prime, ”, i flere system enn fra ukrainsk, som i LC-, USA- og ISO-systema.

ISO-systemet bruker altså dobbel prime fra russisk, men som nevnt enkelt høyre sitattegn fra ukrainsk. På den måten oppnår ISO-systemet å skille i latinsk skrift mellom hvilke av de to kyrilliske tegna som er grunnlaget. Språkrådets system foreskriver *i*, *j* eller utelating etter bestemte regler fra russisk, noe som skiller seg fra ingen transkribering fra ukrainsk (Språkrådet 2006b og 2006c).

### 6.5 Variasjon i transkripsjon fra kyrillisk

Det er mange transkripsjonsmåter fra russisk og ukrainsk som ikke er kommentert ovenfor. Mye av det dreier det seg om transkripsjonsmåter der de forskjellige systema skriver om likt fra ukrainsk og fra russisk, og i stor grad fra andre språk som bruker kyrillisk skrift. Flere ulikheter kan nevnes kort.

Særlig kan en merke seg at de bokstavene som gir ulike typer frikativer, blir transkribert på mange ulike måter. Ofte gjelder det dem som til norsk blir: *zj* (ж), *z* (з), *kh* (х), *ts* (ц), *tsj* (ч), *sj* (ш), *sjtsj* (щ). I mange av disse tilfella vil en f.eks. se *sh* og *ch* der vi på norsk har *sj* og *tsj*. Ulike system kan også gi samme latinske bokstavsekvens for forskjellige kyrilliske tegn. Eldre slavisk filologisk tradisjon (Unbegaun 1972: vii) og tysk, som begge ikke er med i tabellen, skriver om kyrillisk *x* til de latinske bokstavene *ch*, som i andre system er latinsk skrift for ч.

Der vi til norsk får *ja*, *je*, *jo* og *ju*, vil *j* bli gjengitt med *i* eller *y* på mange språk, se eksempler i tabell 6.

Vokalen som til norsk og i de fleste system ellers blir til *u*, blir for fransk til *ou*. Fransk er ikke med i tabell 9. Rester av eldre fransk omskriving ser vi noen ganger både for ukrainsk og russisk, jf. pkt. 5.2.

Både russisk, ukrainsk og mange språk bruker samme palataltegn, ъ. Dette er kommentert for ukrainsk under pkt. 5.2 og vist med eksempler i tabell 5. For de fleste transkripsjonssystemer blir det gjengitt med såkalt prime (Unicode-tegn nr. 2032), dvs. ’. Det gjelder LC, USA, ISO og det ukrainske systemet. Med Språkrådets system blir det transkribert *i* eller *j* i noen sammenhenger, men helst utelatt. Prime ser ut som en høyreventd apostrof, som ellers blir brukt som symbol for fot og minutter. På norsk og i mange andre system blir den ikke gjengitt.

Det meste av det som er omtalt her for frikativer, vokaler, apostrofer og ISO-standardene, gjelder også fra russisk og flere språk skrevet med kyrillisk skrift.

### 6.6 Noen system for transkribering fra ukrainsk

Tabell 9 nedenfor viser hvordan hvert tegn på kyrillisk for ukrainsk blir skrevet om til de samme standardene som er vist i pkt. 5. I tillegg er systemet til de ukrainske myndighetene med. I tabellen er det ført opp former både for begynnelsen av ord og inne i ord.

Ukyr	Uttale, IPA	USA (BGN/ PCGN)	LC	Ukrainske myndigheter, UKR	ISO 9:1995	Språkrådet, norsk
Аа	a	A a	A a	A a	A a	A a
Бб	b	B b	B b	B b	B b	B b
Вв	w	V v	V v	V v	V v	V v
Гг	h	H h (*)	H h	H h (*)	G g	H h
Ґґ	g	G g	G g	G g	ǧ (**)	G g
Дд	d	D d	D d	D d	D d	D d
Ее	ε / e	E e	E e	E e	E e	E e
Єє	je / je	Ye ye	IE ie	Ye ie	Ê ê	Je je
Жж	ʒ	Zh zh	ZH zh	Zh zh	Ž ž	Zj zj
Зз	z	Z z	Z z	Z z	Z z	Z z
Ии	ɪ	Y y	Y y	Y y	I i	Y y
Іі	i	I i	I i	I i	Ì ì	I i
Її	ji	Yi yi	Ï ï	Yi, i	Ï ï	Ji ji
Йй	j	Y y	Ï ï	Y, i	J j	J j
Кк	k	K k	K k	K k	K k	K k
Лл	l	L l	L l	L l	L l	L l
Мм	m	M m	M m	M m	M m	M m
Нн	n	N n	N n	N n	N n	N n
Оо	ɔ	O o	O o	O o	O o	O o
Пп	p	P p	P p	P p	P p	P p
Рр	r	R r	R r	R r	R r	R r
Сс	s	S s	S s	S s	S s	S s
Тт	t	T t	T t	T t	T t	T t
Уу	u	U u	U u	U u	U u	U u
Фф	f	F f	F f	F f	F f	F f
Хх	x / (a)ch	Kh kh	Kh kh	Kh kh	H h	Kh kh
Цц	ts	Ts ts	TS ts	Ts ts	C c	Ts ts
Чч	tʃ	Ch ch	Ch ch	Ch ch	Č č	Tsj tsj
Шш	ʃ	Sh sh	Sh sh	Sh sh	Š š	Sj sj
Щщ	ʃtʃ	Shch shch	Shch shch	Sch sch	Šš	Sjtsj sjtsj
Ьь	'	'	'	'	'	(ikke noe)
Юю	ju	Yu yu	IU iu	Yu iu	Û û	Ju ju
Яя	ja	Ya ya	IA ia	Ya, ia	Â â	Ja ja
'		”	(ikke noe)	”	'	(ikke noe)

**Tabell 9.**

**Oversikt over noen system for transkribering fra kyrillisk for ukrainsk til latinsk skrift**

Hvert transkripsjonspar viser først skrivemåte i begynnelsen av ord og dernest for andre posisjoner.

(\*) Det er unntaksregler for transkripsjon av tegnet i noen tegnkombinasjoner.

(\*\*) Kyrillisk Ґ og ґ skal etter ISO-standarden skrives om til G og g med nedoveraksent (˘) over.

Tegnet er ikke definert i Unicode-systemet for datategn foreløpig, slik at det ikke lar seg skrive på tastatur.

En kan spesielt legge merke til at systemet til de ukrainske myndighetene har ulik transkribering først i ord og inne i ord, særlig ei veksling mellom *y* først i ord og *i* inne i ord for noen tegn. Dessuten bruker systemet til Library of Congress (LC) doble store bokstaver først i ord for noen tegn. En kombinasjon av to bokstaver for ett tegn kalles ligatur. Ligaturer skal etter LC-systemet bindes sammen med bue over, noe som normalt ikke lar seg gjøre på tastatur. Det gjelder *ie*, *zh*, *ts*, *iu* og *ia*, som er LC-variantene i tabell 9. Av dem er slik markering viktig for *zh* og *ts* fordi disse tegnkombinasjonen også fins av andre grunner i LC-systemet. LC-systemet vil være lite i bruk for navn i offentlige dokumenter som folkeregistera får.

## 7. AVSLUTNING

Etternavnsskikker i Ukraina er her sett i sammenheng med navneskikker i forskjellige land i nærområdet i et språklig og historisk lys, med hovedvekt på navneendinger og ulike språklige former. Mange av de ukrainske navneskikkene er et resultat av en brei kontakt gjennom de siste tusen til to tusen åra med områder utenfor dagens Ukraina. Noen skikker kan også forklares med innenlandske daningsmåter. Transkripsjonsmåter fra kyrillisk til latinsk alfabet viser at samme navn kan få flere ulike former, uten at ei av dem klart blir regna som den rette.

Studier av navneskikker i andre kulturer enn de norske og vestlige utfyller vår kunnskap om hvordan navn, navnemønster og navnebruk oppstår, både på et språklig grunnlag og som et resultat av samspill mellom språk og samfunn gjennom et par tusen år. Mangfoldet i transkripsjonsmåter har språklige og samfunnmessige årsaker, og er ei utfordring for systematisk beskrivelse av varianter og eventuelt for språklig normering.

Studier av flere navnekulturer bidrar til å utvide vårt faglige onomastiske perspektiv, og det vil være naturlig å følge det opp gjennom internasjonalt forskingssamarbeid. Sammenliknende studier av navneskikker i ulike kulturer vil også kunne føre til en mer konsekvent og entydig praktisk bruk av fremmede navn i Norge, f.eks. i media og i den sentrale og lokale offentlige forvaltninga.

### Bruk av kursiv i artikkelen

Kursiv er brukt for å markere navn, utheva tekst og enkeltbokstaver i latinsk skrift. For å kunne lette lesinga er det ikke brukt kursiv for kyrilliske tegn. Kursive former av kyrilliske bokstaver er i noen tilfeller svært ulike antikva (dvs. ikke-kursiv) for de små bokstavene. Her er de viktigste forskjellene, vist parvis for antikva og kursiv: *в/в*, *г/г*, *г/г*, *д/д*, *и/и*, *й/й*, *п/п*, *т/т*.

### Forkortelser brukt i tabellene

- ISO = Standarden for transkribering fra kyrilliske til latinske bokstaver, utgitt av International Organization for Standardization; se litteraturlista
- LC = Library of Congress, USAs nasjonalbibliotek; standarden for ukrainsk trykt i: *ALA-LC Romanization Tables. Transliteration Schemes for Non-Roman Scripts*. Washington: Library of Congress, 1997. [ALA = American Library Association, som også har godkjent denne standarden]
- NO = transkripsjon etter Språkrådets regler for transkripsjon fra ukrainsk til norsk, som er Språkrådet 2006b i litteraturlista
- USA = mye brukt transkripsjon i USA, som i hovedsak følger BGN/PCGN 1965, se litteraturlista
- Ukyr = Ukrainsk skrivemåte med kyrillisk skrift.
- UKR = system brukt av myndighetene i Ukraina, se *Ukrainian System* i litteraturlista

### Referanser

- ALA-LC Romanization Tables. Transliteration Schemes for Non-Roman Scripts*. Washington: Library of Congress, 1997. ISBN 0-8444-0940-5, ISBN-13 9780844409405.
- BGN/PCGN 1965 = Romanization of Ukrainian. BGN/PCGN 1965 System. I: U.S. Board on Geographic Names, Foreign Names Committee Staff (BGN). 1994: *Romanization Systems and Roman-Script Spelling Conventions*. [Også godkjent av Permanent Committee on Geographical Names for British Official Use (PCGN).] Nettadresse: [http://gort.ucsd.edu/edocs/fed/USBGN\\_romanization.pdf](http://gort.ucsd.edu/edocs/fed/USBGN_romanization.pdf) [henta 24.7.2007].
- CIA Fact Book 2007*, nettversjon; oppdatert 31.5.2007; <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html> [henta delen "Ukraine" 14.6.2007].
- CIEC = La Commission Internationale de l'Etat Civil (CIEC), 'den internasjonale kommisjon for sivilstand'), nettadresse: <http://www.ciec1.org/> [henta 26.8.2007].
- CIEC 1973 = Convention relative à l'indication des noms et prénoms dans les registres de l'Etat Civil, signée à Berne le 13 septembre 1973. Convention CIEC no 14; nettadresse: <http://www.ciec1.org/Conventions/Conv14.pdf> [Uoffisiell engelsk oversettelse med tittelen: Convention on the recording of surnames and forenames in civil status registers, signed at Berne on 13 September 1973. ICCS Convention No. 14; nettadresse: <http://www.ciec1.org/ListeConventions.htm>] [henta 26.8.2007; se også CIEC].
- Comrie, Bernard og Greville G. Corbett. 2002: *The Slavonic Languages*. London og New York. ISBN 0-415-28078-8, ISBN-13 9780415280785.
- Hanks, P. og F. Hodges 1999: *A Dictionary of Surnames*. Oxford. ISBN 0-19-211592-8.
- Hoffman, W.F. 1998: *Polish Surnames: Origins and Meanings*. 2. ed. Chicago: Polish Genealogical Society of America. ISBN 0-924207-07-8.
- ISO = 1) ISO 9:1995, 2) International Organization for Standardization, <http://www.iso.org/>, navnet ISO bygger på det greske "isos" som betyr 'lik' (<http://www.iso.org/iso/en/aboutiso/introduction/index.html> [henta 27.7.2007]).

- ISO 9:1995 = *ISO 9:1995 Information and documentation – Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters – Slavic and non-Slavic languages*. Utg. av International Organization for Standardization. Dette er den gjeldende ISO-standarden for translitterering fra kyrillisk skrift til latinsk skrift.
- Leira, V. 2006. *Geografiske navn i flere språk*. Oslo: Novus. ISBN10 82-7099-447-2, ISBN13 978-82-7099-447-2.
- Leira, V. 2007. Transkripsjon og retranskripsjon. *NN* 23:65–83.
- Lov om personnavn 2002 = LOV 2002-06-07 nr 19: Lov om personnavn (navneloven). Nettadresse: <http://www.lovdata.no/all/hl-20020607-019.html> [henta 25.7.2007].
- Lukjanjuk, K.M. (hovedredaktør) 2002. *Slovnyk prizvysjtsj. Praktytsjyj slovozmınno-orfohroftsjnyj* [Лук'янюк К.М. (Головний редактор): Словник прізвищ. Практичний словозмінно-орфографічний]. Tsernivitsi, 2002. [Ukrainsk etternavnleksikon med bøyingsformer for 30 000 navn, uten navneforklaringer. Med egen oversikt over bøyingsmønster. Ukrainsk tekst.] ISBN 966-7854-58-2 [ISO-form, for bibliotekssøk: Luk'ănük].
- Rundskriv 2002 = Det kongelige justis- og politidepartementet: *Rundskriv G-20/2002, 15. november 2002. Lov om personnavn. 7. juni 2002 nr. 19. Oslo 2002*. Papir- og nettutgave. Nettadresse: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/rundskriv/2002/Rundskriv-G-2002.html?id=109097> [henta 25.7.2007].
- Shevelov, G.Y. 2002. Ukrainian. I: Comrie og Corbett 2002, s. 947–998.
- Språkrådet 2006a: *Transkripsjon av kyrillisk og nygresk*. Sist oppdatert 30.10.2006. Nettadresse: [http://www.sprakrad.no/Ordboeker/Andre/Transkripsjon\\_av\\_kyryllisk\\_og\\_nygresk/](http://www.sprakrad.no/Ordboeker/Andre/Transkripsjon_av_kyryllisk_og_nygresk/) [henta 14.6.2007].
- Språkrådet 2006b = Språkrådet: *Transkripsjon av ikke-russisk kyrillisk*. Versjon: VL 24.10.06; nettversjon. Under Språkrådet 2006a.
- Språkrådet 2006c = Språkrådet: *Transkripsjon av russisk*. Versjon: VL 6.2.05; nettversjon. Under Språkrådet 2006a.
- Språkrådet 2006d = Språkrådet: *Russiske navn*. Versjon: VL 26.4.06; nettversjon. Under Språkrådet 2006a.
- SSB 2007a = Innvandrerbefolkningen og personer med annen innvandringsbakgrunn, etter landbakgrunn og kjønn 1. januar 2007 [Rettet 25. mai 2007 kl. 12:22.] ; nettversjon; <http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/tab-2007-05-24-05.html> [henta 14.6.2007].
- SSB 2007b = *Navnestatistikk, 2006. Hvor mange heter ....?* Nettside: <http://www.ssb.no/navn/>; lasta ned 19.7.2007.
- Ukrainian system 1996 = Report on the current status of United Nations romanization systems for geographical names. Compiled by the UNGEGN Working Group on Romanization Systems. Version 2.2, January 2003. Ukrainian. [også nasjonal standard for Ukraina] Nettadresse: [http://www.eki.ee/wgrs/rom2\\_uk.pdf](http://www.eki.ee/wgrs/rom2_uk.pdf) [henta 24.7.2007].
- Unbegaun, B.O. 1972: *Russian Surnames*. Oxford.
- Utne, I. 2005: Innpassing av nye navnekulturer i det norske folkeregisteret. *NN* 22: 75–96.
- Wade, T. 2004: *A Comprehensive Russian Grammar*. 2. ed., Malden, USA. ISBN 0-631-20757-0, ISBN-13 9780631207573.

# Bokmeldingar

Kåre Magne Holsbøvåg: *Tuss og troll i stadnamn. Nemningar for ymse vette i stadnamn frå Trøndelag, Nordmøre og Romsdal*. Hovudoppgåve i nordisk, Universitetet i Trondheim våren 1978. Utgjevi av Romsdal sogelag, Molde 2006. 200 s. ISBN10: 82-90169-84-1.

Kåre Magne Holsbøvåg hev vore trottg til å skriva artiklar um namn, ikkje minst lokalt, men òg i meldingsbladet åt Norsk namnelag, *Nytt om namn*. Det som sermerkjer stykki hans, er ikkje store ord og vågsame tolkingar, men nøktern vurdering og nærleik til det namnetilfanget han hev fyre seg. I samband med at han fylte seksti år i november 2006, gav Romsdal sogelag ut hovudoppgåva hans frå 1978, der han tek fyre seg stadnamn som inneheld nemne på gamle vette, i trøndelagsfylki og på Nordmøre og i Romsdalen.

Etter tvo fyreord (frå 1978 og 2006) og ei stutt utgreiding um målvaldet, som svarar til den sudlege luten av «den nordenfjeldske Række» hjå Aasen, kjem ein fyllug bolk um «Vettenemningar» (s. 16–48) der Holsbøvåg gjer greida for alle slike nemne han hev funne i stadnamni i dette området, bytte på «Landvette», «Vassvette» og restkategorien «Ymse vette». Her hadde yversyni tent på ei klårare innbolking av landvetti. Slik uppsetet er no, kjem yverkategoriari som «Gardvettet» på same topografiske nivå som einskildnemne som «Haugbu» og «Haugbukk».

Dette kapitlet er viktugt, for som Holsbøvåg segjer (s. 16), er det «i dag innfløkt og vanskeleg å få eit greitt oversyn over nemningsbruken og kva som løyner seg attom dei ymse nemningane». Det kjem av at vetti ofte flyt i hop, eller låner drag frå kvarandre; ikkje minst gjeld det når tradisjonen er åt å løysa seg upp, som var tilfelle alt då dei tok til å skriva ned folkeminne. Attåt kann det skifta frå stad til stad kva ein kallar vettet, t.d. er *godvetre* (-veiter i Namdalen), *skogsnerte* og *skogkjerring* alle nemne frå dette valdet på vettet som er vorte landskjent som *huldra*. Sume granskarar hev meint at ein alltid hev å gjera med eit anna vette når ein fær eit anna nemne; Holsbøvåg gjer klokt i ikkje å slutta seg til den synsmåten (s. 172).

Velkjende er dei mange nemni på gardvettet; frå denne landsluten fører Holsbøvåg upp *gardvord*, *haugbu*, *haugbukk*, *haugkall*, *tuft(e)(kall)* og *tuss(e)(kall)*, attåt meir eksotiske nemne som *bobbe* og *gosse*. Det no vanlege ordet *nisse* hev han berre funne i ei segn frå Olvundeidet, men som Holsbøvåg skriv, er det helst eit litterært ord, som han ikkje hev funne i stadnamn. «Nisse vart nytta i tradisjonen på Sørøstlandet,» skriv han (s. 28), men i framhaldet ber det gale av stad: «... og ordet hadde nok kome dit frå Tyskland over Danmark». Ordet *nisse* er truleg kome upp gjenom appellativisering av den dansk-svenske kjæleformi *Nisse* av karnamnet *Nils* og hev inkje med den tyske St. Nikolaus å gjera, utanum namnlikskapen (sjå artikkelen min i *Maal og Minne* nr. 2/2003). Når vettet hev fenge dette kjælenamnet, heng det saman med det Holsbøvåg skriv um at dette var eit vette det galdt å



standa på god fot med, jf. nemnet *godbonde* frå Nord-Noreg. Det forklårar òg dei mange nemni; «[d]et er nok tabunamn ein her har med å gjere», skriv Holsbøvåg (s. 31).

Det er elles sumt å utsetja på nokre av dei andre etymologiane åt Holsbøvåg. Når han skriv at «[n]jemninga skrømt har samanheng med vb. **skræme**» (s. 47), vert det rangt. Etter Alf Torp (*Nynorsk etymologisk ordbok*, s. 626) er *skrymt* ei *t*-avleiing av norr. *skruma* 'skryta' og tyder upphavleg noko som ser større ut enn det er i røyndi. Holsbøvåg gjeng sumtid heilt attende til det indoeuropeiske målstiget, og då vert fråstandet til indogermanistikken av i dag audsynt: Ordet *gyger*, gno. *gýgr* f., skal vera «laga til ei idg. rot ghuqh 'skjule'» (s. 23), og *nykk*, gno. *nykr* m., «synest å henge saman med ei rot **negu** 'vaske, lauge'» (s. 44). I dag skriv ein desse røtene helst \**g<sup>h</sup>eyg<sup>h</sup>*- og \**nejg<sup>h</sup>*-. Av einkvan grunnen skriv Holsbøvåg den norrøne sideformi av *þurs* m. «*tuss*» (s. 24, 164) – det rette skal sjølv sagt vera *þuss*. Etymologien til dette ordet er elles ikkje «uvis», som Holsbøvåg skriv: Etter Alf Torp (*op.cit.* s. 819) heng det saman med gno. *þyrja* «styrte larmende frem».

Når sume nemne kann få ei litt onnor form ved tilknytning til anna ordtilfang, som t.d. *tufs* for *tusp* for *tuss* (etter høvesvis *tufsen* og *tuspen* 'elendig, skral'), kallar Holsbøvåg det *avsporing* (soleis s. 24, 27 og 35). Det er uvant, men slett ikkje av vegen. I *avsporing* ligg det at ordet hev spora av, villa seg burt frå den upphavlege samanhengen sin. Det er eit teikn på uvissa i traderingi og kann i denne samanhengen setjast i samband med avviklingi av heile tradisjonen. Men det treng ikkje å vera soleis. Dersom Holsbøvåg hev rett i at *haugbukk* er ei *avsporing* av *haugbu* (< norr. *haugbúi*, s. 27), som baa er nemne for gardvettet, må det ha hendt medan tradisjonen var sterk og livefør.

Fyrr me kjem til sjølve namnesamlingi, hev Holsbøvåg eit kapittel som han hev kalla «Namne-gjeving» [*sic*] (s. 49–53). Den yverskrifti er ikkje heilt dekkjande, for det handlar ikkje berre um sjølve namngjevingsprosessen, men òg um bruket og funksjonen åt namni, um namnetap, den glidande yverganga millom proprium og appellativ, bundi og ubundi form, samansetjingsmåte og folkeetymologiar. I avsnittet um namnetap dryfter han um denne typen stadnamn hev lettare for å koma burt enn andre stadnamn. Det skil seg mest på um folk hev bruk for å nemna staden, meiner Holsbøvåg, men han ser at sogor um det som hev gjenge fyre seg på desse stadene, i mange høve kann ha hjelpt til å halda uppe namni. Når desse sogone kverv med den gamle trui, er det lett at namni vert burte òg. Sameleis må ein tru at stadnamni hev hjelpt til å halda uppe vettenemni, og at det kann vera med å tyda ut det store samsvaret Holsbøvåg finn millom namn og nemne.

Eit anna tilhøve som Holsbøvåg kjem inn på i dette kapitlet, er at *to* ulike namn kann vera nytta um same staden. I Drivdalen er det ein stein som sume hev kalla *Trollet*; andre hev kalla honom *Predikstolen*. Ved Gammelsætra på Vatn i Straumsneset er det eit far i berget som sume kallar for *Munkfaret*, andre for *Jutulfaret*. Det forvitnelege her er ikkje at det finst *to* ulike namn, men at det eine namnet finn uttyding i den gamle ovtrui, medan det andre knyter seg til kristendomen. Kann henda botnar dette skiftet av namn eller namnelekk i eit slag evfemisme, forfining av den gamle trui, men det kann òg tenkjast at det er parallelle namnelagingar som hev kome til i ulike miljø.

Gjenomgangen av stadnamni som inneheld vettenemne, utgjer den største luten av boki (s. 54–156). Framstillingi fylgjer dei ymse nemni, frå namni på *Troll-*, som det er flest av, fram til *Trollkatt-*, som finst i eitt einaste namn, *Trollkattommen* i Straumsneset. (Trollkatten var ein skapnad som trollkjeriingar sende ut for å suga mjølk or kyrne på andre gardar, for so å fara heim og spy upp mjølki.) For kvart nemne er stadnamni bytte på fylke og herad. Dei som vil finna fram til alle namn i «sitt» herad, lyt difor ganga til registret. Attåt sjølve namnet og (oftast) tilvising til kart gjev Holsbøvåg ei uttyding av namnet, gjerne i form av ei upphavssoga, um det finst. Det er noko ulikt kor godt kommenterte namni er. Her hev tilgangen på både skriftlege og munnlege kjeldor vore av-gjerande. Men etter di mange av namnetypane kjem att fleire gonger, fær lesaren eit godt inntrykk av tyding og serkje for tilfanget samla.

Det er lite å segja på dei namnetydingane Holsbøvåg gjev, men skulde eg kritisera honom for

noko, måtte det vera at han er for atterhalden med dei minst fantastiske uttydingane. Han styrer trygt undan den mot-trune lina åt Eivind Vågslid, og det er godt, men han kunde t.d. ha vore opnare for metaforisk bruk av ordet *troll*, d.e. tydingi 'vand, leid' i namn som *Trollbekken* eller *Trollkleiva*, og han kunde oftare ha rekna med jamføringsnamn, som spilar på den gamle trui, men som ikkje plent stadfester henne: Um ein stein vert kalla *Jutulen* med grunn i skapet, fyreset namnet kjennskap til fyrestellingane um jutlar, men det krev ikkje blind tru på at desse skapnadene finst. Det er i grunnen typisk når Holsbøvåg skriv at eit namn som *Trollsteinen* helst viser til «steinar som trolle har kasta», eller kann vera «steinar der det har budd troll» (s. 158). Han nemner ikkje høvet for at det kann vera jamføringsnamn, eller at steinen kann ha lege i vegen for folk og soleis vore «eit troll til stein».

Eit anna ankepunkt er at Holsbøvåg for lett triv til *ellipse*, d.e. nedstyting ved at ein lekk er utelaten eller tenkt attåt i eit ord eller namn. Han skriv t.d. at *tufte* er ei elliptisk laging til samansetjingi *tuftekall* (s. 29). Det er tvilsamt. I røyndi er nok *tuftekall* heller ei utviding av *tufte*, likeins som t.d. *tuss(e)kall* til *tuss(e)*. Ved namnet *Trollfoten* hermer han ei segn um ei trollkjering som sleit av seg foten og sende etter ein. Holsbøvåg skriv: «Er det trollkjerring som ligg til grunn for namnet, må namnet vere ei elliptisk laging» (s. 58). Men ei trollkjering er vel troll, ho òg?

Holsbøvåg tek med både primærlagingar og relasjonsnamn, og både eldre namn og nyare, nasjonalromantisk inspirerte namn. Det er godt, for det er ikkje alltid like lett å avgjera kva som er primært og sekundært (ofte er òg primærnamnet kvorve), og eit namn som ser nyare ut, kann stundom vera gamalt, eller hava eldre fyregangarar. Ein kann vel òg meina at nyare namn fortener merksemd. Av det siste slaget talar Holsbøvåg um «turistnamn», som *Trollheimen* på deilet millom Nordmøre og Trøndelag. Dette namnet kom til um lag 1880 etter mynster av *Jotunheimen*, eit anna turistnamn, som Aasmund Olavsson Vinje skapte i 1860-åri.

Langt dei fleste namni med vetteneinne er naturnamn; det er namn på fjell og dalar, steinar og skard, tjørner og vatn. Men her finst òg nokre gards- og bruksnamn, t.d. *Trollmyra*, gnr. 14 i Nesset, og *Jutulen*, bruk under gnr. 9 i Gjernes. I dei fleste tilfelle sviv det då um opphavlege naturnamn, som i desse dømi, men det hender òg at dei hev vorte til som bruksnamn, t.d. gjeld det den kjende *Jutulstuggu* på Uv i Rennebu som Vinje nemner i *Ferdaminni*; der er det lokal tradisjon for at det budde jutlar i stova.

At det er ein samanheng millom etterlekken og vetteneinne som er fyrelekk i dei samansette namni, fær Holsbøvåg godt fram i kapitlet som fylgjer etter gjenomgangen av dei einskilde namni (s. 157–171). Det er sjølvsagt ikkje tilfelleleg at dei vanlege etterlekkane i namn på *Nykk-* er *-tjørna* og *-vatnet*. Dette kapitlet hev fenge ei misvisande yverskrift: «Som sisteledd». Ein kunde tru det var vetteneinne nytta «som sisteledd» det galdt, men det er i staden sistelekkane i namni med vetteneinne i fyrelekken. (I innhaldslista hev det vorte rett; der stend berre «Sisteledd».) Attåt kjem at dette kapitlet inneheld meir enn ei utgreiding um sistelekkane; som det heiter i baksideteksti, vert «ein del aktuelle problemstillingar drøfta». Det gjeld m.a. tilhøvet millom det Holsbøvåg kallar «folketru» og «fantasering»: I kva mun vitnar stadnamni med vetteneinne um tru på vetti, og i kva mun botnar dei berre i fantasering kring ovringar i naturi? (Jamføringsnamn er eit godt døme på det siste.) Og Holsbøvåg tek upp tilhøvet millom tradisjon og stadnamn: Var det særskilt sterk tru i strok med mange stadnamn av dette slaget? Han dryfter alderen på namni og grunnar til at sume fyrelekkar er vanlegare enn andre, og han spyrr seg um ein kann lesa noko ut or utbreidingi av namni.

På det siste punktet kunde ein ha ynskt seg meir handfaste tal for dei ymse vetteneinne i tilfanget, med syn for geografisk variasjon. Ei snøgg uppteljing, der audsynte relasjonsnamn og nyare namn er haldne utanfyre, syner at det skifter mykje kor mange stadnamn kvart nemne hev tilknytt seg: Namnelekken *troll* dominerer heilt med yver 200 namn, *jutul* kjem på ein god andre plass med 120 namn, so fylgjer *tuss(kall)* med 47 namn, *hulder* med 25, *haugbukk* med 15, *gyger* med 13 og *draug* med 11. Til alle dei andre 28 nemni finst det mindre enn ti namn, dei fleste under fem. Ikkje uventa

er det dei vettenemni som er mest ålmenne i tyding og vanlegast i bruk, som er rikast representert. Sume vettenemne finst berre i stadnamn i ein lut av valdet som Holsbøvåg hev røkt etter: Namn med *haugbu* hev han berre funne på Nordmøre og i Romsdalen (3 dømme) og *haugbukk* berre i Romsdalen (15 dømme). Likeins er namn på *godveiter* og *skogkjering* (båe nemne på huldri) avgrensa til Nord-Trøndelag (4 og 5 dømme). Som Holsbøvåg er inne på (s. 171), høver det godt med utbreidsla som desse nemni hadde i den munnlege tradisjonen.

Det er synd å melda at dette siste kapitlet i boki endar med ei sjølvmotsegjing: «Ein har ikkje dømme på at ein finn ei vettenemning i stadnamn der ein ikkje har vitnemål om at nemninga har vorte nytta i målføret», men (i setningi etter): «Leddet gyger kan ein finne i stadnamn på stader der gyger ikkje var i bruk då dei tok til å samle inn folkeminne. Likeins er det med *haugbu*» (s. 171). Til dette er det òg å segja at eit stadnamn i seg sjølv er eit vitnemål um at vettenemnet hev vore nytta i målføret.

Eit godt dømme på at stadnamn kann hava eit sjølvstendig verde i rekonstruksjonen av den gamle folketrui, gjev Holsbøvåg for gardvettet *haugbukken* i Romsdalen. I den munnlege tradisjonen hev *haugbukken* flote ut og fenge eit meir ålment tydingsinnhald ‘underjordisk’, og når ordet i dag vert nytta av romsdalingar (og nordmøringar!) um ein toskut person, hev vel assosiasjonane gjenge til ordet *hau* (*hovud*), som Holsbøvåg slær frampå um (s. 28). I stadnamn finn Holsbøvåg derimot det gamle tilhøvet: *haugbukk*-namn er namn på lokalitetar som ligg nære gardane, og det syner at me hev med gardvettet å gjera (s. 140). – Eit dilikt tilfelle hev me ved fjellnamnet *Tussan*, som finst tvo stader på Nordmøre (s. 125 f.). Det speglar den eldre tydingi av ordet *tuss*, som me finn i norrønt mål, der *þursar* var synonymt med *troll* eller *jotnar*. I nyare folketru er *tussane* aldri store, ofte beint fram småe, og høver dåleg til å jamføra fjell med.

Tankevekkjande er det Holsbøvåg skriv um namnet *Trollkyrkja*, som finst mange stader og er kjent alt i dei gamalislenske sogone: «Det kunne ikkje vere den kristne guden dei dyrka, for dei tolde ikkje lukta av kristenmannsblod. Her viser då sisteleddet kvar trolle pla samlast» (s. 158). Med andre ord hev *kyrkja* her ei meir ålmenn tyding ‘forsamlingshus’ eller ‘forsamlingsstad’ – noko å tenkja på for Bibelselskapet, som i den nye bibelumsetjingi hev bannlyst ordet *kyrkjelyd* – eller for deim som ikkje vil høyra tale um «muslimske kyrkjelydar»?

Boki endar med eit stutt sluttord og listor yver litteratur, heimelsmenner og avstytingar. Dessutan hev Holsbøvåg laga tvo fine kart yver nemne for «underjordskvinnfolket» (huldri) og stadnamn med *dverg*. Endeleg hev utgjevaren, Romsdal sogelag ved Bjørn Austigard, laga ein bibliografi yver dei prenta arbeidi åt Holsbøvåg og eit fyllugt register. Det hev vorte ei vakker bok, som ikkje minst merkjer seg ut med mange bilæte, både fotografi av mange av stadene som er umtala, og livfulle teikningar av dei ymse vetti, slik teiknarar frå det fyrre hundradåret såg deim fyre seg. Dei fleste er det Jens R. Nilssen (1880–1964) som stend attum, teiknaren som illustrerte *Tuss* og *troll* i mange år.

Eg trur boki hadde vunne på stramare redigering og nøgnare umarbeiding. Slik boki no ligg fyre, minner ho for mykje um hovudoppgåva frå 1978, t.d. er ordet *oppgåve* nytta gjenom heile boki. Dei nye opplysningane som er komne til, er ofte sette i parentes til slutt i avsnitti i staden for å verta innarbeidde i teksti, og ikkje eingong synberre mistak hev vorte retta upp. Eit dømme på det er namnet *Bergkalløypet* i Rauma, som er oppført på s. 120 med ei mogeleg uttyding um at «ein bergkall [...] har fare ned her og laga ei slik renne». So kjem det til slutt, i parentes: «Eg har i ettertid fått vete at namnet truleg er ei misforståing av Berghall-løypet. Berget hallar jamt her.» På s. 131 les me um namnet *Huldersteinen* i Midsund. Når me blader um, fær me i ei bilættekst vita at «[d]et viste seg på synfaring 23.8.2006 at namnet har fleirtalsform», d.e. *Huldersteinan*. I ei bilættekst på s. 143 kann me lesa um eit namn – *Dvergstu* i Nærøy – som ikkje er nemnt i sjølve teksti. Yversyni yver etterlekkane endar med ein merknad um at «[o]versikta er ikkje heilt ajourført p.g.a. namnetilføygingar [*sic*] etter at oppgåva var skriven» (s. 161).

Holsbøvåg er rimeleg stød i nynorsk, men diverre er boki skjemd av mange banale feil. Det er mange døme på at komma vert fylgt av stor fyrebokstav, til dømes. Eg saknar metaspråkleg markering (kursivering) av namn og nemne – det lettar lesingi. Ljodskrifti er heller ikkje god allstad; her finst [tre'!;e] og [trelj! haun] på same sida (s. 79). Denne formuleringi burde òg vore luka ut: «I somme stadnamn som heiter Trolltjørna, ...» (s. 157). – Vonleg kann Holsbøvåg få høve til å bøta på dette i ei ny utgåva, for dette er ei forvitneleg bok som truleg vil fengja mange lesarar som ikkje lenger hev fyrstehands kjennskap til tuss og troll, men som gjerne vil gjera seg kjende i landskapet åt den gamle folketrii.

*Klaus Johan Myrvoll*

Myrvoll, Klaus Johan, Masterstudent i norrøn filologi (Oslo). Adr.: Nedre Ullevål 9 – 312, NO-0850 OSLO.



## Tilsend litteratur

- Eldblad, Anita m.fl. (red.) 2006: Sveriges medeltida personnamn. Häfte 15. Ingeborgh–Iogærdh. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. 110 s.
- Entzenberg, Sonja 2006: "Det får ju vara någon ordning på torpet!" Svenska personnamnsregler i ett historiskt perspektiv. Uppsala: Språk- och folkminnestinstitutet. Småskrifter 2. 82 s.
- Fridell, Staffan 2006: Ortnamn i stilistisk variation. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. 166 s.
- Hagberg, Johnny (red. 2007): Språk och lag. En vänskrift till Per-Axel Wiktorsson på 70-års dagen 16 mars 2007. Skara: [Eige forlag]. 94 s.
- Hallaråker, Peter 2006: Vegar og namn. Veg- og gatenamnleksikon for Møre og Romsdal. Volda: [Eige forlag]. 319 s.
- Hoel, Kåre 2005: Bustadnamn i Østfold. 6. Askim. Redigert av Margit Harsson. Oslo: Novus forlag. 279 s. + faksimile og kart.
- Hoel, Kåre 2007: Bustadnamn i Østfold. 7. Tune. Redigert av Tom Schmidt. Oslo: Novus forlag. 448 s. + faksimile og kart.
- Maal og Minne 2006 hefte 2; 2007 hefte 1. Oslo. S. 97–223; 1–117.
- NAMES. Journal of the American Name Society Vol. 51, [hft.] 1–2, s. 1–159; Vol. 53, [hft.] 1–3, s. 1–256; Vol. 54, [hft.] 3–395; Vol. 55, [hft.] 1–2, s. 1–191. DeKalb 2003; 2005; 2006; 2007.
- Namn och bygd 92. Uppsala [2004]. 211 s.
- Neumüller, Kristina 2007: Vattensjön och Vattenån. Samband mellan sjönamn och ånamn i Medelpad. [Doktoravhandling]. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. 226 s.
- Nytt om namn. Meldingsblad for Norsk namnelag 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43; 44; 45. 2003; 2003; 2004; 2004; 2005; 2005; 2006; 2006; 2007. 58 s.; 68 s.; 63 s.; 64 s.; 77 s.; 84 s.; 82 s.; 95 s.; 67 s.
- Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Sciences 39. Uppsala 2004. 203 s.
- Peterson, Lena m.fl. (red.) 2006: Namn och runor. Uppsalastudier i onomastik och runologi till Lennart Elmevik på 70-årsdagen 2 februari 2006. Uppsala: Uppsala universitet. 298 s.
- Rivista Italiana di Onomastica 9:1–2, s. 1–804; 10:2, s. 375–757; 11:2, s. 279–654; 12:1–2, s. 1–751; Vol. 13:1, s. 1–418. Roma 2004; 2005; 2006; 2007.
- Studia anthroponymica Scandinavica. Tidskrift för nordisk personnamnsforskning. 23. Uppsala 2005. 150 s.
- Særheim, Inge 2002: Frå Feisteinen til Napen. Stadnamn i Rogaland. Stavanger: Stavanger Turistforening. 220 s.
- Særheim, Inge 2007: Stadnamn i Rogaland. Bergen: Fagbokforlaget. 303 s.
- Tetzschner, Rúna K. 2006: Nytjar í nöfnum. Örnefni í nágrenni Hólar í Hjaltadal. Hólar í Hjaltadal: Hólarannsóknin, Örnefnastofnun Íslands. 146 s.
- Wahlberg, Mats (red.) 2003: Svenskt ortnamnslexikon. Utarbetat inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet. 422 s.
- Zunamen. Zeitschrift für Namenforschung. Heft 1 2006. Hamburg. 104 s.



## Medarbeidarar i årgang 23

- Ainiala, Terhi, f. 1967. Fil. kand. 1991 (Helsinki), fil. dr. 1997 (Helsinki). Specialforskare, docent. Adr.: Mellangårdvägen 92 B, FI-00660 Helsinki.
- Leira, Vigleik, f. 1931. Cand.philol. 1968 (Oslo). Pensjonert rådgjevar Språkrådet. Adr.: Ragnhild Schibbyes Vei 14, NO-0968 Oslo.
- Myrvoll, Klaus Johan, f. 1981. Masterstudent i norrøn filologi (Oslo). Adr.: Nedre Ullevål 9-312. NO-0850 Oslo.
- Paikkala, Sirkka, f. 1953. Fil. kand. 1980 (Helsinki), fil. dr. 2004 (Helsinki). Specialforskare vid Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland. Docent vid Helsingfors och Åbo universitet 2005. Adr. Skiffervägen 2 A 14, FI-00710 Helsinki.
- Sandnes, Jørn, Cand. philol. 1953 (Oslo), dr.philos. 1971 (Trondheim). Professor emeritus.
- Særheim, Inge, f. 1949. Cand.philol. 1978 (Bergen), dr.philos. 2000 (Bergen). Professor. Adr.: Liljevegen 1, NO-4060 Kleppe.
- Utne, Ivar, f. 1954. Cand.philol. 1980 (Oslo). Amanuensis. Adr.: Grønnevollen 16, NO-5016 Bergen.





# Manuskript til Namn og Nemne

Redaksjonen vil helst ha manus på diskett, eventuelt maskinskrive med dobbel lineavstand og brei venstre marg. Papirformatet bør vere A4. Mindre tillegg kan skrivast mellom linene (ikkje i margen). Lengre tillegg eller rettingar skal skrivast på eigne A4-ark. Ved retting i manus skal ikkje korrekturteikn nyttast.

Sitat som er lengre enn tre maskinskrivne liner skal skiljast frå teksten ved innrykking.

Fotnotar (merknader) bør brukast så lite som råd; dei bør oftast takast inn i teksten. Eventuelle fotnotar skal samlast i slutten av artikkelen. Nummertilvisingane i teksten skal ikkje ha parentes kring seg og dei skal plasserast etter skiljeteikn.

Litteraturtilvisingane skal om mogleg gjerast ved forfattarnamn og utgjevingssår. Døme: ... (Indrebø 1924:98), eller: Gustav Indrebø (1924:98) meiner ..., eller: Som opplyst i Indrebø 1924:98, ... Arbeid som er fotografisk oppattprenta skal siterast etter originalutgåva (av forskingshistoriske grunnar), altså ikkje Olsen, M. 1978. Torp, A. 1963, Aasen, I. 1918 eller 1977. Allment kjende tidsskrift bør ha forkorta titlar (t.d. ANF, APhS, MM, NoB, SvLm); det same kan gjelde kjende seriar (t.d. DS [Danmarks Stednavne], NG [Norske Gaardnavne], men då med tilvising til forfattar eller utgjevar. Undertitlar og serieopplysningar trengst til vanleg ikkje.

## Døme:

Hovda, P. 1966: Norske elvenamn. Oslo – Bergen.

[Hovda, P.] 1978: Frå hav til hei. Oslo – Bergen – Tromsø.

Indrebø, G. 1921: Stadnamni i ei fjellbygd. MM 1921.113–210.

Indrebø, G 1924: Norske Innsjønamn. 1. Oslo.

Indrebø, G 1936a: Hordaland – Hordafylke. Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olsson den 9 juni 1936 72–77. Lund – Köpenhamn.

Indrebø, G. 1936b: Nokre fjellnamn i Sogn. MM 1936.36–75.

Indrebø, G. 1938: Þinghá. NoB 25.1–17.

Olsen, M. 1926: Ættegård og helligdom. Oslo.

NG: Sjå Rygh. O.

Rygh. O. 1905; 1909; 1910: Norske Gaardnavne. 16; 5; 11. Kristiania.

Torp. A. 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.

Aasen, I. 1873: Norsk Ordbog. [2.] Udg. Christiania.